İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI'DA DARWİN VE DARWİNİZM KİTAPLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEMİL OZAN CEYHAN

Anabilim Dalı : Siyaset Çalışmaları

Programı : Siyaset Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cüneyd OKAY

Temmuz 2009

<u>İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ</u>

OSMANLI'DA DARWİN VE DARWİNİZM KİTAPLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEMİL OZAN CEYHAN
419071004

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 20 Temmuz 2009
Tezin Savunulduğu Tarih : 17 Temmuz 2009

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Cüneyd OKAY (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Namık Sinan Turan (İÜ)
Doç.Dr. Tuncay Zorlu (İTÜ)

Temmuz 2009

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya başlamadan önce fikrî temelde, lisans eğitimimi moleküler biyoloji ve genetik alanında almış olmamın, Siyaset çalışmaları programında da seçeceğim tez konusu için beni şekillendirmesi açısından etkisi büyüktür.

Öte yandan lisans eğitimimin son senesinde eski harfleri öğrenmeyi başlamış olmam, bu tez konusunu seçmeme giden yolu inşa etmeye başlamıştı.

2009 senesinin Charles Darwin'in doğumunun iki yüzüncü, bilim ve felsefe alanında çığır açan eseri Türlerin Kökeni'nin yayımlanmasının ise yüz ellinci yılı olması da tez konumu belirlediğim zamanın üstünden geçen sene sonra ilginç bir tesadüf olmuştur.

Çalışmayı hazırlarken, yaklaşık bir seneye yakın muhtelif sahaflarda Darwin ve Darwinizm ile ilişkili olabileceğini düşündüğüm pek çok kitap topladım, bunların içinden tezin konusu için belirli bir tutarlılık gösterebilecekleri seçtim. Ayrıca başta İSAM ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi olmak üzere, eski harfli süreli yayınları ihtiva eden kütüphanelerden, çeşitli süreli yayınlardan faydalandım. Tezin önemli bir parçası olan Subhi Edhem'in Darvenizm adlı eserin dijital kopyasını da Erzurum Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege kitaplığından getirttim.

Bunun yanında, gerek edebiyat gerek felsefe literatürümüzde yer alan pek çok eser, çalışmanın en önemli fikir temellerini oluşturan görüşlerin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Charles Darwin'in hayatı, onun evrim fikrinin genel çerçevesi ve sosyal Darwinizm kavramı ile ayrıştığı noktalar ele alınmış, ikinci bölümde Osmanlı'nın Darwin ile nasıl tanıştığı onu nasıl algıladığı, dönemin çeşitli aydınlarının yazılarına istinaden incelenmeye çalışılmış, son bölümde de Osmanlı'da basılan Darwin ve Darwinizm kitaplarının genel bir değerlendirilmesi sunulmuştur.

Çalışmanın ortaya çıkmasından benden daha fazla pay sahibi olan, yalnız bu çalışma için değil, benden lisans hayatımda ve sonrasında da ilgi, destek ve yol göstericiliğini esirgemeyen Cüneyd Okay'a,

Tezin başında hangi kaynaklara gitmem, hangi yöntemleri izlemem konusunda benden kıymetli görüşlerini esirgemeyen çok saygı değer hocalarım Sayın Orhan Okay ve Sayın Ali Birinci'ye,

Tezin çeşitli aşamalarında beni yönlendiren, eksiklerimi görmemi sağlayan değerli hocalarım Sayın Tuncay Zorlu ve Sayın Namık Sinan Turan'a,

Yüksek lisans çalışmalarım süresince beni pek çok konuda yüreklendiren ve tez çalışmam için İngiltere'ye yaptığım gezide bana büyük yardımları bulunan Sayın Steven Richmond'a ve Sayın Murat Çakan'a

Pek çok kitap ve süreli yayını bulmamda bana çok önemli yardımları dokunan Sayın Fatih Karagülle'ye,

Öğrenim hayatım süresince aldığım kararlarda beni destekleyen, cesaretlendiren ve her koşulda yanımda olan annem Mevhibe Ceyhan'a ve tüm aileme,

Yaşadığım bütün sıkıntılarda yanımda olup, her türlü sevincimi ve üzüntümü paylaştığım yegâne insan Fatma Gözde Çilingir'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu nâçizane çalışmayı, bundan on beş sene önce, 1994 yılında hayatını kaybeden babam Kâmil Ceyhan'a ithaf ediyorum.

Temmuz 2008 Cemil Ozan Ceyhan

İÇİNDEKİLER

Sayfa

OSMANLI’DA DARWIN VE DARWINIZIM KİTAPLARI

ÖZET

Osmanlı’da Darwin ve Darwinizm üzerine yazılmış kitaplarda gerek bilimsel gerek siyasal, gerekse kültürel ve sosyal açılardan Osmanlı aydınlarının ülkenin içinde bulunduğu zor koşullara ve Batı’dan gelen fikir akımlarına karşı sergilediği duruş ilginçtir. Bu kitaplarda yalnız Darwin ve evrim kuramı ile ilgili görüşler değil, bu koşullar altında yeşeren bir zihniyetin izlerini de bulmak mümkündür. Bu çalışmada Osmanlı’da Darwin’in izlerini ele almaya çalıştıktan sonra, sırasıyla Subhi Edhem’in “Darvenizm” kitabı, Doktor Edhem Necdet’in “Tekâmül ve Kanuınları” adlı eseri ve son olarak da Memduh Süleyman’ın Eduard von Hartmann’dan aslı Almanca olan “Darvinizm” adlı eserinin Fransızcasından Türkçe’ye çevirdiği kitap incelenecektir.

Bu inceleme sırasında yazarların Darwin ve Darwinizm konularını ele alışında bilimsel yaklaşımlarıyla beraber dâhil oldukları toplumun sorunlarını, reflekslerini, ihtiyaçlarını anlama çabaları da değerlendirmeye alınmıştır.

BOOKS ON DARWIN AND DARWINIZM IN OTTOMAN EMPIRE

SUMMARY

In books on Darwin and Darwinism it is so interesting that the Ottoman intelligentsia represents the scientific, political, social and cultural perceptions and their position against the ideas came from western world during the harsh sitations that the Ottoman Empire was in.

In these books, not only the perception of Darwin and evolution theory but also a pattern of a mentality can be found.

In this study the first of all the reflection of Darwin in Ottoman empire is tried to be examined. Then the main point of this study is the books of Subhi Edhem and his book “Darvenizm” (Darwinism), Doktor Edhem Necdet and his book “Tekâmül ve Kanunları” (Evoluıtion and its Law) and the last one is the book of Eduard von Hartmann which is called “Darvinizm” (Darwinism) translated by Memduh Süleyman into Turkish from French version.

Besides the authors’ scientific approaches on Darwin and Darwinism, affords to understand the problems, reflexes and needs of society are taken into consideration in this study.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde modernleşmenin derin izleri yaşanırken, değişen fikir ortamı, Batı etkisinin izlerini derin bir biçimde göstermektedir. Bu etkilerin en önemlilerinden biri olan pozitif düşünce hareketleri henüz bilimsel olgunluğa erişmemiş Osmanlı düşünce hayatında sosyal, siyasal ve kültürel anlamda farklı anlayışlar ortaya çıkarmıştır. Bu pozitif düşünce hareketlerini Avrupa'da tetikleyen bilimsel gelişmelerden birinin sahibi de Charles Darwin'dir.

Charles Darwin'in ortaya koyduğu evrim düşüncesi yalnız bilimsel dünyayı değil, hemen tüm düşünce dünyasını derinden sarsmıştır. On sekizinci yüzyılda Batı'da kilisenin eski güç ve önemini kaybetmesi ve pozitif düşünce akımlarının güç kazanması, kilisenin ortaya koyduğu doğa görüşünü reddeden Darwin'in evrim kuramının önemini artırmıştır.

1.1 Tezin Amacı

Darwin ve Darwinizm ile ilgili Osmanlı döneminde basılmış kitaplar dönemin hem bilimsel hem de siyasal bakış açısını anlamak açısından hatırı sayılır bir önem arz etmektedir. Bu tez ile kitaplardaki bilimsel ve düşünsel yapının bir çerçevesini çizmek, bu sayede Osmanlı aydınlarının fikir dünyası hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak amaçlanmaktadır.

2. DARWIN'İN HAYATI

İngiliz doğa bilimci Charles Robert Darwin* 12 Şubat 1809 tarihinde İngiltere'nin Shrewsbury kasabasında Robert Warring Darwin (1766-1848) ve Susannah Wedgewood'un (1765-1817) beşinci çocuğu, ikinci oğlu olarak dünyaya gelmiştir [1]. Baba tarafından dedesi olan doktor ve şair Erasmus Darwin (1731-1802) ve anne tarafından dedesi seramikçi Josiah Wedgewood (1730-1795) endüstri devriminin öncü isimlerinden olmuşlardır [1]. Erasmus Darwin, 1792 yılında, modern taksonominin kurucusu Carolus Linnaeus'un (Carl von Linné) (1707-1778) botanik sistemini kullanarak *Botanic Garden* isimli şiir kitabını yayımlar [2]. Bu eserde, bilimsel heyecan ve doğaya duyulan ilgi kendini göstermektedir [3]. Eserin birinci kısmı olan *The Economy of Vegetation* (1791) ve ikinci kısmı *The Love of Plants* (1789) ayrıca basılmıştır [2]. Erasmus Darwin'in en önemli bilimsel eseri olan *Zoonomia*'da (1794-96) daha sonra Jean-Baptiste Lamarck'ın (1744-1829) da yapacağı gibi; organik yaşamı evrim prensibi ile açıklamaya çalışmıştır [2]. Charles Darwin, dedesinin bu eseri için "Lamarck'ın görüş ve yanlış temellendirilmiş düşüncelerini önceden tahmin etmiş" demiştir [3].

Darwin'in çocukluğu ve ilk eğitimi Shrewsbury kasabasında geçmiştir. Annesi onu 1817 yılında Üniteryen Kilisesi'nde rahip George Case'in gündüz okuluna yazdırmıştır [1]. Dedesi Josiah Wedgewood da, ünlü rahip ve Oksijen'in kâşifi Joseph Priestly'nin Üniteryen öğretisinin takipçisidir [4]. Annesinin vefatının ardından babası onu 1818 ve 1825 tarihleri arasında yatılı okumak üzere Shrewsbury okuluna yazdırır [4]. Darwin burada geçirdiği yedi yılı verilen klasik eğitim nedeniyle bıkkınlıkla anmıştır [5]. Bunun yanında aynı dönem içerisindeki Shakespeare okumalarından ve ağabeyi Erasmus Alvey Darwin'in (1804-1881) yaptığı kimya deneylerine yaptığı asistanlıktan da zevk almıştır [1].

Robert Darwin her iki oğlunun da doktor olmasını istediğinden Charles'ı (henüz 16 yaşında iken) ve Erasmus Alvey'i Britanya'nın o dönemde en iyi tıp eğitimini veren Edinburgh Üniversitesi'ne gönderir [1]. Burada anestezi olmadan yapılan ameliyatlar

* Bu çalışmada "Darwin" ismi aksi belirtilmediği sürece Charles Robert Darwin'i ifade etmektedir.

ve cerrahi müdahaleleri izlemeye dayanamadığı için bir gün bir çocuğa yapılan ameliyatı izlerken bir daha geri dönmemek üzere dışarı çıkar. Ancak ileride yapacağı tetkiklerde çok fayda sağlayabilecek teşrih yöntemlerini öğrenemediği için pişmanlık duyacaktır [1]. Yine de Darwin'in Edinburgh'da öğrendikleri önemlidir. John Edmonstone adlı azat edilmiş, Guyana'lı eski bir köleden kuş doldurmayı öğrenir [1]. Dedesi Erasmus Darwin'in *Zoonomia*'sı ve Lamarck'ın dönüşümcü kuramları ile yine Edinburgh da tanışır ancak tıp eğitiminden bıkan ve evini özleyen genç Darwin, 1827 Nisan'ında eğitimini tamamlamadan Edinburgh'u terk eder [1]. Babası, Darwin'in bir işe yaramaz olmasından endişe eder ve onun için bir rahiplik kariyerine karar verir; Ocak 1828'de gideceği Cambridge'deki Christ's College'a kadar onun Yunancasını geliştirmesi için evde ders aldırır [1]. Cambridge'e gittiğinde orada ikinci dereceden kuzeni William Darwin Fox'la (1805-1880) karşılaşır, kısa zamanda çok yakın arkadaş olurlar ve Fox, Darwin'i hayatında önemli bir yer tutacak olan botanik profesörü John Stevens Henslow (1796-1861) ile tanıştırır. Darwin 1829, 1830 ve 1831 senelerinde Henslow'un botanik derslerine katılır [1]. Henslow onun için bir idoldür ve onun desteği ve yönlendirmeleri sayesinde geri kazandığı kendine güveni, onun okulu 178 kişi arasında onuncu sırada bitirmesini sağlamıştır [1]. Darwin hocası Henslow ile birlikte geçirdiği zamanları hayatının en güzel ve en iyi günleri olarak anmaktadır [4].

Mezun olduktan sonra da Cambridge'de kalmaya devam eden Darwin, 1831 Ağustos'unda, Henslow'un tavsiyesiyle jeolog Adam Sedgwick'in (1758-1873) Kuzey Galler bölgesine yapacağı iki haftalık jeolojik geziye katılır [1].

Bu sıralarda İngiliz donanmasından Robert FitzRoy (1805-1865) komutasındaki *HMS Beagle* adlı gemi Güney Amerika Kıtası'nın haritasının çıkarılması görevinin tamamlanması için iki senelik bir sefere çıkmaya hazırlanıyordu [6]. Bu gezi için Kaptan FitzRoy yanına gezi boyunca kendisine yarenlik edecek birini arıyordu ve bu teklif Henslow'a ulaştı. İlk başlarda bu görevi kendisi kabul etmeyi düşünse de 24 Ağustos 1831'de bu görevi öğrencisi Darwin'e yazdığı bir mektup ile teklif eder [6]. Darwin mektubu Galler'den Shrewsbury'ye döndüğünde alır, teklifi babasına iletir ancak babası müsaade etmez. Bunun üzerine Darwin, babasını ikna etmesi için dayısı Josiah Wedgewood II'tan (1769-1843) ricada bulunur ve Robert Darwin oğlunun bu isteğine razı gelir [6].

1 Eylül 1831'de Darwin, Henslow'a teklifi kabul ettiğini belirten mektubu yazar; önce Henslow'un yanına Cambridge'e ve daha sonra gezi hazırlıklarını tamamlamak için Londra'ya geçer, 27 Aralık 1831 tarihinde de FitzRoy ve Darwin'in de bulunduğu *HMS Beagle*, Plymouth Limanı'ndan hareket etmiştir [6].

HMS Beagle'ın, başlangıçta iki yıl olarak düşünülen ancak beş yıl süren ve 2 Ekim 1836 yılında Plymouth Limanı'nda sona eren yolculuğunun rotası şöyledir: Yeşil Burun (Cape Verde) Adaları (Ocak 1832), Brezilya (Nisan-Temmuz 1832), Montevideo ve Buenos Aires (Temmuz-Kasım 1832), Ateş Toprakları (Tierra del Fuego) ve Boynuz Burnu (Cape Horn) (Aralık 1832-Ocak 1833, Şubat 1834), Falkland Adaları (Mart-Nisan 1833, Mart-Nisan 1834), Patagonya (Nisan 1833-Ocak 1834), Güney Amerika'nın batı kıyısı (Chiloé, Vaparaiso, Lima: Haziran 1834-Temmuz 1835), Galapagos Adaları (Eylül-Ekim 1835), Tahiti (Kasım 1835), Yeni Zelanda (Aralık 1835), Avustralya (Sidney, Ocak 1836; Tazmanya, Şubat; Kral George Boğazı, Mart), Cocos Adaları (Nisan 1836), Mauritius (Nisan-Mayıs 1836), Cape Town (Mayıs-Haziran 1836), Saint Helena ve Ascension (Temmuz 1836) [1].

Bu gezi sırasında yanında aldığı kitaplar arasında Charles Lyell'ın (1797-1875) *Principles of Geology* (Jeolojinin Esasları), Darwin yaptığı jeolojik gözlemler için çok önemli bir kaynak olmuştur [1]. 26 Ekim 1838'de Darwin, Lyell'la şahsen tanışır ve bu olayı Darwin'in *The Zoology of the Voyage of H.M.S. Beagle(1838-1843)*'ın (H.M.S. Beagle Yolculuğunun Zoolojisi) yayınlanması, 1837'de konsey üyesi olduğu *Geological Society*'nin (Jeoloji Topluluğu) 1838'de sekreteri olması izler [1].

Beagle gezisi sırasında, adalardaki hayvanlar ile adaların yakınında bulunan kıtalardaki hayvanlar arasındaki ilişki ve canlı hayvanlar ile aynı kara parçasında bulunan fosiller arasındaki benzerlik, Darwin'i türlerin değişimi konusunda düşünmeye itmiştir [1].

Eylül 1838'de Darwin, Thomas Malthus'un (1766-1834) *An Essay on the Principle of Population* (Nüfusun Esası Üzerine Bir Deneme) adlı eserini okuduktan sonra aşırı nüfusun rekabet ve seçmenin itici gücü olduğuna kanaat getirmiştir [1]. Bu bağlamda doğada çok fazla birey dünyaya gelmekte ancak bu bireylerin en iyi uyum sağlayabilenleri rekabetten başarı ile çıkıp neslini devam ettirebileceklerdir [1].

1839 yılında da kuzeni Emma Wedgwood (1808-1896) ile evlenir, 1842 yılına kadar Londra'da kalırlar, ardından Londra'ya yaklaşık 23 km uzaklıkta olan Down

kasabasına yerleşirler ki aynı zamanda burası Darwin'in ömrünün geri kalan kısmını geçirdiği yerdir [3].

Down'a yerleştikten sonra 1844'te *Geological Observation on Volcanic Islands*, (Volkanik Adalar Üzerine Jeolojik Gözlemler), 1846'da *Geological Observation on South America* (Güney Amerika Üzerine Jeolojik Gözlemler) adlı eserleri basılır [7]. 1951'de deniz kabukluları (*barnacles*) üzerine yayınladığı iki çalışmasının da ardından bu eserlerindeki bilimsel başarısı ona 1953'de *Royal Society* (Kraliyet Derneği) tarafından kraliyet madalyası, 1954'te de *Royal Society*'nin *Philosophical Club* (Felsefe Kulübü) üyeliği getirir [1].

Bu çalışmalarıyla kazandığı ün sayesinde (muhtemelen Nisan 1853'te, *Geological Socity*'de) Thomas Henry Huxley (1825-1895) ile tanışır [1]. Huxley, Herbert Spencer (1820-1903) ile birlikte Londra'da gelişen sekülerist ve meritokratik ağın bir parçasıdır [1].

1856 yılının Nisan'ında Down kasabasında doğa bilimcileri için bir parti verilir. Burada Lyell, Darwin'e Alfred Russel Wallace'ın (1823-1913) 1855 yılında yayımlanan "*On the Law Which Has Regulated the Introduction of New Species"* (Yeni Türlerin Ortaya Çıkışını Düzenleyen Yasa Üzerine) adlı çalışmasından bahseder ve onu "doğal seçme" üzerine çalışmalarını yayımlaması için cesaretlendirir [1].

Darwin 14 Mayıs 1856'da yazmaya başlar, Mart 1858'de eserinin üçte ikisini tamamlar ancak 18 Haziran'da Wallace'dan gelen mektupla birlikte yazmayı bırakır, çünkü Wallace mektubunda Darwin'in kafasındaki "doğal seçme" fikrinin aynısını bildirmektedir. Lyell bu duruma çözüm getirir, Darwin ve Wallace ortak bir bildiri ile doğal seçme kuramını sunacaklardır. Ancak 28 Haziran günü Darwin'in oğlu Charles Waring Darwin(1856-1858) kızıl hastalığı nedeniyle hayatını kaybeder ve Darwin bu sunuşa katılamaz. Sunum 1 Temmuz 1858'de *Linnean Society*'de Lyell ve Joseph Hooker (1817-1911) tarafından gerçekleştirilir; bu, doğal seçme kuramının ilk resmî sunumudur [1].

Ardından en önemli eseri olan "*On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or, The Preservation of Favoured Races in the Struggle of Life*" (Yaşam Mücadelesinde Doğal Seçme veya Avantajlı Irkların Muhafazası Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine) bilenen adıyla Türlerin Kökeni'ni 24 Kasım 1859'da yayımlar [1].

Eser 1860, 1861, 1866, 1869 ve 1872 yıllarında çeşitli değişikliklerle toplam altı baskı yapar. [1]

Türlerin Kökeni, ekonomiden, siyasete, teolojiden, bilime kadar birçok alanda yankı uyandırır. Hocası Adam Sedgwick başta olmak üzere insanlar, Darwin'i tanrısal bir tasarım fikrini dışarlamasına tepki gösterir [1]. Darwin de Türklerin Kökeni'nin ilk baskısında;

> "Therefore I should infer from analogy that probably all the organic beings which have ever lived on this earth have descended from someone primordial form, into which life was first breathed." [8]

şeklinde geçen cümleyi, eserinin ikinci baskısında;

> "Therefore I should infer from analogy that probably all the organic beings which have ever lived on this earth have descended from someone primordial form, into which life was first breathed by the Creator" [9] [1]

olarak değiştirir.

30 Haziran 1860'da Türlerin Kökeni'nin ortaya koyduğu kuramı tartışmak üzere Rahip Samuel Wilberforce ve Thomas Huxley Oxford'da karşı karşıya gelir. Bu tartışmada Wilberforce, Huxley'e "Büyükanne tarafından mı büyükbaba tarafından mı maymundan geliyorsunuz?" sorusuna Huxley, "Atalarımın arasında bir maymunun olmasından utanmam ama zekâsını, yeteneklerini gerçeği gizlemek için kullanan bir adamla ilişkilendirilmekten utanırım" şeklinde cevap vermiş ve bu cevap büyük bir infial yaratmıştır [10].

Herbert Spencer 1864'te *Principles of Biology* adlı eserinde ilk kez "*survival of the fittest*" (en uygun olanın hayatta kalması) kavramını kullandıktan sonra Darwin de bu kavramı Türlerin Kökeni'nin beşinci baskısında (1869) "doğal seçme" kavramına eş anlamlı şekilde ilk kez kullanır [11]; "*natural selection; or the survival of the fittest*" [12].

1871'de *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (Insanın Türeyişi ve Cinsiyete Bağlı Seçme), 1872'de *The expression of the emotions in man and animals*

[1] Bu yüzden benzerlikten şunu çıkarmalıyım ki muhtemelen bugüne kadar dünya üzerinde yaşamış tüm organik varlıklar zamanın (yaratıcı tarafından) ilk üflendiği zamandan bu yana var olan ilkel bir formdan türemiştir.

(İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi) adlı eserleri yayınlayan Darwin, ömrünün geri kalanında çalışmalarını bitkiler üzerine yoğunlaştırmak ve eserler yayınlamakla geçirmiştir [1].

Ölümünden önce de sonra da Darwin ve ortaya koyduğu evrim kuramı pek çok siyasal, sosyal, ekonomik tartışmaya konu edilmiştir. Ancak Darwin sosyalistleri, ultra-radikalleri, neo-Malthusçuları (doğum kontrolü taraftarları) en az ateistler, ruhçular, spiritualistler ve piskoposlar kadar reddetmiştir [1]. Doğal seçme kuramının sosyal uygulamalarını reddettiğini 26 Temmuz 1872'de Zürih Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Heinrich Fick'e gönderdiği mektuptaki şu sözlerinden anlıyoruz;

> Temenni ederim ki, bir gün benzer bir fikrin, yani bütün işçi sendikalarımız tarafından ısrar edilen, tüm işçilerin - iyi ve kötü, güçlü ve güçsüz - ayni mesai süresine sahip olması ve aynı ücretleri alması kuralının, kıtada geçerli olup olamayacağı konusunu tartışma fırsatını bulabilirsiniz. (...) Korkarım ki, kooperatif toplumlar da...keza rekabeti dışarıda bırakıyorlar. Bana öyle geliyor ki; bu, insanlığın gelecekteki ilerleyişi için çok büyük bir kötülüktür.[2] [13]

Darwinizm kavramı ise ilk kez Huxley tarafından ortaya atılmıştır [1]. Zamanla bu kavram, naturalizm, materyalizm veya evrimsel felsefe ile eşanlamlı hale gelmiş, "Sosyal Darwinizm" kuramı da Herbert Spencer ile birlikte Darwin'in ortaya koyduğu evrim kuramının toplumsal uygulamalarını kuramsallaştırmaya çalışmıştır. Ancak Darwin, Herbert Spencer ile düşüncelerinden bahsederken onun kuramının bilimselliğini de sorgular:

> "Herber Spencer'la konuşmamız bana çok ilginç geldi ama kendisini çok sevmedim, onunla kolay kolay yakınlaşabileceğimi de hissetmedim. Aşırı bencildi diye düşünüyorum. (…) Gene de bildiğim kadarıyla kendi çalışmama Spencer'ın yazılarının bir katkısı olmadı.

---

[2] *"I much wish that you would sometimes take occasion to discuss an allied point, if it holds good on the continent, -namely the rule insisted on by all our Trade-Unions, that all workmen, -the good and bad, the strong and weak,- sh[oul]d all work for the same number of hours and receive the same wages. (…) I fear that Cooperative Societies … likewise exclude competition. This seems to me a great evil for the future progress of mankind."* Weikart, Richard, **A Recently Discovered Darwin Letter on Social Darwinism,** *Isis*, vol. 86, No.4 (Aralık, 1995), s.611

Her konuya tümdengelimci bir açıdan yaklaşması benim tutumuma taban tabana ters. Çıkardığı sonuçlar beni asla ikna etmedi; yazdığı tartışmaları okuduktan sonra birçok kez kendi kendime şöyle demişimdir: 'Altı yıllık bir çalışma için harika bir konu bu.' Temel genellemeleri (bunların önemini Newton'un yasalarıyla karşılaştıranlar da olmuştur!) felsefî açıdan çok geçerli olabilir, inanırım; gene de bilimde en ufak bir kullanıma elverecekmiş gibi bir halleri bence yok. Doğanın yasalarından çok tanımların doğasından nasiplerini almış genellemeler. Belli bir durumda ne olacağını öngörmeye hiçbir yardımları dokunmuyor. Her ne olursa olsun bana hiçbir yararları olmadı." [3] [14][15]

"Sosyal Darwinizm" terimi bugün Herbert Spencer ile anılmakla birlikte Darwin'in devamında evrim kuramını tartışan, çeşitli bilimsel yayınlarla desteklemeye ya da yanlışlarını ortaya koymaya çalışanlar tarafından da savunulmuş, Avrupa ve Amerika kıtaları başta olmak üzere pek çok taraftar bulmuş bir görüştür. Buraya kadar bahsetmeye çalıştığımız üzere Darwin'in ortaya koyduğu evrim fikri ile "Sosyal Darwinizm" de sıkça karıştırılmış ya da birlikte anılarak aynı kefede değerlendirilmiştir.

Darwin'deki rekabet kavramı, doğal seçilimde, canlıların birbirini öldürmesi olarak algılanması gibi sıkça dile getirilen yanlış anlaşılmalar, "Sosyal Darwinizm"de zayıfların toplumdan elenmesinin ilerlemenin, gelişmenin tek yolu olarak algılanmasına mesnet olarak görülür. Buna benzer görüşleri Osmanlı aydınlarındaki Darwin algısında da görmek mümkündür.

---

[3] "*Herbert Spencer's conversation seemed to me very interesting, but I did not like him particularly, and did not feel that I could easily have become intimate with him. I think that he was extremely egotistical. (...)Nevertheless I am not conscious of having profited in my own work by Spencer's writings. His deductive manner of treating every subject is wholly opposed to my frame of mind. His conclusions never convince me: and over and over again I have said to myself, after reading one of his discussions,—"Here would be a fine subject for half-a-dozen years' work." His fundamental generalizations (which have been compared in importance by some persons with Newton's laws!)—which I daresay may be very valuable under a philosophical point of view, are of such a nature that they do not seem to me to be of any strictly scientific use. They partake more of the nature of definitions than of laws of nature. They do not aid one in predicting what will happen in any particular case. Anyhow they have not been of any use to me.*"

Darwin 19 Nisan 1882'de öldüğünde, ardında onlarca kitap, yüzlerce makale ve tartışmalara yıllarca konu olacak kuramlar bırakmıştır.

3. OSMANLI'DA MODERNLEŞME VE DARWİN

Osmanlı İmparatorluğu iktisadî, idarî ve askerî alanda yaşadığı gerilemeyi durdurmak için bazı ıslahatlara başvurmuştur. Genç Osman, IV. Murad ve Köprülüler zamanındaki ıslahatlar kaynağını Batı'dan değil bizzat devletin kendisinden ve düzenin daha iyi işlediği ilk zamanlardaki kurallardan almıştır [16]. Batı'da yaşanan Rönesans hareketlerine uzak kalan Osmanlı Avrupa'yı ilk kez sefir olarak Paris'e giden Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin kaleminden tanır (1720) ve bu dönemde Fransız etkileri Osmanlı hayatına girmeye başlar [17].

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Mehmet Efendi ile İbrahim Müteferrika 1727 Temmuzu'nda ilk Osmanlı matbaasını kurarlar [18]. Bu gelişmeleri III. Mustafa (1757-1773) döneminde açılan Mühendishane ve topçu ocağını ıslah etmesi için görevlendirilen Macar asıllı Baron de Tott'un bu Mühendishane'de ders vermesi takip eder. Bu dersler Avrupa ilim ve tekniği ile resmî ve aleni ilk temasımız olur [18].

III.Selim (1789-1807) ile birlikte ıslahat çalışmaları hız kazanır. Avrupa bilim ve tekniğinin kendisini daha çok hissettirdiği bu dönemde tıp medreseleri ve mühendishane ıslah edilir ve bizzat III.Selim'in emriyle teşrihin lüzumu ileri sürülür [17].

Ancak yaşanan yeniliklere karşı bu dönemde henüz Batı'ya bakışta bir hayranlığın bulunduğu söylenemez, zira dönemin Reisülküttab'ı Atıf Efendi, Müvazene-i Politike adlı layihasında Fransız İhtilâli'nden "Voltaire ve Rousseau misillû meşhur zındıkların eserleriyle husûle gelmiş bir fisk-u fücur cümbüşü" şeklinde bahsedilmektedir [17]. Ortaylı'ya göre de Osmanlı Batılılaşması, Batı'yı hayranlıkla değil, zorunluluk nedeniyle tercih etmiştir, ismi konmayan bu batılılaşma bir dış zorlamadan çok, bir iç kararın sonucudur [19].

II.Mahmut (1808-1839) döneminde devletin merkezîleştirilmesine büyük önem verilir, bunun için 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılır, posta teşkilatı kurulur, tımar sistemi kaldırılıp memurlar maaşa bağlandı, ilk kez askerî amaçlı nüfus sayımı

yapılır, devlet dairelerine II.Mahmut'un resimleri asılır. Bunun yanında ilköğretim mecburî hale getirilir, Avrupa'ya ilk kez öğrenciler gönderilir. Bu dönemden başlamak üzere Osmanlı devleti yurtdışına gönderdiği öğrencilerin yalnızca teknik gelişmeleri öğrenip ülkeye getirmesini amaçlamış, Batı'dan gelebilecek zararlı kabul edilen görüşlerle iletişimini sınırlı tutmak için de şehir dışında konaklama yerleri tutmuş ve yanlarına mutlaka din adamları tahsis edilmiştir [20]. Takvim-i Vekayi 1831'de ilk gazete olarak yayın hayatına başlar. Batı etkisinin daha çok hissedildiği bu yenilikler kendisinden sonra gelecek olan ıslahatlar için de bir zemin hazırlamıştır.

1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın öncülüğünde Gülhane Hatt-ı Hümayunu okunur ve Osmanlı tarihinde Tanzimat(1839-1876) adını alan yeni bir dönem başlar. Tanzimat Fermanı ile Türkiye Batı hükümlerinin birçoğunu açıkça veya zımnen kabul eder [17]. Bu dönemin düşünce dünyasında Batıya duyulan hayranlık kendisini göstermeye başlar. Sadullah Paşa'nın *Berlin Mektubu*, Sadık Rıfat Paşa'nın *Avrupa Ahvâline Dair Risale*'si ve Mustafa Sami Efendi'nin *Avrupa Risalesi* bunun açık örneklerini teşkil etmektedir.

Osmanlı aydınlarının zihinlerindeki değişimi Ekrem Işın şöyle ifade etmektedir: "19. Yüzyıl Osmanlı aydını ister resmî bir görev nedeniyle, ister uğradığı takibat sonucu olsun, seyahat eden bir tiptir. Bu modern gezgin tipini, klasik dönem Osmanlı âliminden ayıran en belirgin özellik, *murakabe* ile alınan içe dönük manevî yolculuk yerine, gözleme dayalı, dışa dönük bir bilgilenme sürecini benimsemesiydi. *Murakabe*'nin sezgisel yöntemi yerini algısal yönteme bırakmıştır." [21]

Şerif Mardin'e göre de Osmanlı'nın Batı ile pratik sebeplerle kurduğu fikrî alışveriş bir süre sonra "hürriyetçi" bir kimliğe bürünmüştür; "Batının 'hürriyet' kavramını şekillendirmiş olan somut bir gelişme, işletişimin matbaanın icadından sonra aldığı yeni şekildir. Matbaanın icadından sonra, kitap, eskiden hâkim olan 'şahıstan şahsa geçen bilgi' sürecinin yerine kaim olduğu oranda, 'tenkid' kurallarını otoritenin yerine 'sebep vererek anlatma' kültürünü yerleştirmiştir"[22][4]

---

[4] Şerif Mardin aynı makalede şöyle söylemektedir: "*Darwin'in 1865'te yayımladığı The Origin of Species (Türlerin Kökeni) adındaki kitabı Batı'nın fikir tarihinde bir hadise yaratmıştır. Hayat kavgasında bazı türlerin diğerlerini ortadan kaldırmış oldukları anlayışı, bu fikirleri siyaset sahasında kullanmak isteyenlere yol göstermiştir.*" Türlerin Kökeni'nin ilk baskısı 1859 yılında olmakla birlikte ondan sonraki baskılarından hiç biri 1865'te basılmamıştır. Bunun yanında Darwin'in "doğal seçme"sinde türler birbirini ortadan kaldırmaz. "Doğal seçme"de çevreye uyum sağlama konusunda daha avantajlı özelliklere sahip olan bireylerin genlerini bir sonraki nesle aktarabilme

Ancak Işın ve Mardin'in değindiği bu değişikliklere rağmen Tanzimat'tan sonra Osmanlı düşünce hayatını şekillendiren bilim adamları ya da felsefecilerden ziyade edebiyatçılardır [23]. Pozitif düşüncenin ilklerinden olarak sayılan Şinasi (1824-1871), Beşir Fuad (1852/53?-1887) ve aynı şekilde Darwin'in adını kullanmasa da evrim kuramının izlerini yazılarına taşıyan Ahmed Midhat Efendi (1844-1912) gibi isimler buna örnek gösterilebilir. Bunun yanında o zamana kadar hiç karşılaşılmamış fikirlerin adeta bombardımanı altında kalan aydınlar bu fikirlere karşı hayranlık, sempati, şaşkınlık, benimseme, uzak durma, çekimser kalma gibi farklı tepkiler göstermişlerdir [23].

Cüneyd Okay'a göre, Osmanlı aydınları daha çok, değişik fikirlerin etrafında görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bu görüşler demokrasi, hürriyet, medeniyet, bilim ve teknik gibi çok genel, hatta biraz da kaypak başlıklar altında toplanabilir [23].

II. Abdülhamit döneminde merkezî otoritenin tesis edilmesi için daha baskıcı bir rejim yaşanmakla birlikte modernleşme adımları hemen aynı hızla devam etmiş, bu gelişmeler gizlice yürütülen düşünsel faaliyetlerle birlikte II. Meşrutiyet'i doğuran ortamı hazırlamıştır.

Meşrutiyet (1908-1918) tüm düşünsel faaliyetler için bir yaşam alanı açmış, bu dönemde yabancı yayınlardan çevireler de dâhil olmak üzere süreli yayın ve kitap basımında gözle görülür bir artış yaşanmıştır.

Osmanlı'da Darwin ve Darwinizm kitaplarının yazılmasına kadar geçen sürece baktığımızda, dönemin öncülerinden biri olarak Ahmed Midhat Efendi'yi görmekteyiz. Ahmed Midhat, Kasım 1872'de çıkardığı *Dağarcık* adlı dergi, Türk düşünce dünyasına pozitivist ve materyalist görüşlerin sergilendiği bir mecra olmuştur. Bu bağlamda derginin yazılarında, dönemin düşünce dünyasında materyalist ve pozitivist görüşlerde kendisini bulan evrimsel düşünce de yer bulmaktadır. Yazılarda Darwin'in adından bahsedilmese de Darwin'in doğal seçmeye bağlı evrim kuramını siyasî ve felsefî düşüncelerine temel olarak kabul eden ve çarpıtan sosyal Darwinist görüşlerin izlerine ve Lamarck'a rastlamak mümkündür. Osmanlı aydınlarının Fransız kültürüne olan yakınlığının Lamarck'ı Darwin'den

---

şansları avantajlı olmayan özelliklere sahip bireylerinkinden daha yüksektir. Doğal seçme de bu evrimsel mekanizmayı açıklar.

daha çok ya da en az onun kadar öne çıkarmalarının bir sebebi olarak göstermek çok yanlış olmaz. Bu durumun Ahmed Midhat açısından açıklaması; Bağdat'ta kaldığı sürede (1869-1871) Arkeoloji Müzesi'nin kurucusu Osman Hamdi'nin öğüdü ile Fransa'dan getirttiği kitapların etkisi olabilir [24].

Ahmed Midhat, *Dağarcık'*taki "İntikam", "İnsan", "Dıvardan Bir Sada", "İnsan-Dünyada İnsanın Zuhuru", "Adam ve Nisnas", "Fikri Tahrip ve Fikri Tamir", "Hayvanatın Hissi" ve İnsan Tenha Yaşasa Ne Olur" başlıklı yazılarında Lamarck ve sosyal Darwinizm temelli bir bakış açısı sergilemiştir [25].

Atila Doğan'a[5] göre Ahmed Midhat, Fransız anlayışı doğrultusunda, evrim teorisini anlatırken evrimde çevreye uyumu savunan Lamarck'ı öne çıkarmasına rağmen teorinin sosyal alana taşınmasında ise, evrimleşmede mücadeleye dayanan doğal ayıklanmayı esas alan Darwinist tema hâkimdir [25]. Doğan'ın burada sosyal Darwinizm ile Darwin'in evrim kuramını bir kabul ettiğini görmekteyiz, zira bir sonraki bölümde şöyle söylemektedir:

"Aslında Ahmed Midhat biyolojik evrim düşüncesini de tam kavramış değildir. Çünkü bir taraftan Darwinci evrim düşüncesi çerçevesinde doğada çatışmanın, kan dökmenin ve acımasızlığın esas olduğunu kabul ederken öte yandan dünyanın her şeyiyle çok güzel olduğunu ve güzel yaratıldığını belirtmekte ve bundan şu sonucu çıkarmaktadır:

> 'bu durum gözümüz önünde bizi hayrette bırakan bu güzel dünyanın çok kolay meydana gelmediğini kafamıza vura vura göstermektedir.' [25]

Ahmed Midhat'ın bu söylediklerinin Darwin ile çelişip çelişmediğini görmek için Türlerin Kökeni'nin ilk baskısının son cümlesine bakmak yeterlidir (altıncı baskıda bu cümleye "*by the Creator"* eklenmiştir):

[5] Doğan, çalışmasının 40. sayfasında 116. dipnotta şöyle söylemektedir: "Evrim Teorisi bilimsel düşünceyle çelişmektedir. Çünkü bilim doğanın ve canlı organizmaların değişmez kanunlarını keşfetmektedir. Oysa Darwin'in evrim mantığına göre bütün organizmalar doğal ayıklanma ile sürekli olarak değişmekte ve gelişmektedirler. Böyle bir durumda bilimsel çalışmanın gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Çünkü bilim insanlığın yapmış olduğu uzun araştırmaların birikimi sonucunda ortaya çıkmış bir olgudur. Eğer doğada Darwin'in ileri sürdüğü gibi sürekli bir değişim söz konusu ise bizden öncekilerin yapmış olduğu araştırmalar bizim için hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Aslında bu durum o dönemde toplumsal hayatta yaşanan hızlı değişimin kural tanımazlığının ve duruma göre kendi çıkarı doğrultusunda vaziyet almanın meşrulaştırılmasıdır." Doğan'ın burada evrim kuramı ve temel bilimler adına söyledikleri yanlıştır. Bugün evrim kuramı olmadan tıp, biyoloji, jeoloji başta olmak üzere doğa bilimlerinde bir konunun anlaşılması mümkün değildir.

There is grandeur in this view of life, with its several powers, having been originally breathed (by the Creator) into a few forms or into one; and that, whilst this planet has gone cycling on according to the fixed law of gravity, from so simple a beginning endless forms most beautiful and most wonderful have been, and are being, evolved [26] [27].

(Yaratıcı'nın başlangıçta bütün özünü birkaç ya da bir biçime üflediği yaşamı böyle anlayan ve bu gezegen yer çekimin değişmez yasasına göre dönüp dururken, böylesine basit bir başlangıçtan en güzel, en olağan üstü biçimlerin evrilmiş ve evrilmekte olduğunu kavrayan bu yaşam görüşünde yücelik/güzellik/ihtişam vardır.)

Evrim düşüncesi ve Darwin'den ilk bahsedenlerden biri de Hoca Tahsin'dir (1811/2-1881)[6]. Hoca Tahsin 1857'de Paris büyük elçiliğinde Türk öğrencilerine hocalık etmek, Batı bilimlerini tanımak ve elçilik imamlığı yapmak üzere Fransa'ya gönderilmiş, Paris'te on iki yıl kaldıktan sonra, 1869'da Nice'te ölen hamisi Fuat Paşa'nın cenazesiyle dönmüştür [28]. İstanbul'a döndüğünde başarısı ve bilgisi ile dikkat çeker ve dârülfünuna müdür tayin edilir. Burada tecrübî fizyoloji dersinde, canlıların havasız yaşayamayacağını göstermek için, havası alınmış bir fanusta bir güvercini öldürmesi büyük tepkilere yol açar ve buna benzer olayların çoğalması ile de dârülfünun bir yıl sonra kapatılır. [29]

Hoca Tahsin (1310/1894-1895)adlı eserinde Darwin'den şöyle bahseder;

"Elber bir gün gelecektir ki, ilm-i hayvanât tarih-i tekvîn-i âlemden bir cüz' itibar olunup, evsâf-ı hayvaniyyenin resm ve ta'dadı bedelinde zîrûhun işbu gördüğümüz eşkâle ne gûna yetişmiş olduklarını keşf ve izâh etmekle meşgûl olacaktır. Darwin'in bu hususa dair ifâdatı her ne kadar kâfi mertebede değilse de, mesleği beyân-ı tekvîne ve felsefe-i hakikiyeye muvâfık olmakla ikmâl olunacağında katîyen iştibâh olunmaz" [30].

[6] Hoca Tahsin'in doğum yılını Hilmi Ziya Ülken 1812 olarak verirken, Mehmet Akgün, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* ve Ömer Faruk Akün'ün TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki Hoca Tahsin maddesine dayandırarak 1811 olarak vermektedir.

Hoca Tahsin'in Darwin'in açıklamalarındaki eksikliklerin yaratmaya ve gerçek felsefeye uygun olarak tamamlanacağından bir şüphesi yoktur.

Osmanlı'da Batılılaşma düşüncesinin önemli temsilcilerinden biri olan Abdullah Cevdet (1869-1932) de Darwin'den bahseden düşünürlerdendir. Tıbbiye'de geçirdiği eğitim hayatı, özellikle son senesinde okuduğu materyalist görüşleriyle ünlü Ludwig Büchner'in (1824-1899) *Madde ve Kuvvet* adlı eseri, onda fikrî anlamda büyük değişiklikler meydana getirmiştir [31]. Daha sonra Büchner'in *Goril (Natur and Geist)* isimli eserini Türkçe'ye çeviren Abdullah Cevdet, burada ilk kez Darwin'in ismini de vererek evrim teorisinden bahsetmektedir [32]

Kadın hakları ile ilgili bir yazısında da;

> "M. De Lescure'ün Büyük Zevceler ve Meşhur Anneler isimli güzel eserlerinin ve Ribot'nun, Spencer'in Darwin'in ve ilh. Daha derine inen ve daha ilmî olan eserlerinin rehberliğinde seciyelerimizin ve ma'nevî şahsiyetlerimizin teşekkülünde hâkim olan kanunları tetkik ettiğimiz zaman annelerin üstün tesirini anlamakta gecikmeyiz." [33]

Görüldüğü üzere Abdullah Cevdet, Darwin ve Spencer'in bilimselliğini aynı derecede görmekte bu da onun sosyal Darwinist düşünce yapısı hakkında fikir vermektedir.

Türk kültür ve düşünce hayatının önemli isimlerinden biri olan Şemseddin Sami (1805-1904) de Kamüs-ül Alam'ın Darvin maddesinde şöyle söylemektedir;

> "Fünûn-i tabiîyyedeki malumat-ı vâsia ve tecarib-i kesiresiyle beraber harikulade bir zekâvet ve fatânete malik olmakla, ömrünü mütalaat ve tahkikat-ı fenniyeye hasrederek, fünun-ı meskürenin en büyük âlimleri sırasına geçmiş ve kendine mahsus bir fikir ve meslek sahibi olmuştur. Ki bu fikir, ibtida-i kitab-ı semaviyeye münâfî görünerek, ekser halk tarafından küfr-i mahz addolunup, şediden reddolunmuş ise de; meseleye daha bîtarafâne bakıldıkça, hakikat-i halin zannolunduğu gibi olmayıp, Darvin'in dermeyan ettiği edillenin pek vâzıh ve mukni olduğu anlaşılmaya, bu günkü günde (Darvinizm) tabir olunan o fikir

ve meslek kâffe-i tabiîyyun tarafından kabul olunmuş bir hakikat-ı fenniye hükmünü almıştır.

(…)

Ancak ekser halk fikir ve mesleğini tamamiyle anlamayarak, ve kendisinin ittihaz ettiği usul ile efkârının mahiyetini fark etmeyerek, mücerred insanın maymundan mütevellid olduğunu iltizam eylemesi zann-ı bâtılıyla bu dehanın keşfettiği hakikat-ı fenniyeyi her kesin nazarına merdûd ve menfur göstermeye çalışmışlardı. Hatta Fransa akademyası kendisini fahrî azası meyanına idhale güc hal ile muktedir olabilip yine bundan dolayı Katolik matbuatının pek şiddetli taaruzatına uğramıştı." [34]

Şemsettin Sâmi'nin içinde bulunduğu döneme göre oldukça ileri sayılabilecek bu sözleri dikkate değerdir. Zira o zamanlar yalnız Osmanlı'da değil hemen tüm dünyada Darwin'in ortaya koyduğu kuramlar büyük tartışmalara sebep olmaktaydı. Ancak Şemsettin Sâmi yirminci yüzyılın başına kadar süren tartışmalardan kendisini sıyırıp, Darwin'in haklılığını önceden ortaya koymuştur. Bunun yanında Fransa'da kendisini kabule karşı var olduğunu söylediği direnç de ilginçtir çünkü ilerleyen bahislerde değineceğimiz üzere Osmanlı aydınlarının temel fikir kaynaklarının başında gelen Fransa'nın Darwin konusundaki yanlış algılamaları, onların bu temel bilim konusundaki yaklaşımlarını da etkilemiş ve onu yanlış anlamalarına sebebiyet vermiştir.

II. Abdülhamit döneminde yayımlanan mecmualardan biri olan "Musavver Fen ve Edeb Mecmuası"nın[7] [35] 29 Mart 1317 / 11 Nisan 1901 tarihinde "Celâl" isimli bir yazarın "Mütalaat-ı Felsefiyyeden: Hikmet-i İslâmiye ve Felsefe-i Hazırâ-yı Garbiye" başlıklı yazısının 123. sayfasında Darwin'in görüşleri için şunlar söylenmiştir;

"Esas-ı ecnas-ı hayvaniyyeye gelince: neşrettiğim bir makâlede 'Darvin' ve peyrevlerinin istimal-i tarikiyle esas-ı ecnas-ı hayvaniyye ve nebâtâtı tarif edemediklerini, her ne kadar herkesin anlayamayacağı

[7] Musavver Fen ve Edeb Mecmuası, (19 Ağustos 1315/31 Ağustos 1899 – 5 Şubat 1319/17 Şubat 1904), "Umur-ı idare ve hususat-ı saire için gazetenin müdürü Saadetlu Mehmed Tahir Beyefendi hazretlerine müracaat edilmelidir."

bir lisân ile yazmış isem de, sûret-i fenniyede isbât etmiş idim. İslâmiyyet Darwinizmde külliyen mugayırdır; binaenaleyh maddiyûnun cebriyle husul-pezîr olmuş bu meslek-i sakîm ve akîmi İslâmiyyet katiyyen kabul etmiyor. Zaten şu son senelerde insaniyetin kendisiyle iftihar ettiği kâşif-i âzâm Louis Pasteur sahip-kırânâne reddetmiş, haşr ü zemine geçirmiştir."

II. Meşrutiyetin ardınan 1909 yılında Ulûm-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nda Âsaf Nefî "Mücadele-i Hayatiye ve Tekâmül-ü Cemiyet" başlıklı yazısında Darwin'in hayat mücadelesi görüşünden şöyle bahseder;

> "Bütün mevcudat-ı hayatiye, insanlarda dâhilî olduğu halde birbirleriyle ve hayatın büyük müşkülatına karşı cenk ederk eslah-ı fikriye ve bedeniyesi daha mükemmel olanlar esbab-ı adîde-i tahribiyeye daha ziyade mukavemet ederek muhafaza-i hayat ediyorlar" (Âsaf Nefî, "Mücadele-i Hayatiye ve Tekâmül-ü Cemiyet", *Ulûm-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, 1 Ağustos 1325, numero 5, cild 2, s.456)

Yine 1909 yılında Dr.Nami isminde bir yazar, iki bölüm halinde Darwin'in hayat hikayesini yazmıştır. ("Charles Darwin", *Bağçe*, sayı 33, 3 Mart 1325, s.106-108 / "Charles Darwin", *Bağçe,* sayı 34, 10 Mart 1325, s.117-122)

15 Nisan 1328/28 Nisan 1912 senesinde Şehbal dergisinde Yahya Halid'in "Bir deha-yı ilim ve fennin otuzuncu sene-i intifası münasebetiyle hayatından hâtıralar" alt başlığı ile verilen yazıda yine Darwin'in ortaya koyduğu bilimsel yenilikler ve bilim camiasındaki öneminden bahsedilmektedir. Burada Yahya Halid, Darwin'in Beagle gezisi için babasından izin alamayıp dayısının aracılığıyla babasından müsaade alabildiği olayı şöyle aktarır;

> "Darvin'in pederi oğlunun tembelliğini bildiği için evvela müsaade etmedi. Fakat nihayet amcasının müdahalesi üzerine seyahat kararlaştırıldı."[8]

[8] Şehbal, 15 Nisan 1328, aded 51, s.58

Yahya Halid'in burada amca-dayı karışıklığına düşmesinin sebebi muhtemelen İngilizce'deki "*uncle*" ya da Fransızca'daki "*oncle*" kelimelerinin Türkçe'deki "amca" ve "dayı" kelimelerini birlikte karşılıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

13 Teşrinievvel 1327/26 Ekim 1911 tarihinde Sırat-ı Mustakim dergisinin 124. sayının 128. sayfasında "Mekteplerde Din" başlığı altında Ayın. Süleyman isimli yazar, Darwin'in okullarda okutulmasıyla ilgili olarak şu sözleri sarf etmektedir;

> "Resmî bir rüşdiye mektebinde, malumat-ı fenniye muallimi, ikinci sınıf talebelerine bakınız ne cevherler saçıyor: "İnsan maymundan tekâmül etmiştir, öyle insan olarak halk olmamıştır" bunu kendince izaha da çalışıyormuş. Hayret! Bizim şark milleti çabuk terakkî etti, Avrupa'da filozof nadir yetişirken bizim rüşdiye muallimleri çar çabuk filozof oluyorlar. Rüşdiye talebesini de filozof yetiştirmeye gayret ediyorlar. Darvinizm Avrupa'da bir nazariye, faraziye halinde kalmışken, hatta bu son zamanlarda tezelzüle de uğramışken bizim muallimlerimiz, talebeye bir hakikat-ı müsbete halinde âdeta katiyet-i fenniyeyi haizmiş gibi yutturuyorlar."

Bundan iki sene sonra 14 Mart 1329 / 27 Mart 1913 tarihli İctihad mecmuasının 1273. Sayfasında, "Kastamonu'da Kurûn-i Vüstâ" başlıklı yazıda Abdullah Cevdet, Kastamonu'da Darwin ve tekâmülden bahseden öğretmenlerin tutuklanması haberini verdikten sonra şu sözleri sarfetmektedir;

> "Tekâmül kanunlarından bahsetmek, (Darvin) nazariyatını anlatmak, bir yerde ki fazâhat-i lisâniye addolunur, orası kurûn-i vüstâdan henüz çıkamamıştır. Kurûn-i vüstânın ise yirminci asırda hakk-ı mevcudiyeti yoktur."[9]

[9] Hanioğlu, "Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi" (1981) adlı eserinde bu bölümü "…fezehat-ı lisaniye addolunur.Orası kurun-u vustadan henüz çıkmamışdır." (ss.332-333) Şeklinde aktarmaktadır. "fezehat" kelimesinin yerine "fazâhat", "kurun-u vusta"nın yerine de "kurûn-i vüstâ" gelmelidir.

Çalışmamızın önemli isimlerinden biri olan ve “Darvenizm” isimli kitabı yayımlayan Subhi Edhem, 13 Kânunusâni 1327/26 Ocak 1912 ve 16 Şubat 1327/29 Şubat 1912 tarihlerinde Genç Kalemler mecmuasında “Antropoloji Dersleri”[10] başlığı altında iki yazı kaleme almıştır. Burada Subhi Edhem, Darwin, Lamarck, Haeckel, Büchner gibi isimlerin okutulmasının öneminden bahseder ancak daha ileride daha ayrıntılı belirteceğimiz gibi, bu bahislerin öğretilmesinde temel bilimler bilgisinin eksikliğinin büyük zorluklara neden olduğunu belirtmektedir;

> “Evvelâ, bu ağır ve ciddî yazıları kime yazıyoruz? Bu bilinmek lazım. Tabiî bir dereceye kadar tâlî tedris görmüşlere. Hâlbukî vasatî derecede malûmatı olanlar bu kitaplardan pek de bir şey anlayamazlar. Çünkü tenkit melekesi uyanmak için derin tetebbular lâzımdır. Her gözünün gördüğünü bütün şekliyle kabul edivermekten iyi bir netice hâsıl olmasa gerek. Teşrih, fizyooji, biyoloji, antropoloji (insaniyet) bilhassa “tarih-i tabiî” bilmeyen bir genç “monizim”den, insanın menşei’nden, Darvinizm, transformizmden ne anlar?”[11] [36]

Yine ileride ayrıntılarına gireceğimiz üzere, Lamarck’ın evrim anlayışına Darwin’den daha yakın duran Subhi Edhem, Darwin hakkındaki görüşünü şu cümle ile anlatmaktadır;

> “…İngiltereli Charles Darwin’in ‘Nev’lerin Menşei’ hakkındaki metin, nazariyeden başka hiçbir şey değildir.”[12]

1917 yılında yayımlanan bir sosyoloji dergisi “İçtimaiyat Mecmuası”nda da Darwin’nde pek çok bahis vardır. Ziya Gökalp’in “Cemiyette Büyük Adamların Tesiri” (Mayıs 1333, sene 1, sayı 2), Necmeddin Sadık’ın “İçtimaiyatta Hayatiyat Meslekleri” (Haziran 1333, sene 1, sayı 3), “Lamarck Nazariyesi ve Antropososyoloji – İrsiyet ve Irk” (Temmuz 1333, sene 1, sayı 4), Mehmed Emin’in

---

[10] Bu dergiyi yeni harflere aktaran İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin’in “Antropoloji Dersleri” başlıklı yazının ilkinde adı geçen “Ernst Hegel” değil “Ernst Haeckel” olacaktır. (Genç Kalemler Dergisi, s. 334)

[11] Subhi Edhem, “Antropoloji Dersleri”, *Genç Kalemler,* 13 Kânun-ı Sâni, 1327, N:14 (Genç Kalemler Dergisi, s. 334)

[12] Subhi Edhem, “Antropoloji Dersleri”, *Genç Kalemler,* 16 Şubat, 1327, N:16 (Genç Kalemler Dergisi, s. 370)

"Hayatiyat ve Ahlak" (Temmuz 1333, sene 1, sayı 4) başlıklı eserleri bunlara örnektir. Burada daha çok Darwin'in doğal seçilim ve hayat mücadelesi kavramları sosyolojik tartışmalar dâhilinde değerlendirilmiştir.

Bu bölümde son olarak bahsedeceğimiz eser Subhi Edhem'in 1330/1914-15 tarihinde neşrettiği "Lamarkizm" başlıklı eserdir. Bu eser Subhi Edhem'in "Felsefe Mecmuası"nda "Lamark ve Lamarkizm" başlığı altında yayınladığı yazı dizisinin kitaplaştırılmış hâlidir. Bu kitap, esas olarak "Darvenizim" başlığı altında inceleyeceğimiz üzere, Subhi Edhem'in Lamarck'ın bilimsel görüşlerinin Darwin'in gölgesinde kalmasına bir tepki niteliği taşımaktadır.

Mehmet Ö. Alkan'ın Toplumsal Tarih dergisinin Temmuz 2009 sayısında "Osmanlı'da Darwinizm ve Evrim Kuramı" (ss.20-27) başlıklı yazısı bizim çalışmamızın küçük bir özeti niteliğindedir. Burada her ne kadar bizim konumuzun dışarısında yer alan Necmeddin Sadık'ın "Darwinizm Sosyal" adlı kitabı ya da Ernest Haeckel'ın "İnsanın Menşei Nesl-i Beşer" gibi eserleri de incelenmiş olsa da, genel çerçevesi itibariyle konunun temel noktaları için yol gösterici niteliği taşımaktadır.

4. OSMANLI'DA DARWIN VE DARWINIZM KİTAPLARI

4.1 Darvenizm – Subhi Edhem

Subhi Edhem, Darvenizm, Beynelmilel Ticaret Matbaası, Manastır, 1327[13]

İçindekiler;

- İcmal-i Tarihî
- Nevi
- Kavanin-i Tahavvüliye (?)
- Istıfa ve Mübareze-i Hayat
- Istıfa-yı cinsî
- Tesâlüb
- Netice ve Son Söz

Subhi Edhem sözlerine şöyle başlamaktadır:

> "Maksadım;
>
> Hayalimde, saf ve samimi bir hayat-ı mazinin neş'e-i mütebâidini yaşatan ilk talebelerimin ulüvv-i hatıratına ithaf ettiğim bu sahifelerin eski tarz üslûb ve tahririne hiç bir şey ilaveye lüzum görmedim. Belki, birçok hatalar da vardır. Fakat, bizde "ulûm-i tabîiyye"ye ait yazılmış hiçbir eser yok ki…
>
> …Biz, Osmanlılar her hususta, her şeyde gerideyiz. Bugün, herkesten ziyade biz, daha büyük bir cesaret ile, daha metin bir azim ile, daha kuvvî bir himmet ile çalışmak; ananât-ı kadimenin haşin, akûr ellerinden kurtulmak, mübeşşir hatvelerle ilerlemek ihtiyacındayız.

[13] Aksi belirtilmedikçe tırnak içinde yer alan ve yalnızca sayfa numaraları ile belirtilen alıntılar bu alt başlıktaki kitaba aittir.

> Biz de artık, bütün cihan-ı medeniyete gayrı meçhul kalan hakayıkın mevcudiyet-i fenniye ve ilmiyelerinden haberdar olmalıyız. (s.3)

Akabinde çalışmasına doğa tarihi ve onun öneminden bahsederek başlar;

> Efendiler,
>
> "Bir tasvirin güzelce anlaşılması, münhasıran tarihçesinin vukufuna vabestedir." Felsefe-i müsbete müesses muhteremi "Ogüst Kont"[14] un pek doğru olan bu nasihatine itikat edenlerden biri de benim. Onun için, ibtida gerek tasnif-i hayvanatta, ve gerek "Darvenizm" hakkında der-meyan fikir eden bir çok feylozofların hayatlarından, nazariyelerinden münhasıran bahsedeceğim. Belki bu, o kadar büyük bir faideyi temin edemez. Fakat, hiç olmazsa, isimlerini zikredeceğim zevatın hayatları hakkında, vakit buldukça, taammuk-ı mütâlaâta bu usûl, bu irâe büyük, geniş bir yol açar ümidindeyim. (s.5)

Bu hususta Subhi Edhem, doğa tarihine, ilk sınıflandırmayı yapan Aristo'dan başlamaktadır. Ondan sonra Linne'ye kadar Aristo'ya bir harf bile ilave eden olmadığını belirterek bunun sebebini de eski zamanların karanlık ve cehaletine bağlamaktadır:

> "Şarl Linne" zamanına kadar Aristo'nun serd ettiği mütaalata küçük bir harf bile ilave eden olmadı. Ezmine-i kadîme, kurûn-i ûlâ vahşet, cehalet, bilhassa taassub devri idi. Fen, ulûm-i tabîiyyenin hakikatları papazların haşin, müfteris elleriyle, sım sıkı, tutulan taassub, riya perde-i siyahî altında gizli kalmıştı." (s.8)

Linne'nin hayat hikâyesini, doğa bilimleri ve sınıflandırmaya yaptığı katkıyı ve Jean Jacques Rousseau'nun kendisine yazdığı bir mektubu aktardıktan sonra Georges Cuvier'ye geçmektedir. Cuvier'nin "1766 sene-i efrenciyede" doğduğunu söylese de, gerçekte Cuvier 1769 doğumludur. Cuvier, karşılaştırmalı anatomi ve paleontoloji alanının öncülerindendir. Ancak jeoloji alanında ortaya koyduğu fikirler Lyell tarafından, türlerin değişmezliği üzerine ortaya koyduğu fikirler de Darwin

---

[14] August Comte (1798-1857)

tarafından yıkılmıştır. Aynı dönemde evrimle ilgili görüşlerini ortaya atan Lamarck'ın da eleştirdiği Cuvier'nin bilimsel hatalarını Subhi Edhem yine taassubun etkisine bağlamaktadır:

> "Taassub fikriyesinin kahhar tırnakları altında ezilen Küviye, mümkin değil, "istikrar-ı enva" nazariyesini irâ'e etmek için bu müstehâseler hakkında söylediği sözlerde, yürüttüğü fikirlerde garabetten garabete düşüyordu." (s.11)

Nihayet Lamarck'a gelen Subhi Edhem onu şöyle tanımlamaktadır;

> "Fikr-i tekâmülün esas metnini kurmak, hayvanat hakkında muntazam bir tasnif meydana koyan, "Lamark"a nasip olmuştur." (s.12)

Ardından Lamarck'ın çocuklarından birinin ve yine Lamarck'ın kerimesinin Cuvier'ye yazmış olduğu bir mektupları aktaran Subhi Edhem, bu mektuplarla Lamarck'ın hayatını özetler ve ekler:

> "Lamark"ın hayatına ayrıca bir cilt hasretmek emelinde olduğum için burada onun yalnız "felsefe-i hayvanat" ve "fikr-i tekamül"ın esasları hakkında temhid ettiği efkardan bahis ile asıl maksadıma geleceğim" (s.21)

Subhi Edhem, Lamarck'ın tekâmül fikrinin kabulünde yaşanan zorlukları şöyle açıklamaktadır:

> "Nazariye-i tekamül" hakkındaki fikri 1809 da neşrettiği "Felsefe-i hayvanat Philosophie zoologique" nam eserinde pek müşevveş bir halde gözüküyordu. (…) Üslûb-i ifadesinden ahenksizlik, kırk elli sene kadar "tekâmül" ve "felsefe-i hayat" hakkında serdettiği nazariyenin hiçbir kimse tarafından tanınmamasını hazırlamıştı. (s.22) Rahiplerden daha ziyade rahip taraftarı müteassıb, müşkülpesent, itirazcı, zamanının büyük muharrirlerinden madûd olan "Jorj Küviye"nin itirazları, müdafaaları ve bilhassa "itibar, Autorité"i sayesinde "Lamark"ın fikrini gölgede bıraktı. (s.25)

Lamarck'tan sonra Goethe'ye de değinen Subhi Edhem nihayet Darwin'e gelir. Ona göre "Fikr-i Tekâmül"ü ihya eden, İngiliz meşahir-i tabiîyyunundan "Şarl Darven"dir."(s.26) Ardından Darwin'in hayatını anlatmaya geçen Subhi Edhem burada yine Şehbal dergisinnden Yahya Halid'in düştüğü hataya düşüyor ve Darwin'in babasını Beagle gezisi için ikna edenin Darwin'in amcası olduğunu söylemektedir.

Darwin'in gezi süresince yaşadıkları ve gözlediklerini aktardıktan sonra Malthus'tan ilham alarak oluşturduğu doğal seçilim fikrinin yani hayat mücadelesi fikrinin ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır:

> "Darven, Maltus'un iktisatta, içtimaiyatta bestettiği efkârı bütün zevi-l-hayata tatbik için uğraştı. Burada, ıstıfâ nazariyesi meydana koydu. Istıfâ, (sosyoloji)de de tatbike kalkışıldı.
>
> Ve elan bunun müdafii bir çok meşahir mevcuttur. Darven'in mübareze-i hayat "*Conceurence*[15] *vital*" nazariyesi iptida yaşamak, gıda tahrisi için boğuşmak fikrinden sudûr etmişti. (s.34)

Darwin'in gözlemlerinden çıkardığı önemli sonuçlardan biri olan ada coğrafyasındaki canlılar ile o adalara yakın kıtalardaki canlılar arasındaki benzerliği Subhi Edhem şöyle aktarmaktadır:

> "Adalardaki tuyûrun teşkilat-ı teşrihiye ve secaya-yı(?) hariciyelerinin yekdiğerinden pek cüzî farklı olduğunu görünce zihninde büyük mukayeseler yapıyordu." (s.35)

Subhi Edhem, Darwin'in Beagle seyahatinden dönüşü, evlenmesi, Down kasabasına yerleşmesi Lyell ile arkadaşlığı, Wallace'tan aldığı mektup ve nihayet Türlerin Kökeni ve İnsanın Türeyişi adlı kitaplarının basılmasına kadar geçen süreyi aktarır. Ancak diğer pek çok yabancı terim ya da kavramda olduğu gibi "Origin of Species" (Enva'ın Menşei) kitabını Fransızcasıyla "*Origine des especes*"[16], "The Descent of

---

[15] Aslı "Concurrence"
[16] Aslı "L'Origine des espèces"

Man” (Menşe-i Beşer) kitabını da “*Origin de l’homme*”olarak aktarmaktadır. (s.39) Subhi Edhem’in kaynaklarının Fransızca olduğu görülmekle beraber, hangi Fransızca kaynağı kullandığını bilemediğimiz için “The Descent of Man” başlığını nasıl “İnsanın Kökeni” olarak çevirdiği hakkında da bir fikrimiz bulunmamaktadır.

Subhi Edhem’e göre “Türlerin Kökeni” fikri Yunan filozoflarından Empedokles, Heraklitos gibi deha-i kadimenin arasında mücadele-i kalemiyeye kapı açtıktan sonra Darwin zamanına kadar bir lahd-i siyah mazi içinde gömülü kalmıştı. Ancak Subhi Edhem’e göre buradan Darwin’in Yunan filozoflarının fikirlerinden haberdar olduğu zannına düşülmemelidir. Bu görüşünü Darwin’in otobiyografisinden aktardığını söylediği şu görüşle destekler:

> Darven kendi eliyle yazdığı “*autobiographie*” yani sergüzeştnamesinde diyor ki: “…pek genç iken mektepte Lamarkiyanlardan, Geoffroy Saint-Hilaire ile Jorj Küviye arasında tevhid-i münakaşaya sebebi hususatı arkadaşlarım izah ederken, pek de ulûm-i tabiîyeye aşina olmadığım için o zaman bu nazariyeyi tamîke vakit bile bulamamıştım.” (ss.43-44)

Oysa Darwin’in Yunan filozoflarından haber olmadığını söyleyemeyiz çünkü Türlerin Kökeni’nin altıncı baskısının “bir tarihsel taslak” başlıklı kısmında Aristo’nun dişlerin yapısı hakkındaki fikirlerini aktarmaktadır [37].

Subhi Edhem Darwin’in ölümünü de aktardıktan sonra, kitabın ikinci bölümü olan “Nevi”ye yani “tür” kavramına geçer. Burada önce Aristo daha sonra Linne’nin tür kavramının ortaya çıkışında yapmış oldukları katkılara değindikten sonra Aristo’nun Darwin’in kitabında yaptığı alıntının aynısını yapmaktadır:

> “Aristo” “Fiziko Oksültasyon”[17] ünvanlı eserinde “yağmur, ne bu gıdanın inbatına hizmet etmek, ne de çiftçinin hasarını mucib olmak için yağar. Bu tamamiyle bir tesadüfe tabidir.” Ve bunu uzviyete tatbik ederek “Niçin tabiatta vücudun aksam-ı muhtelifesindeki vezaif tesadüfî olmasın? Mesela, esnan, katıa ağzın ön tarafında agziyeyi parçalamak için bu şekilde büyüdükleri gibi, dırsıyeler de mazg için o

[17] Physicæ Auscultationes

> surette teşkil ederler. Lâkin, hiçbir vakit aslında bu maksat için çıkmamışlardır. Bu şekil doğrudan doğruya – bir arzunun sudûru neticesi değil – belki bir tesadüfün muhassalasıdır. Demek oluyor ki, tabiatta her şeyi, yahud aksam-ı uzviyenin heyet-i mecmuası, bazı hususata hizmet edebilmek için müessistir. Bunlar, yine bir ihtiyâr neticesi terbiye edilirler. (s.49-50)

İlginçtir ki Darwin, Aristo'nun bu açıklamasını şöyle değerlendirmektedir: "Burada Aristo'nun doğal seçilim ilkesini ima ettiğini görüyoruz ancak Aristo'nun dişlerin oluşumu üzerine söyledikleri, onun bu ilkeyi tam olarak kavramaktan ne kadar uzak olduğunu göstermektedir [37]. İronik bir şekilde Darwin'in Aristo için sarf ettiği cümleler bir bakıma Subhi Edhem için de kendi kaleme aldığı eserinde mana bulmaktadır.

Aristo'dan Lamarck'a geçen Subhi Edhem, onun türlerin değişimi için verdiği meşhur zürafa örneğini aktarmaktadır. Buna göre zürafaların boyunları yüksek dallardaki yapraklara uzanabilmek için uzamıştır. Lamarck'a göre bunda çevresel etkinin rolü en büyüktür. Bu kazanılan özellik nesilden nesile geçerek türün simgesel özelliği haline gelmiştir. Ancak Darwin'in doğal seçilim kuramına göre ise bu süreç tür içerisindeki çeşitlilikle ortaya çıkmış uzun boylu bireylerin neslini yüksek yapraklara ulaşarak devam edebilmesi şeklinde ilerler. Zaten Darwin, yukarıda belirttiğimiz üzere dedesi Erasmus Darwin'in de Lamarck'ın da içinde bulunduğu yanlışın altını çizmektedir.

"Nevi" başlıklı bölümü Lamarck ve onun zürafa örneği ve Erasmus Darwin, Linne'den bahislerle devam ettikten sonra türlerin değişiminin gözlenemiyor olmasını şu sözlerle açıklamaktadır:

> "Hayat-ı şahsiyesi nazar-ı itibara alınarak envadan istikrariyat aramak, bî-şübhe, nâlâyıktır. Bu da bizim fani olan hayatımıza nisbetle gördüklerimizi aynı suretle telakki etmekliğimizin doğurduğu bir fikr-i batıldır. Enva'ın ömrü o kadar uzundur ki, onu ihâta için hayat-ı beşer pek az gelmiştir. Tarz-ı maişet, ihtilaf-ı muhit, tesir-i iklim, hatta hararet-i beldenin tebdili bile enva'ın tahavvülüne pek ehemmiyetli muaveneti dokunur." (s.58)

Ardından “nevi” kavramı hakkında pek çok bahis olduğundan ancak ayrıntıya girmenin beyhudeliğinden bahseden Subhi Edhem, insanların insanlara çektirdiği sıkıntılardan bahsederek, konuyu II. Meşrutiyet döneminden bir örnekle açıklar;

> “Hürriyetten hemen üç gün evvel –münferiden bir şahsa- ricalin itisafını, padişahın zulmünü söylerken bu şahıs sizi pek az dinliyordu. Fakat, maatteessüf ki, iki kişinin yanında yine aynı fikri tekrar edemiyordunuz. Hürriyetten üç gün sonra gördünüz ki, herkes efkârda müttehid… Meğerse bütün cihan müstebitler, hafiyeler, menfaat-i şahsiye kurbanları bile hürriyet taraftarı. Neden? Zira, kuvvet, bu tarafta, o “henüz vatan, millet, hürriyet” kelimelerinin tazammun ettiği mânâ-yı hakikiyi istidlal etmeden umuma tebaiyet etmiştir.” (s.59)

Buradan da anlaşılacağı üzere Subhi Edhem, Darwin, Lamarck ve diğer pek çok düşünür ve bilim adamı aracılığıyla anlattığı tekâmül kavramı üzerinde yürütülen tartışmaları ile dönemin ilerici-gerici tartışmaları arasında bir benzerlik kuruyor. Benzer şekilde on dokuzuncu yüzyıl pozitivist döneminin şiir akımı temsilcileri olan “*Parnassien*”ler ve onların çektikleri sıkıntılara da kısaca değinir. Bu hem onun düşüncelerinin hem de eserinin, bilimsel mahiyetinden çok sosyal bir mesaj verme gayretinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Subhi Edhem tekrar konuya döndüğünde insanların kökenlerinin hayvan olduğunu kabul etmede yaşadıkları zorlukları anlatmaya geçer;

> “İnsan hiçbir vakit menşeini hayvan ve yahut başka bir şey görmek istemez. İlk insanı topraklardan çıkaracak kadar alçaltır, “tenasül-bi-nefsihi” nazariyesini bilmeyerek söyler, isbat eder de “benim menşeim hayvandı” diyemez.” (s.60)
>
> “Enva’ın sabit ve lâ-yetegayyer olduğunu beyan edenlere “*Créationiste*” denir. Reisleri Linne’dir. Bir kısım feylozoflar daha vardır ki. Doğrudan doğruya maddeten isbat edilebilir hakayıka inanırlar. Tarz-ı tefekkürleri müsbettir. Bunlar hiçbir vakit “envain menşei nazariyesine” pek de girişmek istemezler. Çünkü meslekleri haricindedir. Bunlara da “pozitivist” felsefe-i müsbete tarafdarı denir. Hâlbuki “pozitivizm” pek de o kadar iyi bir şey değildir. Tarih-i felsefe, bunun mahreki olarak bize “Soktrat”ı gösteriyor. Çünkü

> Sokrat, daima gençlere talim-i ulum ve hakayık ederken prensiplerinin tecrübe üzerine müesses olmasını teklin ediyordu.” (s.62)

Burada tekâmül hakkında iki temel görüşü, pozitivizm ve yaratılışçılığı ele alan Subhi Edhem, pozitivist felsefenin önemli ismi August Comte’un hayatını da aktardıktan sonra iki düşünce şeklini açıklar;

> “Pek güzel bilirsiniz ki, tarz-ı tefekkür iki kısımdır. Ya sırf nazarî, ve yahut müspet.. tarz-ı tefekkür “nazarî *speculatif*” olursa, tefekkür ve taakkula ehemmiyet verilir. “müsbet *Pasitif*” ise tecrübe.. fevkalade iltizam olunur. Ve bu hakikaten hakayık-ı mücerrede ve gayr-ı mücerredeyi ihâta eder. Hakikat-ı mücerrede, efkârıyla hakikat-ı mücerrede beyninde metin bir muadeledir. Gayr-ı mücerrede ise, hakikat-ı gayr-ı mücerrede ile efkâr arasında bir muadeledir. (ss.69-70)

Ancak Subhi Edhem, Comte’un ortaya koyduğu pozitif felsefeyi diğerlerinden ayırır;

> “Yalnız hadisat arasındaki münasebat ve irtibatı taharrî ile meşgul olan “felsefe-i müsbete” kâinatın, arzın, enva’ın, beşerin menşei hakkında taharrîden vaz geçtiği gibi, gayesini de düşünmek istemez. (…) Fakat Comte’un tesis ettiği “hikmet-i müsbete” ulum-ı tabiiyyeden ziyade ulum-ı mezkûreye istinaden, sosyolojiyi ihya etmiştir. (s.70)

Devam eden kısımda insanın düşüncesinin oluşumunu dinî inanış biçimlerinin tarihi üzerinden özetlemeye gider;

> “Fikr-i beşerin tezahürat-ı ibtidaiyesi ‘hâl-i dini *état théoloqique*’dir. Halet-i diniyenin tesisi, sevk-i tabiîden sonra, yani idrak-i şahsiyeti müteakiptir. Eli kalem tutan ilk muharririn vücuda getirdiği kitab ‘kitab-ı mukaddes’dir. Zaman-ı hazır medeniyetin ----- gibi nazar-ı itibara alınan Yunan kadim filozoflarının, şairlerinin, muharrirlerinin bile meydana getirdikleri ilk eserler, hikmetdâr müstebitlerine, mağrur papazlarına, kuvvî kahramanlarına ait neşidelerden, methiyelerden ibaretti.” (s.71)

Subhi Edhem'in bu sözleriyle, tarihte bir sonraki aşama olarak kabul ettiği pozitif dönem öncesi düşünsel ve kültürel dönemi tenkit ederek, biraz da hâkir görerek, pozitif döneme ait pozitif düşünceye giden "doğru" yolu inşa etmektedir.

Subhi Edhem'e göre pozitivistler tarihi üç devire ayırır; bunlar sırasıyla fetişizm, politeizm ve monoteizmdir. Bu teolojik döneme metafizik dönem olarak da adlandıran Subhi Edhem, Comte'un düşünceleri üzerinden bu metafizik dönemi ve Türkiye'ye tesirlerinin sebebini şöyle aktarır:

> "August Comte'un nazarında metafizik devir bir "devir intikali(?)"dir. Hikmet-i diniyyeyi sivri, keskin dişleri ile kemiren, zafiyete düşüren yiyen bu devirdir.
> Bu gün, Fransa tedrisat-ı resmiyesini süsleyen "metafizik", mekatib-i resmiye ve hususiye programlarımızı biz de Avrupa'dan, Fransızlar'dan aldığımız için, bize kadar sirayet etmiştir." (s.72-73)

Gustave Le Bon'dan da alıntılar yaptıktan sonra içinde bulunduğu dönemi de pozitif dönem olarak adlandırır ve kendisini August Comte ile birlikte diğer pozitivistlerden ayırdığını bir kez daha vurgulamaktadır;

> "Bize, yahud pozitivistlere nazaran, bizim bulunduğumuz bu sonuncu devir "hal-i müsbet" yahut "devr-i fennî"dir. Burasını hatırdan çıkarmamalıdır ki, bu üç devre de aynı zamanda doğmuş, aynı zamanda çalışmış, aynı zamanda büyümüş, iktisab-ı faaliyet etmiş, fakat yekdiğerinden sonra olarak meydana çıkabilmiştir. Meydana çıkmak için de kuvvet kazamak lazım değil mi? Tarih-i medeniyet gözden geçirilsin, hükemanın hayat-ı fikriyeleri mütalaa olunsun, tecrübenin ta ezmane-i kadimede, Sokrat zamanında da mevcudiyeti görülür. (ss.74-75)

Bu uzun bahisten sonra kendisinin tabiriyle "uzaklaştığı" konuya geri döner. Burada Lamarck'ın görüşlerinden yine kısaca bahsettikten sonra evrim ve dönüşüm kavramlarını açıklar;

> "neşv ü nemâ *évolution*" ve "istihale mezhebi *transformisme*" bir nevi'n diğer bir nevi'ye inkılab ettiğini söylüyor. O menşein tamamiyle, bütün mevcudiyetiyle, diğer bir neve kalb olduğunu iddia etmez. 'nevi diğerini hâsıl eder' der. Ve 'bu nev-i cedid diğerinin

> yanında neşv ü nemâ bulur. Lakın asıl hiçbir vakit düçar değildir.' fikrinde bulunur bu meslek felsefî ve "taharriyât-ı paleontolojiye" sayesinde kesb-i muvaffakiyet etmiştir. (s.78)

Subhi Edhem bölümü şu sözlerle noktalar;

> "Efendiler, bunların hepsini anlamak için bizim iki sene yalnız tarih-i tabiinin "ilm-i hayvanat" kısmıyla tevaggulumuz lazım… size her vakit söylediğim gibi, Darven nazariyesinden bir çok muğlak, mübhem, ve bilhassa muhtac-ı izah noktalar mevcuttur. Lakin hiçbir vakit aslı sarsılmamış ve sarsılmayacaktır." (s.82)

Kitabın üçüncü bölümü olan "Kavanin-i Tahavvüliye" canlıların değişiminin esasları üzerinde durmaktadır. Bu bölümde Darwin'in ortaya koyduğu değişim/dönüşüm esasları ve Subhi Edhem'in o esaslara getirdiği tenkitler yer almaktadır.

> "Darven, esbab-ı tahavvülü bir istidad gibi kabul ediyor. Ve bu istidadı tezyide medar olan birçok avâmilin en mühimlerini muhit, tahavvül-i gıda, iklim olarak makbul görüyordu. Lakin halefleri hiç de Darven gibi düşünmüyorlar…
>
> Tahavvülatı temin eden esbab, başta muhit olmak üzere, esbab-ı hikemiye, taazzuvdaki ihtilât, teksirdeki sürat, te'hîl gibi hususat-ı muhtelifeyi de nazar itibara almamız muktezîdir.
>
> Darven, tarz-ı hayatın, eşkâl-i uzviyat üzerine iki muhtelif surette icrayı tesir ettiğini kabul ediyor. Biri bilâ-vasıta taazzuvun tamamiyetine.. ikincisi de bilâ-vasıta azâ-yı cinsiyenin tarz tahavvülü üzerine.." (ss. 84-85)

Bu bölüm çevrenin, iklimin ve diğer dış etkenlerin canlılar üzerinde yarattığı etkilerle ilgili çeşitli kıta ve ülkelerden, papağanlar, kurbağalar, tavşanlar, develer, lamalar ve benzeri hayvanlardan, iklimin insan mizacını nasıl etkilediğine dair İngiliz ve Almanların "tabiatlarındaki ciddiyet ve sebat"tan ve benzeri konu ve örneklerden bahseder. Son kısmında ise tahavvülün başlıca kanunlarını sıralar. Bunlar; tenasüp, uzvî muvazenet, uzvî tekrar ve mütevazî tahavvül olmak üzere dört kanundur. Bölüm

yine pek çok canlı türündeki değişiklikler, jeolojik zaman tanımları ve embriyoloji gibi yeni bilim dallarının kavramlarının tanıtımı ile son bulur.

Dördüncü bölüm olan "Istıfa ve mübareze-i hayat" yani seçilim ve hayat mücadelesi kavramları Darwin ortaya koyduğu kuramın temelini oluşturmaktadır.

> "Tekâmülde mühim bir rol ifa eden "ıstıfa-yı tabiî – *Selection naturel*"dir. Vahşi halden çıkıp bizimle yaşamaya mecbur kalmış birçok hayvanlar, tavuklar, güvercinler, köpekler, kediler, elhâsıl bilcümle ehlî hayvanlar bir "ıstıfa" ile bu hale gelmişlerdir. Lakin bunların vahşetten, ehliyete girmeleri "ıstıfa-yı tabiî" yardımıyla değildir. Bu tamamiyle sunidir…
>
> Burada ben Darven'in "enva'ın menşei" namında yazdığı kitabındaki usûlü takip etmeyi münasip gördüm. Darven ıstıfayı, kısmen "mübareze-i hayat" sernamesi altında mütalaa etmişti. Ben de ıstıfanın gölgesi altında "mübareze-i hayat"tan birkaç söz söyleyeceğim:
>
> Istıfa-yı tabiî üzerine "mübareze-i hayat"ın tesiri aşikârdır. Louis Büchner "tabiat ve fen" ünvanıyla yazdığı bir eserinde şu suali soruyordu: 'tabiatın muvaffakiyetindeki büyük vesail nedir.' Ve yine cevap vererek 'açlık ve aşk' fikrini ileri sürüyor. Büchner'in indinde ihtiyaç ve aşk "tahrik-i zatî"nin esasî rüknleridir. Ve 'mübareze-i hayat *concurence vitale*'in de aslî muharriki bunlar olduğunu söyleyen yine Büchner'dir.." (ss.120-121)
>
> "Mübareze-i hayat, hayat sahibi olanların yaşadıkları, bulundukları muhit ile hem ahenk olarak tehlikeler karşısında baş gösterir. Gıda bulunmazsa hayat tehlikeye düşer. Hayatı tehdit eden hususlara karşı gelebilmek için mütemadî ve muannid faaliyet lazımdır." (s.123)

Subhi Edhem her ne kadar hayat mücadelesi kavramını en uzun uzadıya mütalaa edenin Darwin olduğunu teslim etse de (s.123,124), konuyu Buffon, Büchner, Comte, Gustave Le Bon gibi sosyal bilimciler üzerinden tartışmayı tercih etmektedir. Hayat mücadelesi kavramından rekabet kavramına gelen Subhi Edhem için rekabet şu manaya gelmektedir:

> "Rekabetten maksat, her şahsın hayatta kendisine iyi bir mevkî bulmak için çalışmasıdır." (s.127)

Istıfa tanımlaması ise rekabet kavramı kadar yumuşak değildir;

> "Istıfa pek haşindir. O, kendisine acımayana merhamet etmez, zayıflar onun bâzîçesidir. Yaşamaya gayr-ı layık bulunanları o, idam eder. (…) Alman şairlerinden birinin dediği gibi 'her nerede birşey bir mahal işgal etmek kabiliyetinde ise diğeri ona o mevkiyi terke mecbur kalır. Muharebe hep bu nokta üzerine müessestir." (s.127)

Görüşlerini desteklemesi açısından yine bir sosyologdan Herbert Spencer'den alıntı yapmaktadır:

> "Herbert Spencer, kuvvetin zafiyete galip gelmesiyle aczin işgal ettiği mahali elinden zorla alarak tekâmülün bir emr-i tabiî olduğunu kabul ediyor. Ve kendisine her şeyi münkad eden bu kanunun önüne hiç bir şey çıkamadığını söylüyor." (s.131)
>
> "Darven, bu husus hakkında müteaddid meseleler gösteriyor. Ve netice olarak faal olamayanın daima gıdasını taharrî edemediği için az bir zamanda öleceğini söylüyor. Yaşayan kuvvetliler, sebeb-i tefevvuku varislerine terke amade bulunuyorlar. Bu şey-i mevrûsu hüsn-i muhafaza ve idare edemeyenler, bi-şüphe, yine akrabalarından, hemcinslerinden ayrılır." (ss.133-134)

Bu iki tanımlaması ile Subhi Edhem, Darwin ve Spencer'in tekâmül kavramına bakış açılarındaki farkı da belirtmiş oluyor.

> "Darven, musirrane iddia ediyor ki, aynı nevin şahsları arasında rekabet bulunduğundan ıstıfa daima şiddetini arttırır çünkü aynı neve mensup ırkın efradı, hep bir arada aynı muhiti işgal, aynı gıdayı tedarike sa'y edecektir. Neticede şu anlaşılıyor ki, aynı neve mensup efradın hak-ı hayatı münhasıran fazla faaliyet ve fazla kuvvettedir. Kim kesb-i tefevvuk ederse mazhariyete o nail olur." (s.139)
>
> "Lamark, uzuvların teşekkülü faaliyetler ile mütenasip olduğunu söyleyerek bir "tevafuk nazariyesi" meydana çıkarmış ise de bu Darven'in en kuvvînin sebatı *persistence du plus apte* veyahut ıstıfa-yı tabiî ismini verdiği nazaryiesi karşısında pek sönük kalmıştır. Hatta "Darven"in müdafilerinden muallim Vaysman (Weismann) daha ileri

vararak Lamark'ın "uzvun faaliyeti ve adem-i faaliyeti" fikrini katiyen kabul edemiyor." (s.143)

Edhem Necdet'in "Tekâmül ve Kanunları" adlı eserini incelerken ayrıntılı şekilde bahsedeceğimiz August Weismann (1834-1914), yaptığı deneylerle Lamarck'ın görüşlerini çürüten isim olmuştur. Bu bağlamda Subhi Edhem'in Weismann'a değinmesi önemlidir ancak bilimsel bir açıklamaya yer vermiyor olması da dönemin bilimsel gelişmelerine olan uzaklığı hakkında da bize fikir vermektedir.
Bir diğer bölüm olan Istıfa-yı Cinsî'ye geçmeden önce bölümü şu sözlerle tamamlamaktadır:

> "Hülasa edilirken şu denilebilir ki, bünyevî tahavvülleri idame eden ıstıfa olduğu gibi tesadüfün de bunda büyük dahli vardır. Fakat, Darven nazariyesi taraftarlarından bir çoklarının da itiraf ettikleri gibi tekâmülün yegâne sebebi ıstıfa değildir" (s.144)
> "Istıfa nazariyesini neticelendirmekle uğraşan Darven'in en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden şey, cinsinde faidesizliği tahmin edilen seciyelerin ıstıfa-yı tabiî ile kabil-i izah olmadığını kestirince "ıstıfa-yı cinsî *la seléction Sexuelle*"[18] namıyla bir diğer ıstıfa meydana çıkarmıştır." (s.145)

Diğer bölümlere göre en kısa bölüm olan "ıstıfa-yı cinsî" bölümünde cinsel seçilimin, türlerin erkek bireylerindeki özelliklerin, dişileri etkilemekteki rolü, dolayısıyla, neslini yavru vererek devam ettirmedeki öneminden bahsedilmektedir.

> "Istıfa-yı cinsînin tezahürleri, münhasıran, erkeklerdedir. Şekiller, renkleri tenasülün müessirlerindendir. Bu müessirler vasıtasıyla erkekler, dişilerinin muhabbetlerini kazanırlar. Şüphesiz, horozların mülevven, süslü, uzun tüyleri; erkek kelebeklerin rengin kanatları; erkek tavşanların câlip neşesi, zarif kuyrukları tenasüle karşı metin birer silahtırlar." (s.147)
> "Darven "nesl-i beşer" ünvanıyla neşrettiği bir eserinde ister vücudun kuvveti için olsun, ister rekabet-i hayatta muktezî müdafaa aletlerinin

[18] Bu kavram Ferit Devellioğlunun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat'ında "ıstıfa-i tenâsulî" olarak geçmektedir.

ıslahı, ister cesaret-i şahsiyenin iktisabı için olsun, bütün müteakibenin teselsülünde ne lazımsa, ıstıfa-yı cinsîde hepsinin bunların bulunduğunu ispat ve ira ediyor.

Darven zamanında ıstıfa-yı cinsî birçok itirazlara uğradıktan sonra artık umumî bir hüsn-i kabul görmüştü. Hatta Vaysman *Weismann*" ıstıfa-yı tabiî ile ıstıfa-yı cinsi arasında bir hatt-ı fâsıl bile buldu." (ss.150-151)

Bu bölümü Darwin'in görüşlerini aktararak noktalayan Subhi Edhem, bir sonraki bölüm olan "Veraset Nazariyesi"ne geçer ve bu nazariyeyi şöyle tanımlar;

"Veledin mevcudiyetini kabul ettikten sonra onun nasıl olup da ensale geçtiğini öğrenmek lazımdır. İşte bu hususun izahı sırf "veraset nazariyesi" ile kabildir.

Veraset, valide ile mahsül arasında bir ittihat-ı müşabehetden ibaret alâim-i fizyolojiyedir."(s.152)

Burada okuyucularına Spermatozoit, embriyon, gibi kavramları tanıtan Subhi Edhem, veraset ile ilgili Darwin görüşlerini aktarırı;

"Darven, 'uzvî hüceyre henüz kuva halindedir' diyor. Bunun hitam bulmuş malzemeye kalp olmasından evvel "*gemmule*" namında birçok küçük zerreler çıkarak vücuda pek serbestane dolaşırlar. Bu zerreler. Ağşelerin pek küçük olan mesameleri arasından geçebilecek kadar da küçüktürler. Hücrelerin arasını ve bütün mesaha-i uzviyeyi devr ederler.

Zerirler nesclerde teşekkül ederler. Ve cinsî hücrelerde toplanırlar. Mebhûs hücrelerin mevlüdatı "telkih *Fécondation*" tavassutuyla birleşerek "rüşeym" tahassul eder. Ve mahsul muhassıllarının secâyâ-yı teşrihiyesini münhasıran zerirler vasıtasıyla kazanabilmektedir. Secâyâ-yı fıtriyenin nakli hep bunlardır. Uzviyet hastalansa ine zerirleri tevlit ve tekvin eder. Bu hasta zerirler bu suretle secâyâ-yı kesbiyenin vasıta-i intikalidir.

Darven'in bu nazariyesine "panjenez *Pangénése*" ismi verilmektedir." (ss.158-159)

> "Evvelce kısa olarak anlattığım Vaysman'ın veraset nazariyesi vâsi olduğu kadar karışıktır. Bu nazariyeyi tamamiyle ihâta edebilmek için biyoloji, yani ilm-i hayatı mükemmelen bilmek lazımdır. Eğer biyoloji layıkıyla tetebbu ve mütalaa edilmezse ne eşhasın tahsili, ne de tenasül-i tevellüdî "*Sexuelle reproducion*"na kanun tetâbuk, ne tensîk-i uzviyet, ne de "kabilevî tekâmül *évolution phylgênetique*" bilinemez." (s.164)
>
> "Vaysman diyor ki "kesbî seciyeler, haricen tesirat-ı muayenesiyle geldiği için bedende icra edeceği tahavvül de mahduddur. Binâenaleyh kesbî seciyeler hiçbir vakit veraset ile evlada müntakil değildir." (s.164)

Çeşitli veraset kuramlarından bahsettikten sonra Weismann'a yine değinen Subhi Edhem, onun Lamarck'ın görüşlerini bilim sahnesinden kaldıran çalışmalarına yer vermeden, onun veraset anlayışını anlatmış olması düşündürücüdür zira Weismann'ın evrim kuramı açısından önemi, onun Lamarck'ın evrim kuramını dışarlamış olmasıdır.

Eserin bir diğer bölümü olan "Tesâlüb" çiftlerin eşleşmesi meselesini ele almaktadır;

> "Irkları muhtelif, fakat nevleri aynı iki şahsın yekdiğeriyle mukarenetine tesâlüb ismi verilir. Felsefe-i tekâmülde "tesâlüb – *Croisement*"nin oynadığı rol büyük ve mühimdir. (…) Bir ırk, tefevvuk-ı umumiyesini verasete medyundur. Fakat bu tefevvukta tesâlübün de büyük bir dahli bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bir ırk mevcut secaya-yı mümeyyizeden tesâlüb yardımıyla ırk-ı saire müstefid ve mütenaim olur." (s.170)

Ardından, 1866'da yayınladığı çalışmalar ancak 1900'lerde yeniden keşfedilen ve önemi anlaşılan Gregor Mendel'in (1822-1884) genetik yani veraset kuramları içinde çığır açan buluşundan bahsetmesi Subhi Edhem'in bu konu çerçevesinde dönemin güncel sayılabilecek gelişmeleri hakkında fikir sahibi olduğunu göstermektedir. Ancak ilginç olan nokta Subhi Edhem'in, Mendel'in deneylerinde kullandığı bitkinin bezelye yerine nohut olduğunu söylemesidir. Bu yanlış anlaşılmaya yol açan sebep muhtemelen bezelye kelimesinin Fransızca karşılığı olan *pois* kelimesi ile nohut

kelimesinin Fransızca karşılığı olan *pois chiche* kelimelerinin birbirine çok yakın olmasıdır.

> "Rahip Mandel diyor ki 'tesâlüb eğer iki muhtelif tenevvü arasında vakıa olursa bu tesâlüb müsmirdir.' Mandel bu fikrini icra ettiği metin tecrübelerden sonra ileri sürmüştür. Siyah nohutlarla, sarı nohutlar gibi muhtelif tenevvüler ibraz eden nohutlar arasında tesâlüb ameliyesi yaparak şekillerinde, hacimlerinde, renklerinde terakkiyat-ı kimyeviyelerinde, yaşayışlarında birçok tahavvüller görmüştür. (s.174)

Eşlerin bu eşleşmesinin doğadaki çeşitliliğin de bir sebebi olduğuna değinen Subhi Edhem Darwin'in şu görüşlerini dile getirir:

> "Darven diyor ki, 'kendi nevilerinin tenasülünde her iki şahsın yekdiğerine medâr olduğuna dair berâhîn-i katiye mevcut olduğu fikri pek eski bir zamandan beri ihtâr edilmiş bir meseledir. Bütün fekariye ve haşerat ve birçok gruplardaki hayvanlar her tenasülde çiftleşiyorlar. Bununla beraber taharriyat-ı âhire mefruz hünsaların adedi günden güne azaldığını ira etmektedir.' " (s. 175)

Bu kısa bölümü de noktalayıp "Netice ve Son Söz" kısmına geçen Subhi Edhem, burada kitap boyunca anlattıklarına dair bir özet çıkarmaktadır.

> "Darven gerek 'menşe-i enva' ve gerek 'menşe-i beşer'inde bize göstermiş olduğu delail-i müsbetenin adedi bu nazariyedeki ehemmiyeti arttırmakla beraber, bize bir 'kaid *meneur*' vazifesini ifa ettiği için kabule şayandır.
>
> Azıcık dikkatle takip olunursa, vazıhan görülür ki, bir şahsın münhasır bir fikirde sebatı hakikaten düşünmeye kesb-i liyakat eder. Fikr-i beşere parlak mazhariyetler temin eden "tekâmül nazariyesi" telakki edildiğinden pek uzaklarda ve her halde sönük bir farziye olmaktan pek açıklardadır.
>
> Artık pek güzel anlaşılmıştır ki, tatbikata karşı nazariyatın birçok zamanlarda ekserî hataları meşhud olsa bile her vakit nazariyat karşısında ameliyat serfüru eder." (s.177)

> "Darven'in kendi zamanındaki düşünceleriyle, bu gün aynı yoldan, aynı gayeye takarrüb hisleriyle didişen taraftarlarının fikirleri arasında büyük farklar vardır. Binâenaleyh, bir nazariyenin cerh ve takdiri için fikirlerin ileri sürüldüğü zaman, mekân, muhit, vesait-i tecrit ve tecrübeye nazar-ı dikkate almalıdır.
>
> On sekizinci asırda Darven'in deha-i layemûtundan doğan "felsefe-i tekâmül"ün bu gün tevlid ettiği terakkiyat-ı fikriye o kadar ulvî o kadar muhteşemdir ki, beşeriyat mütefekkire yalnız bu fazilet-i zihniyenin ehemmiyeti karşısında serfüru ediyor ve edecektir.
>
> Darvenizm, tekâmül-i umumî nazariyesinin bir cüzü olsa da yine büyük, yine ----. Çünkü ananâta merbut itikatları, hurafeleri tezelzüle uğratan bu nazaiyedir. Zaten onun kadri kıymeti de münhasıran bu meziyeti ile ölçülür.
>
> Memleketimizde Darven ismine değilse de, nazariyesine bigane duran bir çok kimseler mevcuttur. Avrupa'da bile Darven taraftarlarına atılan itiraz taşları pek çoktur. Darven aleyhine yazılan bir sürü sahifeler içinde ulum-ı tabiîyenin teferruatından en metini bulunan, kanunlarla halledilebilen ilimlere karşı hep bir vukufsuzluk gözükmektedir. Zaten eşkal-i uzviyenin, mihanikî bir tarzda, esbab-ı esasiye ve esbab-ı mucibesini anlayıp anlatabilmek için mutlaka ulum-ı tabiîyede malumat-ı tamme sahibi bulunmak şarttır. Ve bu şartın zafiyeti, bi-şübhe, derece-i ihatanın da dairesini daraltır." (s.180)

Bu teferruatlı özetten sonra Darwin ve onun tekâmül fikrinin önemini, dönemin pozitivist düşüncesinin en önemli isimlerinden biri olan Luis Büchner'in bir kitabının ismi olan "kuvvet ve madde" fikri temelinde, hiç bir şeyin yoktan varolamayacağı görüşü üzerinden aktaran Subhi Edhem şöyle devam ediyor;

> "Hilkat bir cism-i uzvî ve gayr-i uzvînin yaratılış aslını taharri maksadına münatiftir. Hâlbuki tekâmül, uzvî ve gayr-i uzvî cisimlerin şimdiye kadar maruz kaldıkları istihale ve tahavvül esasına müstenittir. Bu sebepten Darven ve taraftarları, kendi fikirlerini izah ederken daima "tekâmül" kelimesini istimâle cevaz vermişlerdir. Fakat burada bahsetmek istediğim tekâmül, şahsi değil, umumîdir.

Eskiden, mahlûkatın muayyen ve mahdud bir maksat için vücuda getirildiğini zannolunduğu gibi mahlûkatın bünyesinde bugün hiçbir liyakat ve faidesi görünmeyen uzuvların da, kestirme yoldan giderek, tenasüb-i endamın temin-i bekası esasına müstenit bulunduğu merî tutulmaktaydı. Garpta avam arasında, memleketimizde hepimizin beyninde bu fikir elan cârîdir. Hatta düşüncesi sathi olan güruh-ı beşeriye indinde hadisat-ı uzviyenin bir maksat için çalıştıkları da kabul edilmektedir." (ss.180-181)

"'Felsefe-i mihanikiye' bütün kudretiyle meydana atıldıktan sonra, hayvanî ve nebatî şekillerin birer maksad-ı münhasır için vücud bulmadıkları, bir kudret-i hâlikanın oyuncağı olamayacakları fikri istikrariyat kazanır." (s.181)

Subhi Edhem kitabın büyük bir bölümünde çeşitli örneklerle açıklamaya çalıştığı Darwin ve onun tekâmül görüşünü, üstü kapalı da olsa bir yaratılış kuramını dışarıda bırakması şeklinde yorumlamakta ve değerlendirmektedir. Bu görüşünü "kudret-i hâlikanon oyuncağı" gibi sert sayılabilecek bir benzetme ile dile getirmesi ise mensubu olduğu pozitivist görüş açısından tutarlı, içinde bulunduğu toplum açısından ilginçtir.

"Bugün Darven'in bize irae ettiği bu meslek ve bu nazariye ile tabiattaki mevcut hadiselerin hepsini fenni bir surette idrak ve izaha muktedir olabiliriz. Darven nazariyesinin bütün teferruatı bilindikten sonra artık tabiattaki kanunların hadiselerin esbab-ı mucibe ve esbab-ı hakikiyesi anlaşılmakta güçlük çekilmez." (s. 182)

"Tekvin-i âlem hakkında henüz birçokları arasından hayalden, hurafeden kurtulamayan fikirler pek eskiden beri metin bir izah-ı ilmîye sahip olamamıştır" (s.183)

Bu açıklamaları ile de Subhi Edhem, doğayı ve hayatı anlama açısından Darwin ve onun tekâmül fikrini, diğer bilim dışı açıklamalardan üstün tutmaktadır. Onun için doğayı anlamanın yolu sadece bilimsel açıklamalardan geçmektedir.

> “Âlemde her hareketin menşei bir sebeb-i aslî ve hakikîdir. Bu sebepler bilindikten sonra artık mucizeler birer hurafe şeklini alırlar. Hikmet-i tabiîye kanunlarının hüküm sürdüğü yerde metafizik düşünceler biter mahvolur.” (s.183)
>
> “Tekvin-i âlem fikri esâtîr devrinden beri mevcuttur. Bu fikri basit bir şekle sokan Hazret-i Musa’dır. Darven, nazariyesini beyan ettikten sonra bu bahis birden alevlendi. Taassup ahlâkı ve diniyesi gayr-i mütezelzil bulunan Linne, Musa’nın basit düşüncelerinden yakasını kurtaramadı. Bugün Musa’nın efsaneleri yalnız Linne’nin değil, garbın medeniyet-i hazırası ile şarkın basit düşünen bütün urûkunun melekât-ı akliyeleri üzerinde derin izler, tenbihler bırakmıştır. Küre-i arzı iskân eden insanlar arasında hal-i hazırda dörtte üç kısmı hemen her nevin ayrı ayrı yaratıldığına zâhiptir. Hatta bunun aleyhinde büyük ciltler dolduran büyük muharrirler var. Tekâmül nazariyesi takip edildikten sonra maddenin basitten mürekkebe doğru hareketi bir müedda-yı mikanikînin gaye-i müfidesi olduğu meydana çıkar. Ve anlaşılır ki, bütün tekâmülat-ı müsbete kavanin-i tabiîyenin bir intihâ-i müfididir.” (ss.184-185)

Ardından Kitab-ı Mukaddes’ten bahseden Subhi Edhem, dünyanın ve hayatın yaratılış sürecini aktarır. Burada gökyüzünün, yer yüzünün, bitkiler, hayvanların ve en sonundan insanların sırayla yaratılmış olduğunu belirtir ve bu açıdan Hazret-i Musa’yı ve Kitab-ı Mukades’i “doğru ve medhe şahan” bulmaktadır. Buna karşın yine Subhi Edhem’e göre, insan dışındaki canlı cansız her şeyin insan için yaratılmış olması fikri “redde müstahaktır”

Bu noktada Subhi Edhem kendisine bu hususta “saldıracaklara”, “sözlerini cerhe kıyam edenlere”, “ahd-i atik ve ahd-i cedid” isimleri verilen Kitab-ı Mukaddes’in bir tarih-i tabiî kitabı olmadığı cevabını vermekle yetineceğini de bildirmektedir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz üzere, onun için geçerli açıklama ancak bilimsel olandır.

Bunun da ötesinde Subhi Edhem, sınıflandırmanın kurucusu olan Linne’yi de Nuh Tufanı gibi “masallara” inandığı için bu bilim dışı fikirlerini “pek perişan” bulur.

Ernst Haeckel (1834-1919), Lamarck gibi bilim adamlarından alıntılarla görüşlerini toparlayan Subhi Edhem tekâmül anlayışını şöyle özetler;

> "Elhâsıl, zatî bir silsile-i tahavvülat-ı gayetî olarak en basit ve ibtidaî uzuvdan teşekkül edip tedricen tekâmüle doğru ilerlemeyen hiçbir uzuv iraesi gayr-i mümkündür. Çünkü, en ibtidaî şekiller ile hal-i hazıra kadar gelip geçen uzvî şekiller bize irae ve ispat ediyor ki, en mükemmel bir şekil, neviler için secaya-yı müfidenin tedrici genişleyip ve çoğalması ile vücuda gelirler. Bu esasa istinaden ben de diyorum ki, bugün mevcut olan bütün neviler en ibtidaî, basit bir noktadan çıkıp türemiş, dünyada bütün uzvîlerin hepsi bir neviden çoğalmışdır. Yoksa "tarih-i mukaddes"in zanettiği gibi tabiat ne bir Adem, ne bir Havva, ne de müstakil bir şecere-i aslî yaratmamıştır, işte son söz…" (ss. 198-199)

Bu son sözü ile Subhi Edhem, evrim hakkındaki görüşlerini özetlemekle kalmayıp aynı zamanda itikadî olarak bulunduğu nokta hakkında da bize fikir vermektedir. Subhi Edhem, kendisini daha önce de belirttiği gibi August Comte'un saflarında görmektedir ve buraya kadar anlattıkları da içinde bulunuğu bu durumu destekler niteliktedir.

Subhi Edhem, sözlerinin sonuna eklediği "hâmiş" kısmında bundan sonra yayınlamayı düşündüğü kitaplardan bahsederken şu ihtarı yapmadan geçmez;

> "Şunu evvelden haber vereyim ki, ilm-i tabiîyeye vakıf olmayan bir sürü mutaassıp, şarlatan yazıcıların, fenne istinad etmeyen itirazlarına karşı daima lakayd ve sükûtî kalacağım. Bu gibilere dert anlatmaya vaktim olmadığı için benden mukabele beklemesinler." (s. 199)

Subhi Edhem, gerek "Darvenizim" kitabı, gerekse diğer çalışmalarıyla olsun, bilimsel anlamda evrim kuramlarından Lamarck'ın görüşlerine daha yakındır. Bunda onun sosyolojik olarak Lamarck'ın görüşlerinin toplum yapısını değiştirmede, bir başka deyişle sosyal Darwinist kuramlara daha yatkın olmasının bir etkisi olabilir. Zira doğa tarihi, evrim gibi konulardan bahsederken sıklıkla yakındığı husus, bu konuların muhatabı insanların bilgi seviyesinin düşüklüğüdür. Oysa kitabından vermeye çalıştığımız örneklerde de açıkça görülmektedir ki, kendisi de aslında evrim kavramının biyolojik temellerini en azından döneminin güncelliği içerisinde anlamaktan çok uzaktır. Subhi Edhem'in Darwin'den bahsettiği kitabı,

Darvenizm'deki görsellerin arasında dedesi Erasmus Darwin'in bile resmi varken, Charles Darwin'in resminin olmaması da ilgiye mashar bir husustur.

4.2 Tekâmül ve Kanunları – Dr. Edhem Necdet

Doktor Edhem Necdet, Tekâmül ve Kanunları, Matbaa-ı İctihad, İstanbul, 1329[19]

İçindekiler;

- Uzviyetlerde Tekâmül Kanunları
- Muhitin Tesiri, Uzuvların Faaliyeti
- Mübareze
- Istıfa
- Veraset
- Evsaf-ı Kesbiyenin Irsen İntikali

- ➢ Cemiyetlerde Tekamül Kanunları
- ➢ Cemiyetlerin Kabiliyet-i Tahavvüliyesi
- ➢ Cemiyetlerin İstihalesinin Mihanikiyeti
- ➢ Terakki-i İctimai

Bu eser, içindekiler bölümünden da anlışalacağı üzere iki temel kısmı ihtiva etmektedir. Bunların ilki, evrim kavramını, bu kavramı şekillendiren deney, gözlem ve kuramları, biyoloji bilimi çerçevesinde değerlendirmektedir. İkinci kısım ise, bu evrim kavramının toplumlara uyarlanması, bu hususta yürütülen tartışmalar ve farklı görüşlere yer vermektedir.

---

[19] Aksi belirtilmedikçe tırnak içinde yer alan ve yalnızca sayfa numaraları ile belirtilen alıntılar bu alt başlıktaki kitaba aittir.

Söze tekâmül fikrinin önemi ile başlayan Edhem Necdet şu izahı yapıyor;

> "Tekâmül nazariyesinin ehemmiyeti hakkında uzun uzadıya söylemeye gerek yoktur. İstihale ile istikrar bugün terakki ile tedenni, âtî ile mâzi demektir. Bir asır evvel arz, nebatlar, hayvanlar, insanlar hakkındaki nazariye "istikrar"dan ibaretti.
>
> Hakikatte arz sularıyla, havasıyla, herakat-ı arzlarıyla ve volkanlarıyla, istihalesine devam ediyordu. Âlem-i uzvî nebatlarıyla, hayvanlarıyla, muhitin tesiri, faaliyet-i âzâ, mbareze-i hayat, ıstıfa, veraset gibi yaratıcı kuvvetlerin faaliyetleriyle tekâmül-i tedricisini takip ediyordu.
>
> On dokuzuncu asırda Lamark, Darvin, Spencer, gibi dehatın mesaisiyle muhitin tesiri, mubareze-i hayat, ıstıfa, evsaf-ı kesbiyenin verasetine inkılabı meseleleri meydana çıktı. "istihale" keşf edildi. Muhafazakârlığa, istikrar fikirlerine, cehl ve taassuba karşı şiddetli bir harp ilân olundu." (s.3-4)

Buradan sonra Edhem Necdet Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu da şöyle açıklamakta, dönemin savaş yıllarının etksini aksettirmektedir;

> "Şarkın hassasiyetine mahsus bir hayal ile tanıdığımız medenî ve insanî Avrupa bir taraftan esbab-ı zaafımızı izhar, diğer taraftan malubiyetlerimizle, felaketlerimizle istihza etti. Rumeli balkan vahşilerinin irtikap ettiği cinayetler, katliamlar asrın câmid vicdanına hiçbir zerre-i heyecan vermedi. Boğazlanan, parçalanan, yakılan kadınlar, çocuklar, ihtiyarların canhıraş feryadı sâmia-i insaniyeti asla incitmedi."(s.4)

Edhem Necdet'in bu satırlarının yanında Darwin'in 1876'da St. James's Hall'da 15000 kadar Bulgar isyancının Türkler tarafından katletildiğinin anlatıldığı bir toplantıya katılması ve William Gladstone'un "Rusların, Hıristiyan Bulgarları

Türklere karşı koruması" fikrini desteklemesi,[1] çalışmanın başlığı açısından manidardır.

Tekâmülün tarihçesiyle devam eden Edhem Necdet, Eski Yunan filozofları, Linne, Goethe, Erasmus Darwin'in evrim fikrine yaptıkları katkılarından bahsedip Spencer, Lamarck ve Charles Darwin dönemine gelmiştir.

"Lamark'ın Efkâr-ı Tekâmüliyesi" başlıklı bölümünde Lamarck'dan bahseden Edhem Necdet'e göre Lamarck'ın evrim fikri tam olarak anlaşılamıyor:

> "1809'da "Felsefe-i Hayvanat" ünvanlı eserinde tekâmül nazariyesini meydana koyuyor; fakat erbab-ı ilm arasında neşre muvaffak olamıyor, çünkü evvela Lamark'ın efkârı tecrübî değildi. Saniyen zamanının katı taassubu fikirlerini serbest söylemeye mani olmuştur. Salisen de Lamark'ın hem asırları kendisini anlayacak bir seviyeye henüz vasıl olmamışlardı. (s.14)

Lamarck'ın evrim görüşünde çevrenin etkisi büyük önem taşımaktadır. Bunun için verdiği en ünlü örnek de zürafaların boyunun uzunluğudur. EdhemNecdet 'in de aktardığı bu örnekte zürafaların boyunun uzunluğu yüksek dallardaki yapraklara uzanabilmek için zürafalar zaman içerisinde boyunlarını uzatmalarının sonucudur. Bu hususta en önemli soru kazandıkları bu özellikleri yeni nesillere nasıl aktardıklarıdır.

Lamarck ile ilgili kısa bölümü Darwin takip etmektedir;

> "Bugün Darvinizm namıyla yad edilen istihale felsefesi pek vasi, pek karışıktır. Evvela Darvinizm içinde Darvi'nin efkarını, seleflerinin efkar-ı lahikesini, efkâr-ı şerhiyesini ayırmak lazımdır." "(s.21)

Çünkü Edhem Necdet'e göre Darwin'den sonra gelenler Darwin'in görüşlerini eleştirmeden kabul etmişler ve söylemediği sözleri atfetmişlerdir. Darwinizm iki kısımdan oluşur, biri "istihale" yani başkalaşım, değişim, diğeri "ıstıfa" yani seçme, ayıklama, seçilim.

Edhem Necdet burada Lamarck ve Darwin'in tekâmül görüşlerinin kabul edilen yegane iki tekâmül görüşü olduğunu söylemekte ve özünde ikisinin de aynı şeyi

savunduğunu iddia etmektedir. Edhem Necdet'in tekâmül fikrinin gelişimine atfettiği tarihsel süreç şöyle ilerlemektedir; istikrar ve istihale fikirleri arasında bir mücadele geçer bunu istihale fikri kazanır, bundan hiçbir bilim adamının şüphesi yoktur artık. Bundan sonra kabul edilmiş iki görüş olan Darwin ve Lamarck arasında da şu fark vardır; Darwin ıstıfa, Lamarck tevafuk yani çevreye uyum görüşüyle tekâmül fikirlerini açıklamaktadırlar.

Oysa Edhem Necdet, Lamarck ile Darwin'in görüşlerini ayırmada şu hataya düşmektedir ki Darwin çevreye uyum görüşünü dışarlamaz. Darwin'in ortaya attığı doğal seçilim kuramı çevreye uyumu da kapsamakta sadece bu uyumu nesillerin avantajlı özelliklere sahip olanlarının seçilmesi şeklinde açıklamaktadır.

Edhem'e göre "değişim" görüşünün etkili hale gelmesinde şu neden önemli rol oynamaktadır:

> İstihale felsefesi vaz edilirken mihanikiyetinin "ıstıfa veya tevafuk" olmasında bir ehemmiyet yoktu. İstihale meselesinde bu kadar heyecan verdiren şey nevilerin teşekkülünde her türlü fevk-at-tabiîyye, semavî müdahalelerin raf edilmesi idi. (s.25)

Darwin'in görüşlerini şekilleyen Malthus ve onun nüfus kuramlarına da yer veren Edhem Necdet, çeşitli örnekleri sıraladıktan sonra çalışmasının pek çok yerinde sıkça dile getireceği gibi milletler arasındaki mücadelede de daha iyi silahlara sahip olanların, zayıf olanlara üstünlük sağladığı ve doğada olduğu gibi güçlü silahları olanların hayatta kaldığını belirtmektedir.

Oysa Darwin'in doğal seçilim kuramında mesele güçlü olmak değil, değişim şartlarına daha iyi uyum sağlamak üzerinedir. Galapagos'daki ispinozlar üzerine yaptığı çalışmada Darwin, bir türün içinde ortaya çıkmış farklı özelliklere sahip bireylerin ortamın koşullarına daha iyi uyum sağladığı ve çevrenin özelliklerine göre bir doğal seçilim olduğunu öne sürmüştür. Ortamın kuraklığı ya da besin kaynaklarına ulaşımda daha avantajlı özelliklere sahip olan bireyler nesillerini devam ettirir ve diğer özellikteki bireylere karşı üstünlük sağladığından nesil o bireyin özellikleri üzerinden devam eder. Bu ve benzeri durumlarda da görüleceği üzere Edhem Necdet'in anladığı anlamdaki fiziksel gücün doğal seçilimdeki rolü, diğer uyum sağlama özelliklerinden çok da farklı değildir.

Buradan Darwin'in "mübareze-i hayat" yani hayat mücadelesi kavramını açıklar ve bununla ıstıfa-yı tabiî yani doğal seçilim kavramı arasındaki bağlantıyı kurar ve yine hayat mücadelesi kavramı üzerinden savaşta kuvvetli silahlara sahip olanların avantajından bahseder.

Edhem Necdet, Darwin'den çeşitli örnekler verdikten sonra yine Darwin'in haleflerinin onun görüşlerini zedelediğine dair kanaatini ortaya koyar. Edhem Necdet'e göre Darwin'den sonra gelenler onun görüşlerini mübareze-i hayat ve ıstıfaya indirgemişlerdir halbuki yine Edhem Necdet'e göre tekâmülün bir diğer en önemli unsuru da muhitin tesiridir. Darwin'in görüşlerinin muhitin tesirini dışarıda bırakmadığını yukarıda açıklamıştık, bu nedenle Edhem Necdet'in bu konudaki ısrarının yanlışlığı ortadadır.

> "Muhite tevafuk nazariyesi red edildiği için muhitin tesiri, uzuvların faaliyet veya adem-i faaliyeti ile uzviyetlerde husule gelen tahavvüller şayan-ı ehemmiyet görülmüyordu. Darvin istihalenin ıstıfadan başka pek çok amilleri olduğunu söylediği halde bu herşey ıstıfa sahasında sıkışıp kalıyordu. Muhitin tesiri o kadar tâli, âsârî o kadar firarîydi ki bir neslin mürururuna bile mukavemet edemiyordu. (s. 59)

Istıfa nazariyesine tenkidler başlığını taşıyan bölümde Edhem Necdet, August Weismann'dan (1834-1914) bahsetmektedir. Weismann'ın ortaya koyduğu görüşlerini Darwin'in tenkidinde kullanmaktadır. Oysa, Weismann bir dönem Darwin'in görüşlerine karşı çıkmış olsa da daha sonra yaptığı bilimsel katkılarla hem Darwin hem de evrimsel biyoloji alanında önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bu konuda yaptığı en önemli deney fare deneyidir. Arka arkaya yirmi nesilde, tüm farelerin kuyruklarını kesmiş ve bir sonraki nesilde yine kuyrukların aynı şekilde çıktığını gözlemlemiştir. Buradan yola çıkarak Lamarck'ın bahsettiği gibi fiziksel özellikler bu şekilde kazanılarak nesilden nesile aktarılıyor olamazdı. Bunun üzerine vücut hücreleri ve eşey hücreleri arasındaki farkı ortaya koydu ve neslin özelliklerinin bu eşey hücreleri aracılığıyla aktarıldığını keşfetti. Bu çalışma Lamarck'ın bilim sahnesinden tamamen çekildiğini gösteren bir keşif olmuştur.

Buna karşın Edhem Necdet 1889 yılında yayınlanmış [38] bu çalışmadan habersiz olacak ki, Lamarck'ın Darwin ile ayrıldığı noktaları belirlemekte yaşadığı zorluklar

bir yana, bilimsel gelişmelerde de yaklaşık on beş senelik bir geriden takip etme söz konusudur.

Yine aynı bölümde Herbert Spencer'in hayat mücadelesini toplumun zengin-fakir, zayıf-güçlü ikilemleri için de kullandığı görüşlerini ve aynı zamanda Pyotr Kropotkin'in Sibirya'da gerçekleştirdiği gözlemlerle ortaya koyduğu, zor koşullar altında bazı hayvanların yardımlaşmayı seçtiği ve buradan "karşılıklı yardımlaşma kuramı"nı ortaya koyduğu görüşlerini aktarır.

Bu bölümün temelini oluşturan görüş anlaşılacağı üzere tekâmülün yani evrimin mekanizmasının anlaşılabilmesi için Darwin'in seçilim kurmanın Lamarck'ın çevrenin etkisi görüşü ile birleştirilmesi gerekmektedir;

> "Istıfa nazariyesinde yeni zuhur etmiş tahavvüllerin mürur-ı zamanla iştidâd edebilmesi için hiçbir sebep yoktur. (…) Istıfa yeni tahavvülleri idame edebilir; fakat iştidâdını mucib olamaz. Bunu izah için uzuvların faaliyet veya adem-i faaliyet kanununun tavassutunu kabul etmek lazımdır." (ss.69-70)

Muhitin tesirinin, doğal seçilim kavramı ile birlikte anılması gerektiğini pek çok yerde tekrar eden Edhem Necdet, Darwin ortaya koyduğu cinsel seçilim (sexual selection) kavramını da eleştirmektedir. İsim vermeden "bazı tabiat şinaslar" olarak tanımladığı kişilerden aktardığı örneklerle çeşitli itrazları öne sürmüş ve neticeyi şöyle belirlemiştir;

> "Bu izahlar ıstıfa-yı cinsî nazariyesinin çürük olduğunu gösterir. Istıfa-yı cinsî yeni cinsin evsaf-ı bedîasının zuhurunu izah edemiyor. Onun için vakayiyi daha muvafık, taharriyata daha ziyade müstenid nazariyelere terk-i mevkî etmeğe mecbur oluyor." (s.73)

Bir sonraki bölüm "Veraset" başlığını taşımaktadır;

> "Tekâmülde en mühim rol oynayan amil, verasettir. Eğer yeni kazanılmış evsaf nesilden nesile intikal etmeseydi, nevin hazine-i verasetinde tecemmu ve terâküm etmemiş olsaydı bilakis şahısla

> beraber gayip olup gelseydi bütün tahavvül ve yeceddüd bütün istihale ve tekamül gayr-i mümkün olurdu." (s.75)
>
> "Başlıca veraset meseleleri şunlardır: çocukla ebeveyn arasındaki müşabehet ve mugayeret, verasetin tarz-ı intikali, rüşeym hücrelerinin teksiri, kemik, adale, asab… alh. Halinde nasıl taazzuv ettiğidir." (s.77)

Veraset nazariyelerinden Spencer, Weismann ve Darwin'in görüşlerini aktaran Edhem Necdet, bu nazariyelerin yine Lamarck'ın "muhitin tesiri" görüşünü desteklediğini kabul etmektedir.

Weismann'ın ıstıfa yöntemlerinden, Darwin'in uzak kuzeni Francis Galton'un (1822-1911) matematiksel "veraset-i ecdad kanunu", kazanılmış özelliklerin nesilden nesile geçişini anlatan "evsaf-ı kesbiyenin intikali" ve bu geçişin kimyasal özelliklerini aktaran "verasetin kimyevî nazariysi" başlıklı kısa bölümleri aktardıktan sonra "Neo-Lamarkizm" başlıklı yeni bölümüne geçer.

Neo-Lamarckizm kavramının ortaya çıkışı ile Edhem Necdet'in görüşleri arasında, hem önceki bahislerde dahil olduğu taraf hem de Neo-Lamarckizm'in etki alanı açısından önemli bir ilişki vardır.

Kısaca Neo-Lamarckizm, Darwin'in ölümünün ardından Fransa'da 1880'lerde ortaya çıkan bir akımdır. Daha sonra on dokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın başlarında da Almanya'da etkili olmuştur. Bu görüşün önemli savunucularından biri de Ernst Haeckel'dır. Bir bakıma bu akım, Malthus'tan mülhem Darwin'in doğal seçilim anlayışına karşılık olarak, doğayı ve hayatı daha ümit vaadeden ve daha olumlayıcı bir gözle bakmaya çalışır. Bu görüşte Lamarck'ın boyunlarını uzatmaya çalıştığı için boyunları uzayan zürafalar örneğinde olduğu gibi, bireylerin kendi istedikleri yönde tekâmül edecekleri fikri hakimdir [39].

Lamarck'la ilgili önceden pek teferruatlı bilgi verdiği için burada tekrara düşmek istemeyen Edhem Necdet, yine de bu yeni Lamarckçı görüşün, çok da insanlar tarafından etraflıca tartışılmış ve esasları ortaya koyulmuş bir görüş olmadığının farkındadır.

> “Yeni Lamark nazariyesinin henüz müşterek, umumî kavaidi yoktur. Ne Lamark, ne de halefleri tesise muvaffak oldular. Yeni Lamark nazaryesi henüz hal-i teşekküldedir.”(s.115)

Burada Neo-Lamarckçılara dahil olan kişilerden Herbert Spencer ve Ernst Haeckel’dan da bahseder. Onların Lamarck’ın fikirleri hakkındaki görüşlerini bildirdikten sonra Darwin’in de Lamarck’ın görüşleri hakkında bir nevi günah çıkarırcasına yaptığı yorumu aktarır ama yine bu aktarımı nereden yaptığına dair bir alıntı yoktur;

> “Muhitin tesirine layık olduğu ehemmiyeti vermeyi unutarak en büyük bir hatada bulundum. Menşe-i Enva’yı tertip ederken muhitin tesirine dair pek az vaka biliyordum. Şimdi elimde böyle vaka pek çoktur.” (s. 117)

> “Lamarck istihale nazariyesiyle Darvin istihale nazariyesi zıt şeyler midir? Buna hayır cevabı verilebilir. Çünkü Lamark nazariyesi Darvin ıstıfasını reddetmediği gibi Darvin taraftarları da Lamark nazariyesini, muhitin tesiri ve uzuvların faaliyet ve adem-i faaliyeti meselelerini zımnen Darvinizme ilave etmişlerdir. Darvin tahavvülatın menşei ile meşgul olmuyor. İstihaleyi oradan – tahavvülattan itibaren- takibe başlıyor. Lamark tahavvülatın menşeini de buluyor ve istihalesine oradan başlayarak Darvin ile beraber istihalenin temâdisini takip ediyor. Darvin’in fikr-i galibi olan ıstıfa-yı tabiî hiçbir Lamark müdafiî tarafından red olunmuyor. Yalnız Darvin’den Darvin taraftarlarına geçince Lamark nazariyesiyle ayrıldığı görülüyorsa da Darvin taraftarlarının bazı itirazat neticesi olarak nazariyelerinde icra ettikleri tadilat ile bu ihtilaf da kapanıyor.” (124-125)

Edhem Necdet’in Lamarck’ı ve onun tekâmül anlayışını Neo-Lamarckizm başlığı altında incelediği bölümde yukarıda bahsettiğimiz gibi Lamarck’ın görüşlerinin hayatla daha uyumlu olduğu kanaatindedir;

> “Lamark hayat meselesiyle menşe-i enva meselesini birbirinden ayırmadı. “Lamark”ta bütün hadisat-ı hayatiyenin vahdeti hissolunur.

Lamark'ın eserlerinden bir fikir intişar eder ki bu da hayatın en muhtelif manzaralarında mevcut vahdetiyedir. Vâsi, muğlak bir meseleyi mütalaa ederken bizdeki meleke-i tecrit daima bu hadisenin muhtelif meselelerini bribirinden tefrik ediyor, fakat unutmamak lazımdır ki bu muhtelif mesail büyük bir meselelnin muhtelif cepheleridir." (s.126)

Bu bakış açısını Darwin'in, Lamarck'ın görüşlerinde bulunan bir takım meraklardan yoksun olduğu görüşü ile kuvvetlendirmektedir;

"Darvin uzviyetlerde tahavvülatın menşeini asla düşünmedi. Bunun için evvela hayatın mütalaası lazımdı. Darvin bunu faidesiz buldu. Darvin uzviyetlerin tahavvülatını tesadüfe atfetti. Bu tahavvülatın muhafaza veya zıyânı uzviyetlere yabancı avâmil-i muhiteye isnat eyledi. Taazzuvlarını tesadüf ile izah etmek zihniyeti tesaüfün kanunlarını kabul eden bir zihniyet demektir." (s. 137)

"Istıfa-yı tabiî âşikar bir hakikatin ifadesidir. Fakat enva'ın teşekkülünü bu ıstıfa ile izah etmek öyle değildir. Bu şayan-ı tenkittir ve Darvin'in bu husustaki delilleri kolaylıkla reddedilebilir. Menşe-i envada ıstıfa-yı tabiî ile tatbikatı o kadar mahirane mezcedilmiştir ki adeta ıstıfa-yı tabiî ile enva'ın istihalesi aynı şey zannolunur. Halbuki bu doğru değildir. Hatta ıstıfa-yı tabiî ile bu enva'ın istihalesi arasında hiçbir münasebet yoktur." (ss.137-138)

Edhem Necdet'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Darwin'in ortaya koyduğu doğal seçilim temeline dayanan evrim kuramı aslında tekâmül kavramını açıklamaya yetmez. Çünkü Darwin bu doğal seçilim sürecinde gerçekleşen değişimleri her nesilde gerçekleşen tesadüfî değişimlere bağlarken, Edhem Necdet'in Neo-Lamarckçı görüşlerine göre bu değişimler canlıların kendi amaçlarına göre kendilerinin geliştirdiği değişimlerdir.

Lamarck'ın ortaya koyduğu evrim kuramı Edhem Necdet'in kitabı yazdığı sıralarda değerini yitirmiş olsa da Edhem Necdet'in gözünde değerini koruyor olmasının

sebeplerin başında muhtemelen hem bilimsel hem de kültürel olarak Fransız etkisinin Edhem Necdet gibi hemen tüm Osmanlı aydınları üzerindeki tesiri gelmektedir.

Bismarck Almanya'sının 1870'lerden başlayıp Birinci Dünya Savaşı'na kadar Fransa üzerindeki askerî baskısının etkileri, Fransız aydınlarında milliyetçi düşüncelerin kuvvetlenmesine yol açmış, onların gözünde bilimsel açıdan da yabancı bilim adamlarının kuramlarının değil, yerli bilim adamlarının kuramlarının desteklenmesi şeklinde bir görüşün hakim olmasına neden olmuştur. Evrim kuramlarının tartışıldığı dönemlerde bu seçim elbette Lamarck'tan yana olmuştur [40].

Bu bölümün geneli Darwin, Lamarck ve onların taraftarlarının görüşleri arasındaki farklara tekrar tekrar değinmekle geçer ve sözlerini bu bölüm için şöyle noktalar;

> "Vaysman ihtilât-i cinseyni iki nevin zuhuruna sebep olacak tahavvülatın yegane menbaı addediyor. O halde bütün terakkiyat-ı hayatiye yalnız tesadüfata bağlı bulunuyor! Sonra ıstıfa-yı tabiî bu tahavvüller üzerinde faaliyet icra ederek enva'ın tekâmül-i tedricisini mucip oluyor."(s.146)
>
> "Hulâsa, hâdde-i ilkahiyede Darvinciler ile Lamarkcılar arasında gayet büyük bir fark vardır. Darvinciler bütün tekâmülün menşeini ihtilât-ı cinseynden mütevellit tahavvülata atfeyledikleri halde bilakis Lamarkçılar tekâmül-i hayatın temâdiyesinde, muhitin tesiri ve uzuvların faaliyeti meselelerinde görüp hadise-i ilkahiyeyi nazar-ı ehemmiyete bile almıyorlar." (s.147)

Toplumların tekâmül faslına geçmeden önce son olarak, "Tahavvülat-ı Ânîye Nazariyesi" başlığında, birden gelişen değişiklikleri tanımlamaktadır;

> "Bu tahavvüller birden bire zuhur eder, ve bir galat-ı teşekkül vücuda getirecek kadar şiddetlidirler. Mamafih ânî tahavvülatın büyüklüğü de mahduttur. Tahavvülat-ı tedriciyenin en şiddetli numunelerini tecavüz edemez. Yalnız tahavvülat-ı ânîye arasında eşkal-i mutavassıta yoktur. O halde bir nevin evsafı eşkal-i mutavassıta göstermeyip birdenbire değişiyor, tahavvülat-ı tedriciyenin uzun müddet tecemmu ve terâküm etmesine ihtiyaç kalmaksızın yeni bir nev vücuda geliyor." (s.149)

Bu görüşü de etraflıca aktaran Edhem Necdet, Darwin ve Lamarck'ın söyledikleriyle çok uyuşmayan bu görüşü şu şekilde tenkit etmektedir;

> "Hayatın tekâmülü gayr-i hayatî zamanlarından, edvar-ı inkıtaiyesinde vâki olmamıştır. Hayatın tekâmülü, tedrici istihalesi hayatın temâdîsi esnasında vazife ve faaliyet-i uzviyenin devamıyla vâki olmuştur. Hadisat-ı ilkahiyede, hayatın edvar-ı inkıtaiyesinde ihtilât-ı cinsî ile bazı tahavvülat-ı ânîye husule gelebilir. Fakat âlî uzviyetlerin şayan-ı hayret makinesi birdenbire zuhur edemez. Onu faailyet-i hayatiyenin devamı tedrici bir tarzda yaratmıştır." (s.160)

Edhem Necdet, bir takım ânî değişikliklerin tüm hayatın evrimi açısından bir yeri olabileceğini ve bunun bir takım örneklerle desteklendiğini kabul etmekle birlikte, temel evrim mekanizması hakkındaki Lamarkçı görüşleri değişmemiş ve burada da "tahavvülat-i ânîye nazariyesi" için aynı tenkitte bulunmuştur.

Edhem Necdet, buraya kadar olan kısımda tekâmül kavramını daha çok biyolojik olarak ele almış ve bu kavramı üzerinde yürütülen tartışmaları biyoloji bilimi çerçevesinde değerlendirmiştir. Bundan sonraki bölümlerde ise evrim kuramını toplumsal boyutta inceleyecek ve tekâmül kavramıyla toplumsal gelişimleri nasıl açıkladığını buna hangi görüşleri kanıt olarak sunduğunu gösterecektir.

İkinci kısım, "Cemiyetlerde Tekâmül Kanunları" başlıklı bölümle başlamaktadır. Burada Edhem Necdet kısaca tekâmül kavramını ve bu konudaki farklı görüşleri tekrar özetleyerek, konuya giriş yapmaktadır;

> "Uzviyetlerde hafif bir kabilyet-i tahavvüliye vardır. Bu kabiliyet bu istidat, tecellisine müsait ahval bulunca inkişaf eder, muhitin müsait ahlva ve şeraiti ile uzviyetlerin kabiliyet-i tahavvüliyesi arasında bir tevâfuk, bir uygunluk zuhur edince uzviyetler mübareze-i hayatta galebe çalıyor. Tabiat bütün uzviyetlere açık, vâsi, umumî bir mahşer-i cidâl, bir muharebe meydanıdır, uzviyetler arasında ebedî bir harp ilan edilmiştir, orada yaşayan mahlukat en mükemmel ve en son sistem silahlarla mücehhez muhariblerdir. Hayata karışmak, bu ebedî harbe iştirak demektir. Hayatı muhafaza edebilmek bir eser-i

> galibiyettir. Daima bu cidâlgâh hayatta kuvvîler ıstıfa eder, zayıflar, eski asırların hayatı için yapılmış iptidai silahları muhafaza edenler ölür.” (ss.161-162)

Daha önce de benzer görüşlerini ilk kısımda dile getiren Edhem Necdet, doğal seçilim kavramında yer alan “en uygun olanın hayatta kalması / survival of the fitteset” kavramını, en güçlü olanın hayatta kalması şeklinde telakki edip, bunu da silah gücü ile açıklamaktadır. Kitabın basıldığı dönem olan 1913’ün Balkan Savaşları’na denk gelmesi, bu döneme kadar da çeşitli isyan ve savaşlarla Osmanlı Devleti’nin sürekli güç kaybetmiş olması, Edhem Necdet’in tekâmül kavramına bakış açısını etkilediğini söylemek çok da yanlış olmaz. Özellikle Balkan Savaşları’nın büyük bir hezimetle sonuçlanmasının yarattığı psikolojik tahribatın izleri, evrim gibi genelde biyolojik ve sosylojik olarak ele alınan bir konuda bile kendisini göstermektedir.

Edhem Necdet’in tekâmül kavramından “güçlü” olma özelliğini öne çıkarmasının ötesinde, “en son sistem silahlarla mücehhez muharibler” tanımlamasını öne çıkarmasında, Osmanlı Devleti’nin on sekizinci yüzyıldan itibaren yürütlen ıslahat çalışmalarının büyük oranda askerî modernleşme üzerine yürütülmesinin de etkisi olduğu söylenebilir. Bu örnek bile Osmanlı aydınlarında modernleşme kavramının çapı hakkında fikir vermektedir.

Sosyal bilimler açısından tekâmül kavramını incelemeden önce bir takım kavramları özetleme yoluna giden Subhi Edhem söze şöyle başlamaktadır;

> “Tekâmül kanunlarının ilm-i cemiyete tatbiki tarihinden bahsederken ilm-i cemiyetin kendisinin de teşekkül ve tevsîne hâdim en umumî, en müsbet cereyanların yalnız isimlerini saymak cemiyetlerin tekâmülünde takip edilecek nokta-i nazarı tenvir için lazımdır” (s.162)

Burada Edhem Necdet, çeşitli “nokta-i nazar”ları ve bazılarının temsilcilerini şöyle sıralamaktadır; Sosyalizm, riyazî [Blaise Pascal (1623-1662), Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), Jean le Rond d’Alambert (1717-1783)], ruhî [Herbert Spencer, John Stuart Mill (1806-1873), Jean-Gabriel Tarde (1843-1904), Ernst Haeckel,

Gustave Le Bon (1841-1931), August Comte], hayatî ve uzvî [Aristo (M.Ö. 384-M.Ö. 322)] nokta-i nazarlar.

Edhem Necdet'in sosyalizmi diğer tanımlamalarının dışında değerlendirmesinin yanında, "ruhî" sınıfına soktuğu ancak daha çok pozitivist görüşleriyle tanınan filozofları şöyle değerlendirmektedir;

> "Kont ile Hekıl cemiyetleri efkâr, Spenser ile LöBon, hissiyât idare ettiğini iddia ediyorlar. Tarde ile ilm-i cemiyetin mevzuu yalnız dimağlar arasındaki münasebet ve iştirakten ibaret kalıyor. Cemiyetin uzvu, iktisadî hayatı ihmal olunuyor, cemiyetin bütün hayatı dimağı olduğu unutuluyor. Cemiyetlerin terakkisinde en büyük âmil fikrin, taklid ve temsilidir." (s.164)

Hobes'tan Marx'a kadar pek çok filozofun görüşlerine de kısa kısa değindikten sonra Lamarck ve Darwin'e oradan da bugün sosyal Darwinizm olarak adlandırdığımız kavrama geçmektedir;

> "Lamark'ın "muhite tevafuk" nazariyesi on dokuzuncu asrın nısf-ı ahirinde ilm-i cemiyete hulûl ediyor, iktisadî, ruhî, ahlakî, ictimaî meselelerde büyük bir ehemmiyet kesbediyor. Mamafih bu hareket-i muazzamanın mahreği Lamark değildir. Bu hususta efkâr-ı umumiyeyi ihtilalci heyecanlara ilkâ, dimağ-ı beşerin en derin mesaisini îfâ şerefi Darvin'e aittir.
>
> Bununla beraber "Darvin'in istihale"si ile "ıstıfa"sı ayrı ayrı tesirler yapmıştır. Eğer Darvin istihalesi fikr-i beşeri esaret-i ebediyesinden kurtardıysa buna mukabil ıstıfası da cemiyetlerin hayatında bedbaht tesirler husule getirmekten hâli kalmadı:
>
> Darvin livası altında toplanan Darvinciler Darvin ıstıfasını cemiyetlere tatbik ederek bir tabiîyun meslek-i edebisi tesis ettiler. Ve mübarezeyi, ıstıfayı hayvanattaki ham şekliyle insanın hayatı-ı hissiye ve ahlakiyesine kadar temdid ettiler. Istıfa Darvin nazarında ne idiyse bunlar nazarında öyle olmadı. Bunlar herşeyi, cemiyetlerin iktisadî, efkar, hissiyat ve ahlakını, ıstıfaya, eşhas arasındaki havanî rekabete

> atfettiler. Istıfa cemiyetlerin her unsurunda tekâmülün yegâne âmili olmuştu." (ss.170-171)
>
> (…)
>
> "Zayıfları himaye aleyhine bir cereyan husule geldi. Zayıfları himaye kuvvîlerin zararını mucip oluyor! Eğer zayıflar himaye edilirse zürriyet gittikçe daha ziyade zaafa uğrayacak, beşeriyette malûllerin, cılızların, sürünenlerin yekünü daha ziyade artacaktı. O halde müstakbel zürriyetin daha zinde, daha kuvvî, daha ziyade hakk-ı hayat sahibi olması için hal-i hazırda zayıflar azalmalıdır!" (s.171)

Başta Herbert Spencer olmak üzere, dönemin pek çok düşünürünün takip ettiği Sosyal Darwinist kuramların bir özetini sunan Edhem Necdet bu görüşleri yanlış bulduğunu yazıda kullandığı ünlem işaretleriyle bile göstermekten çekinmemiştir ki görüşleri de şöyledir;

> "Herşeyi, bütün tekâmülü rekabet-i şahsiyenin dar düsturu içine sokmak ve her şeyde bir hodgâmlık eseri görmek pek de yirminci asrın fikr-i insaniyeti ile kabil-i telif bir şey değildir." (s.173)

Edhem Necdet her ne kadar sosyal Darwinist görüşlerin bu aşırı görüşlerine karşı çıksa da, yine de rekabet kavramının toptan dışarıda bırakılmasından yana da değildir.

> "Mübarezeyi hayatın haricine çıkarmak vekâyiye karşı yürümek demektir. Mübareze ortadan kalkmaz, yalnız mübarezede keyfî şeyleri, tesadüfî kuvvetleri izâle edilmelidir. Bu ise fikr-i insaniyetin galebesi demektir. Bugün mübareze medeniyetin kavaid-i mevzuası dahilinde, hak, adalet, müsâvat gibi şerait altında devam ediyor. Böyle bir mübarezenin neticesi meşru bir ıstıfa bir tefavvuk ve terakkidir. Tabiî söylemeye hacet yoktur ki hayvanî mübarezenin hiçbir kayıt ve şartı mevcut değildir." (s.174)

İlginç bir şekilde çalışmanın ilk bölümünde bahsettiğimiz Darwin'in 26 Temmuz 1872'de Zürih Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Heinrich Fick'e gönderdiği mektuptaki görüşlerin hemen aynısını Edhem Necdet'te görmekteyiz. Sadece "tesadüfî" kavramının Lamarck – Darwin ikileminden kaldığı söylenebilir. Onun dışında Darwin'in görüşleriyle büyük oranda örtüştüğünü söylemek yanlış olmaz.

Bu bölümün ardından, Spencer'in görüşlerini de bir parça teferruatıyla "Spenser'in Tekamül Kanunları" başlıklı kısa bölümde ele aldıktan sonra "Terakkî ve Tedennî" başlıklı bölümde ilerleme ve gerilemeyi ve bunların tekâmülden farkını açıklamaktadır:

> "Tekâmül ve terakkî aynı şeyler değildir. Tekâmül umumî, cihânî bir vakadır. Tekâmül kanun değildir. Tekâmül vekâyinin kanunları vardır. Tekâmülün kanun-ı umumiyesi tahavvül-i tedrîcîdir. Tahavvül kemâle doğru olduğu gibi zevale doğru da olabilir. Tekâmül vekâyinde tedennî de vardır. Terakki, tekamül vekâyinin bir kısmı, kemâle doğru harekettir. Terakkî uzviyetlerin makinesinin daha ziyade mükemmeliyet kes etmiş, daha yüksek şeraite, daha hususî muhitlere tevafuk edebilmesidir." (s.199)

> "Terakki kemâle doğru istihale demektir. Terakkinin mânî'i verasettir, daima verasetin muhafazakârlığı ile kabiliyet-i tahavvüliyenin teceddüdperverliği arasında mücadele vardır. Terakki bu mücadelede teceddüdperverliğin galebesinden ibarettir. Her istihale, her muhite tevafuk-ı terakkiden mâdud olamaz. İstihalede yeni şeyler mevcud unsurlara munzam olmalıdır. Eskiliğin tamamen ortadan kaldırılmasıyla yerine yeniliğin ikamesiyalnız bir istihaldedir ki hem terakkiye hem tedednniye ihtimali vardır. Mamafih en ziyade terakkiye dalalet eder. Hülasa terakki olmak için yeni evsaf, yeni ahval ve şerait eskiye inzimâm etmelidir. Eskinin yerine yeninin gelmesi muhite bir tevafuk olduğu halde hakikatte tedenni zuhur edebilir. Terakki ve tedenni yekdiğerinin zıttı şeylerdir. Terakkinin yolu, tedenninin yolunun aksidir." (s.200)

> "Terakki muhite en güzel bir tevafuk, hayatta en iyi bir istifade demektir. Darvin'in dediği gibi cemiyetlerin ne terakkisi, ne de

tedennisi zaruri bir şeydir. Hayat, memat bile mukadder bir şey değildir. Gerek terakki gerek tedenni yeni şeraite âlî veya ibtidaî bir muhite tevafuktan ibarettir." (s.201)

"Hülasa gerek terakki gerek tedenni en az mukavemet gösteren hat üzerinde, en yeni, en müşevveş, en hususî uzuvlarda mebzûldür. Ve eğer vazife uzvu yaratırsa yine vazifenin bozulması uzvun tedennisi intâc eder." (s.204)

Alıntılardan da anlaşılacağı üzere Edhem Necdet, Lamarckçı görüşlerine paralel olarak, kullanılmayan özelliklerin körelmesi, kullanılan özelliklerin ise gelişmesi kavramını toplumsal özelliklere de atfetmektedir. Buna göre canlılar için de canlı toplulukları için de ilerleme ve gerileme sabit değildir. Gelişmelere ayak uydurabilen toplumlar ya da özellikler gelişmelerini sürdürüler. Bu yüzden de tekâmül yani evrim kavramı ile terakki yani ilerleme kavramı aynı anlama gelmez. Kullanılmayan özelliklerin gerilemesi de bir tekâmüldür.

Sonraki bölüm "Cemiyetlerin İstihalesi" başlığını taşımakta ve toplumsal değişimin etkenlerini incelemektedir;

"Hayat-ı iktisadiye hayat-ı ictimaiyenin esasıdır. Bütün tabiat mihanikin tevessüatından ibaret olduğu gibi bütün hayat-ı ictimaiye de hayat-ı iktisadiyenin inkişafından madûttur. Cemiyetin hayatından en kadim hayat-ı iktisadiyedir. Henüz aile, din, ahlak, hukuk, siyaset mevcut olmadığı devirlerde hayat-ı iktisadiye vardı. Çünkü cemiyet tagaddî ediyordu. Hayat-ı iktisadiye cemiyetin hayat-ı tagaddîsinden başka bir şey değildir." (ss.209-210)

Toplumu oluşturan en önemli kavram olarak iktisadı gösteren Edhem Necdet, toplumu ve onun unsurlarını da belirtmektedir;

"Büyük, küçük, vahşi, medenî her cemiyetin unsurları insan ve topraktır. Muhit, cemiyetin hayatının bir cüzüdür. Muhit, cemiyetin en sabit bir unsurudur. Cemiyetin hayatının diğer unsuru insandır. İnsan

nisbeten daha ziyade kabil-i tahavvül ise de hayat-ı ruhiyesiyle, bahusus hayat-ı nebatiyesiyle oldukça sabittir. Kabiliyet-i tahavvüliyesi dar iki hudud arasındadır. Mesela insan 47 derece hararetle 95 derece burûdet arasındaki iklime ancak mukavemet edebiliyor. Binaenaleyh hayat-ı ictimaiyenin kuvve-i tevafukiyesi de bu kadardır." (s.214)

Bunun akabinde Edhem Necdet, toplumların değişebilme kabiliyetini sorguladığı "Cemiyetlerin Kabiliyet-i Tahavvüliyesi" başlıklı bölümü kaleme almaktadır;

"İnsan ve toprak bir araya gelince bir cemiyet hasıl oluyor. Sonra kütlesi tevessü ediyor. Nüfusu kesafet kesbediyor, arazi büyüyor, arazide bir merkez, bu merkeze tâbî mülhakat zuhur ediyor, ihtisasat-ı meslekiye vücud buluyor, herşeye kendi vezaifinde faaliyete devam ediyor. Cemiyetin hayatı bu vezaifin muhassalası oluyor. Böyle bir cemiyet daha ziyade gayr-i muayyen bir şekilden muayyen bir şekle, mütecanis bir halden gayr-i mütecanis bir hale, uzuvsuzluktan, taazzuva geçiyor. Bu hususiyet kesbetmiş sınıflar arasında bir ahenk ve irtibat tesis ediyor. Cemiyet yek kütle oluyor." (s.244)

"Cemiyetlerin hayatı binnisbe sabit olmakla beraber kabiliyet-i tahavvüliyeyi de haizdir. Cemiyetlerde arazi değişei değişebilir, nüfus tahavvül edebilir. Veya her ikisi birden azalıp çoğalır. Ve cemiyetin kütlesi daha vâsî, teşekkülü daha yeni olduğu için kabiliyet-i tahavvüliyesi daha ziyadedir; fakat diğer taraftan tahavvül edecek şey – cemiyetin kütlesi- pek büyük olduğu için uzviyetlerden daha çok zamanda değişmesi lazımdır." (ss.244-245)

Edhem Necdet'e göre toplum ve türün değişimleri mümkündür ve ikisinin de bu kabiliyeti vardır. Bu değişim Lamarckçı bir bakış açısı ile, nasıl türün kendi isteği ile oluyorsa, toplumların da kendi isteği ile olur. Bu durumu Edhem Necdet şöyle açıklıyor;

"Cemiyetlerin istihalesinin mihanikiyeti şöyledir: cemiyetler müessat-ı siyasiyeleri vasıtasıyla bir siyaset-i iktisadiye takip ederk uzun müddet

> takip ve sebat ile cüzi bir derecede hayat-ı iktisadiyeyi değiştirirler. Hayat-ı iktisadiyenin tahavvülü sonra kendi kendine nüfus, sanayî-i nefiseyi ihya eder, sanayî-i nefiseden tahavvül kendi kendine hayat-ı fikriyeye, tedricen ahlak-ı umumiyeye, adliyeye şamil olur. Bu suretle değişmiş bir cemiyet nihayet müessesat-ı siyasiyesini değiştirir." (s.244)
>
> "Ogüst Kont diyor ki bir cemiyeti istihale ettirmek için o cemiyetin vezaif ve faaliyetini mucib sebepler arasına yaratıcı bazı sebepler daha ilave etmek kâfidir. Bu sebepler ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun bazı ahvalde bizim için netâic-i müfide verebilir. (ss.246-247)

Edhem Necdet, daha önce kendisini diğer pozitiflerden ayırdığı ve adını kendi safında saydığı August Comte'un görüşlerini de aktardıktan sonra toplumların gelişimini ele aldığı "Terakki-i İctimai" başlıklı bölüme geçer.

> "Terakki-i ictimai, istihalenin hususî, mümtaz bir halidir. Bu terakkide bir inkışaf, mazide mevcut bir şeyin hal-i hazırda inkişafı, mazi ve hal-i hazırda mevcut birşeyin âtîde inkişafı vardır. Bu terakkide hem inkişaf, hem de mazi, hal ve âtîye uzanan temadî vardır; fakat bu inkişaf ve temadî yalnız başına yine terakki-i ictimaiyi ifade edemez. Temadî – uzviyetlerde olduğu gibi – tedennîde de mevcuttur. (s.252)
>
> (…)
>
> Hülasa, terakki-i ictimaî tevessü, inkişaf, tesir ve aks-i tesirler gibi cemiyetler âleminin en umumî evsafını şamil olduğu gibi kabiliyet-i tahavvüliyenin hususî, daha mümtaz bir şekline, taazzuvun tekâmülüne de şümûlü vardır. Terakki-i ictimai, istihalenin daha müstesna bir şeklidir." (s.253)

Görüşlerinin genel bir özeti niteliğini taşıyan bu bölümde pek çok kez, tüm kitap boyunca yinelediği, toplumlar ile canlılar arasındaki benzerlikler, bunların farklı tekâmül edişleri ve bu tekâmülün esasları üzerine bahislerde bulunduktan sonra.

Dönemin, daha doğrusu Tanzimat sonrası Osmanlı aydınının içinde bulunduğu karamsar havanın etkisiyle son sözlerini söylemektedir;

> "En ibtidaî milletler en muhafazakar milletlerdir. Bilakis muhafazakar milletler ibtidaî millet olarak kalırlar. Bugünkü Somalililer, otuz asır önceki Somalililerdir, hemen hiç değişmemişlerdir. Mısır'ın sanayîi iki bin senelik bir müddetin mururuna mukavemet etti, Yunanîlerde tahavvül süratlicedir. İtalya'da, Avrupa'da süratlidir. Halbuki Avrupa medeniyeti ne Mısır'ın, ne de Çin'in medeniyeti kadar uzundur. Terakki –uzun müddet devam etmekle- terakkinin süratini tezyîd ettiği gibi, tedenni de çok devam ederse tedenninin süratini tezyîd etmiş olur, adem-i terakkinin temadisi terakkinin betâetini ziyadeleştirir." (s.271)

Kitabın Bibliyografyası Edhem Necdet'in yeni harflerle aktardığı şekliyle şöyledir:

- Phylosophie zoologpiu – Gene Lamark[20]
- L'origine des espéces – Charle Darwin[21]
- Les Théorie de l'évolution – yve de la ge goldchmid[22]
- Crise du transformisme – felix le Dantec[23]
- Lamrarkiens et Darwiniens – [24]
- La transformation du monde animal –
- Histoire de la terre – aavini
- Psycologie général – Charle Richet[25]
- Les Premiers Principes – Spencer
- Transformisme social – gilome greff[26]

[20] *Philosophie zoologique* - Jean Baptiste Lamarck
[21] Charles Darwin
[22] *Les Théories De L'évolution* - Delage Yves, Goldsmith Marie
[23] *La Crise du transformisme* - Félix Le Dantec
[24] *Lamarckiens et Darwiniens*- Félix Le Dantec
[25] *Essai de psychologie générale* – Charles Richet
[26]*Transformisme Social* - Guillaume de Greef

- Précis de Sociologie - [27]

Edhem Necdet de Subhi Edhem gibi bilimsel konulara hakimiyet açısından zayıftır. Eserinin muhtelif kısımlarında Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sıkıntıların ve güncel meselelerin izlerini aksettiren Edhem Necdet, fikir kaynağı olarak diğer Osmanlı Aydınları gibi Fransa'yı itibara alması, Fransa'nın evrim konularında yukarıda bahsettiğimiz konumundan etkilenmesi sonucunu doğurmuş bu da onun evrim kavramının esaslarını yanlış anlamasında etkili olmuştur.

[27] *Précis de Sociologie* - Guillaume de Greef

4.3 Darvinizm – Eduard von Hartmann (Memduh Süleyman)

Memduh Süleyman, Darvinizim – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar, Tab ve Nâşiri: Gayret Kütüphanesi, İstanbul, 1329[28]

Eser, Darwin portresinin altında bir paragraf kadar kısa özgeçmişi ile başlamaktadır. Bu özgeçmişte Darwin'in ismi "Çons Robert Darvin" şeklinde yer almaktadır.

Esere geçiş yapmadan evvel, dördüncü sayfada "Birkaç Söz" başlığı altında bundan önceki kitaplarda gördüğümüz gibi, dönemin siyasal ve sosyal hayatına değinen kısa bir girizgâh yer almaktadır. Ayrıca Memduh Süleyman'ın bu kitabı Almanca aslından değil –zaten ilk sayfanın son cümlesinden anlaşılacağı üzere- fransızca aslından tercüme etmiş olduğunu da belirtmek gerekir;

> "Meşrutiyetin ilanını müteakip münevver fikirli, düşünür gençlerar arasında Avrupa hakîmlerinin ilmî fikirleri, felsefî itikatları hakkında mallumat elde etmek arzusu hasıl oldu. Bu gün ulûm-ı tabiîyede büyük bir rol ifa eden Darvin nazariyesi hududunu "metafizik"e kadar tevsî ederek kainatın hilkati hakkında bir çok nazariyeler sudûruna sebebiyet vermiş; felsefî meslek ve mekteplerde muhim bir tesir icra etmeğe başlamıştır. Binaenaleyh Darvin'in vaz ettiği ıstıfa ve nesil nazariyelerinin hatalarıyla hakikatlerini teşrih eden Alman müelliflerinden Eduardo Hertman[29]'ın "Darvinizm *Le darvinisme*" nam eserini hülasaten Türkçe'ye naklediyorum.
>
> Memduh Süleyman

[28] Aksi belirtilmedikçe tırnak içinde yer alan ve yalnızca sayfa numaraları ile belirtilen alıntılar bu alt başlıktaki kitaba aittir.
[29] Rıza Bağcı'nın "Baha Tevfik'in Hayatı Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma" adlı çalışmasında Eduard von Hartman'ın ismi iki farklı yerde "Euart Hertman" şeklinde yazılmıştır, yanlıştır. (Kaynak Yayınları: İzmir, 1996, ss. 149,221)

“Hal-i Hazırda Darvin Mesleği” başlıklı “birinci bab”da Memduh Süleyman, Darwin’in ehemmiyetinden kısaca bahsettikten sonra eserin basıldığı dönemlerde Darwin’in görüşlerinin önemli bir ilerleme sağladığı söylüyor ve bu durumu şöyle açıklıyor;

> “Darvin mesleğinin, bu son sekiz sene zarfında, pek ziyade terakki ettiği görülüyor. Buna da sebep, belki, muallimlerin felsefe derslerinde takip ettikleri ulûm-ı ilahiye ile bu mesleğin mücadelesidir. Gayr-i ilmî ve mantıkî vesikalar üzerine mütalaalarını bina eden rakiplere karşı mutaassıp tarafgirler zuhur etti ki bunların galeyan ve feveranı Darvin nazariyesinin inkişafına, hatta kendisinin ihfâ etmek istediği bir çok küstah neticelerin izhar edilmesine sebebiyet verdi. Bu küstahlık muarızları fevkalade agzep ediyordu. Maddiyun mesleği mektebi bu nazariyeyi David Straus’un usûlü ile temayülatına muvaffak bularak kabul etti; ve tamamiyle maddiyun mesailini bu nazariye ile hallüfasl başladı. Bu suretle birer büyük düşman olan muallimler bile Darvinizm’in taraftarı olmak mecburiyetinde bulundular.(ss.5-6)

Sözlerine oldukça sert tanımlamalarla başlayan Hartman bunun yanında Darvin’in yaptığı yanlışlıkları, muğlak tanımlamalarını ve kuramının eksik yönlerini açığa çıkarmanın vaktinin geldiğini düşünmektedir.

> “Darvinizm ile vücut bulan kaziyelerle haline taalluk eden maddî hayalî mesleklerin netayici mühimdir; diğer taraftan bu son senelerde nesil nazariyesinin beyn-el-avam fevkalade bir şöhret ahzetmesi hasebiyle Darvinismin sair şüpheli aksamından bunun tefrik olunması katiyen lazımdır.” (s.10)

> “Bu eserin yalnız bir noksanı vardır. O da: felsefi taharriyat ve tetkikatın ihmal edilerek ilahiyat vesiklalarına istinat etmesidir.Bence Almanya’da ilk önce Darvin mesleği hakkında kaleme alının eser budur. Mamafih muharrir efkârına pek ziyade tebaiyet ettiğinden bitaraflığını muhafaza edememiştir. (…) Bu eserle Darvinizmin bugün ahzettiği şekildeki hata ve sevabı göstermek istiyorum.” (ss.10-11)

İkinci bölümde "Cinslerdeki Nesil ve Tasavvurî Karâbet" başlığı altında Darwin görüşlerini şöyle değerlendiriyor;

> "Darvin'in ıstıfa nazariyesinde insan tarafından takip edilen maksat pek büyük bir rol ifa ettiğinden bu nazariye tabiî olmaktan ziyade sunî bir ıstıfa üzerine müstenit bulunuyor, binaenaleyh bunun neticeleri de bir noktaya kadar sunî, beşerin zâyi mahsülü gibi itibar-ı nazarına alınabilir." (ss.15-16)

Hartmann genel olarak, Darwin'in görüşlerine katılmakla birlikte, onun bazı bilimsel yaklaşımlarını eleştirip, daha metafiziksel yaklaşımlarda bulunmaktadır. Örneğin Darwin'in bir eserinin başlığında da kullandığı "Descent" kavramı ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır;

> "Ced *Descendee* dahilî tekâmülü işâr eder bir kelime değildir; aynı zamanda da ırsî veya neslî rabıtanın haricî neticeleri gibi usule muvaffak olarak yapılan karâbetin tekâmül yerlerini kâfi derecede izah edemez. Binâberin hayalî karâbetle neslî karâbeti tayinden vazgeçmelidir." (s.21)

Aslında açıkça görülebilir ki, ced yani atalar, canlıların özelliklerini nesiller boyu aktarılarak aldıkları kaynaklardır. Türlerin Kökeni kavramı da buraya dayanır. Hartmann'ın bu kadar basit bir kavramı dahi tartışmaya açmasının sebebi, kendisinin de tabiriyle, etrafında bu konuyu ilk inceleyen, irdeleyen kişilerden biri olmuş olması olabilir. Zira kitabın Almanca baskısı 1875 tarihlidir.[42]

Hemen ardından gelen bölümde bir önceki bölümden kısaca değinerek, Darwin'in görüşlerini yine genel değişim/dönüşüm/istihale kuramlarının bir kısmı olarak değerlendirmektedir;

> "Geçen babda tabiî usuldeki hayalî karâbetin sair aksâmını terk ederk yalnız ced nazariyesini tetkik ile meşgul olduk; yeniden tekrar edelim ki bu nazariye Darvinizmden daha ziyade vazıh ve anlaşılması

> kolaydır. Filhakika Darvin mesleği istihale mesleğinin *Transformisme* hususî bir nazariyesidir.” (s.23)

Hem bir nazariyeyi, diğerinden daha kolay anlaşılır olma hususuna göre değerlendirip hem de pek çok bilimsel esasını Darwin’in ortaya koyduğu kuramın, transformizmin kelime anlamı olan, “yaşayan canlıların, kendilerinden önce var olmuş yaşam formlarından türemiş olduğunu belirten görüş”ün bilimsel esaslarının temellerini atmış olması, Hartmann’ın konuya bilimsel olarak ne kadar hâkim olduğunu da göstermektedir. Bu duruma örnek olarak Hartmann’ın şu sözleri de gösterilebilir;

> “İstihale mesleği en tabiî bir ihtimal değildir; zira doğrudan doğruya yapılan tecrübe bir cinsin diğer bi cinsin de itirazdan ârî ve katî bir tahavvülün vukua geldiğini hiçbir suretle göstermiyor. Bu tecrübe bize nevilerin sabit olduğunu iddia eden akîdeyi hatırlatıyor”(s.22)

> “Bundan evvelki bahiste Darvinizminin cinslerin hayalî karâbetinden hakikî karabeti istihrâca çalıştığını izah ve bunu hata olarak göstermiştik; şimdi de ayrıca Darvin’in ikinci bir hatasını gösteriyoruz, ki o da şudur: Zâhirî her bir neslî karâbeti istihaleye esas addetmek” (s.25)

Hartman bu eleştirisini de şöyle özetlemektedir;

> “İstihale nazariyesinin ihtiva etmekte olduğu esas kendilerine has olan mütehavvil şekillerin müddetindeki mütemeyyiz nevilerin tevsîni muhafaza ettikçe takaddüm eden mütalaat ile tenkîs edilemiyeceği gibi gayr-i mütecanis neslin kat’ etmek mecburiyetinde olduğu fasılanın da hadd-i asgâriye indirilmesi tenkîs edemez. Bilakis ibtidaî şekilden hakikî sırette basit istihale ile bir cinsin çıkdığı âlâ bir tecrübe üzerine üzerine istinad edemeyeceğinden bu nazariyenin kıymetini düşürür. Tabiat-ı eşya iktizası her bir halde tabiatın gayr-ı mütecanis neslin nazariyesine müracaat etmesi mümkün değldir. Basit istihale ile

> cinsler tevlidinin mümkün olduğunu istinad etmek de şayan-ı kabul olamaz.” (s.34)

Beşinci bölümde Hartmann Darwin’in fikirlerinin esaslarını özetlemeye ve eleştirilerini yoğunlaştırmaya başlar. Hartmann’ın bundan sonraki fasıllarda yapacağımız alıntılarda da etraflıca göreceğimiz üzere Darwin’e karşı yürüttüğü temel itiraz onun tüm evrim kavramını maddî bir şekilde açıklaması, manevî gelişimi tamamen dışarıda tutmasıdır;

> “Bu mesleğin merkez noktası ve fikr-i esasiyesi tabiî ıstıda nazariyesidir ki bunda Darvin uzvî zümre tekâmülünün ve cinslerin teşekkülünün maddî ve mihanikî îzâhâtının mebde’ini buldum zannetmiştir.” (s.48)
>
> “…Ekser ahvalde baş gösteren ve dahilî tekamül kanununa istinad eden ânî tadilatın mevcudiyetinden bi haber kalıyor, istihale mesleğini maneviyat vadisinden ihracetmek ona maddî bir kaide-i esasiye bulmak için tabiî ıstıfa kaidesine istinad ediyor.”(s.49)

Devamında ise kendi tabiriyle “Darvinizmi”nin bilimselliğini tartışılır hale getirmektedir;

> “Darvinizmide, ıstıfa nazariyesinin doğruluğunu isbat etmek üzere, alelekser ve en az tecrübe ile tesadüf ettiğimiz şey, istihale suratiyle vâki veya neslî veyahut hayalî olan karâbetin esas olarak telakkî etilmesidir. Bu iddia o kadar ziyade şaşalı, o kadar ziyade beliğ ve o kadar çok umumî bir surette etrafa yayılmıştır ki bu da bu nazariye ve taraftarlarının bunu ilmî olmaktan ziyade cehl ile muhât bir muhit dahilinde intişar ettirmeye çalıştıklarını ispat eder, bu da bu nazariyenin esasen pek ilmî hakikatleri ihtiva etmediğini gösterir.”(ss.49-50)

Darwin'in ortaya koyduğu nazariyeleri, insanların onun üzerinden gerçekleştirdikleri popüler eylemlerle anlamaya çalışmasıyla yargılayan Hartmann, buradan görüşlerinin bilimsel olmaması sonucuna da varabilmektedir. Oysa benzer şekilde Albert Einstein da bilim dünyasında çığır açan buluşlar ortaya koymuş ve çok meşhur olmuştur. Bu onun bilimsel olarak ortaya koyduğu ürünlerin kıymetinden bir şey götürmez.

Hartmann, Darwin'in "tabiî ıstıfa" görüşünü şu üç esasa bağlar; "mevcudiyet için mücadele, tebeddül ve tahavvül kabiliyeti, ırsî intikal" (s.53). Görüldüğü üzere bundan önceki yazarlarımız, Subhi Edhem ve Doktor Edhem Necdet gibi, Darwin'in doğal seçilim kavramını aşağı yukarı herkes bu esaslar altında incelemektedir.

İlerleyen bahislerde Darwin'in görüşlerine kendi alternatifini de sunmaya başlayan Hartmann şöyle söylemektedir;

> "Bir nevin diğer bir neviye morfolojik suret-i mürurunu izah etmek için mevcudiyet için mücadeleye istinas suretiyle vukua gelen ıstıfadan başka bir kaidenin lüzumu vardır; bu aynı zamanda en ziyade şayan-ı ehemmiyet morfolojik farkları izah etmek için de ıstıfa kaidesi kifayet etmez. Biz burada behemehâl dahilî tekâmül kanununa tebaiyet etmek mecburiyetinde kalıyoruz ki bu kanun da bir nevi ile diğer nevi arasındaki noksanı ya gayr-i mütecanis nesil tarikiyle yahut da muntazam bir tedrîcî tahavvül ve tebeddül suretiyle itmam eder." (s.65)

Hartman buna ek olarak Darwin'in görüşlerinin John Stuart Mill'in etkisiyle şekillendiği kanaatindedir;

> "Darvin uzviyetin faideli olan tekemmülü ile malum olan bir muhite nazaran istinas suretiyle vukua gelen tekemmülü yekdiğerine karıştırmış – tekâmülün birinci nevine tatbik edilen faide fikrinin ehemmiyetini sair fikirlerle nisbeten pek ziyade mübalağa etmiştir. Hülasa Darvinizim zamanıyla memleketinin bir mahsulüdür; Jon Stuart Mil'in amelî felsefe ile vukuf nazariyesinde ibraz ettiği gibi Darvinizm de ulûm-ı tabiîyedeki "menfaat-peresti *Utilitarisme*"yi işar

eder. Darvin bile ulvî bir taazzuvdan bir böceğinne gibi menfaat istihsal edebileceğini sürdüğü zaman menfaat-perestinin uzviyatın tedricî terakkîsini izah etmek için pek az ehemmiyet bulunduğunu gösteriyor." (ss.66-67)

Akabinde Darwin'in tabiî ıstıfa görüşünün esaslarını aktaran Hartmann, bu görüşlerle ilgili temel itirazlarını da sıralamaktadır. Ona göre Darwin, ortaya koyduğu görüşün esaslarını birbirine karıştırmış ve sadece maddî esaslara göre ele almıştır;

> "Darvinizminim bu muhtelif hududu yekdiğerine karıştırarak bunları ıstıfanın tahavvül ve tebeddülün, neslin gayr-i kabil taksim-i esasî kaideleri olarak göstermesi nazariyesini uzvî tabiat hududundan ziyade âlemin mihanikî tasavvuru üzerine istinad ettirmesinden ileri gelir. Filhakika bu kaidelerin tatbikindeki ferdî hududne olursa olsun hepsi bir satha nezaran vukua gelen dahilî tekâmülün tesirine muavenet eden kaidelerden başka bir şey değildirler. Aynı vechile bunlar metafizik bir intizam vücuda getirmekle mütemayildirler.
>
> Istıfa kaidesinin mübalağa edildiğine dair evvelce Darvin tarafından vâki olan itirafın bu kaide hududunun tahdidi pek ala gösterir. Bu itirafta şunlardan ibarettir: Tahavvül ve tebeddül kabiliyetinin muzlim ve ânî olması, ırsın hakikate adem-i tevafuku ve televvünü.
>
> Irsın hakikatle adem-i tevafuku en ziyade ferdî olarak kesb edilmiş olan hususiyetler zahiridir, gerek bu adem-i tevafuk, gerek tahavvül ve tebeddül kabiliyetinin ânî ve muzlim olması Darvinizminin meseleyi halletmek üzere kabul ettiği esasların irticaî bir hareketle ricat ettiğini işâr ederler. Binaenaleyh bu irticaî harekete âlemin mihanikî tasavvuru istikametinde gerileyen bir hareket tevafuk etmelidir. Darvinizm kendini bir ricattan tahlis edebilmek için bir takım muavin kavaidi vaz etmeiştir. Fakat bu muavin kaideler, esaslar gibi, ıstıfa da mühim bir vazife edemiyorlar." (ss.84-85)

Ardından gelen pek çok eleştirisinde Hartmann, temelde Darwin'i materyalist, mekanik, maddeci bir anlayışla doğayı anlamaya çalışmasıyla eleştirir. Öte yandan

sahip olduğu bilimsel bilginin eksikliğiyle de Darwin'in çıkarımlarını mantıksız bulmaktadır. Örneğin Darwin'in ihtiyaç karşısında canlıların değişip geliştiğini, ihtiyacın ortadan kalkmasıyla da "tedricen tebeddülâta düçar olur" fikrini şöyle eleştirmektedir;

> "Eğer uzvun tahavvül için ihtiyacın noksanı veya fıkdânı kifayet ederse fizyolojik olarak ehemmiyetsiz ve kıymetsiz fakat usulen ve morfolojik olarak mühim addedilen hayvanî veya nebatî şekillerin şimdiye kadar gaip olması icap ederdi"(s.92)

Oysa Darwin, Türlerin Kökeni'nin beşinci bölümü olan "Değişim Yasaları / Laws of Variaton" başlığında güdük kalmış, az gelişmiş organların varlığını etraflıca açıklamaktadır. Yine Hartmann'ın, Mill'in utilitarianism/faydacılığından etkilendiğini söylediği Darwin aynı eserinin "Teorinin Güçlükleri / Difficulties of the Theory" başlığında "Yararcılık öğretisi nereye kadar doğrudur: Güzellik nasıl kazanılır / Utilitarian Doctrine, how far true: Beauty, how acquired" alt başlığıyla faydacılığın eleştirisini yapmaktadır. Buna göre, örneğin kara kazlarındaki perdeli ayakların, atların ön bacağındaki, fokun yüzgecindeki kemiklerin yararsızlığını ancak atalarından gelen bir özelliğin kalıntısı olduğunu aktarır.

Hartman sözlerini noktalamadan önce Darwin'in ıstıfa-yı tabiî nazariyesini etkileyen etkenleri şöyle sıralar;

"Istıfa-yı tabiî âlem-i tabiatı idare eden kanunların tesiriyle vuku bulur; ki bunlar da muhit-i hariciyenin tesiriyle zuhur eder. Bu tesirat da:

1. – Akâlim ve muhit-i haricî
2. – Gıda
3. – İfa-yi vazife
4. – Temellük-i Cins
5. – Mevcudat-ı zî-hayatiyedeki mütenasibat-ı mütekabile

den ibarettir. İşte hayvanatın menşei bir olduğu halde bu gibi tesiratın nüfuzuyla ecnas ve uruk vücuda gelimştir. Darvin'in en ziyade hata ettiği nokta âlem hakkında bu tesirat-ı hariciyeden mütevellid bir mihanikiyet tasavvur ve her türlü tebeddül ve

tahavvülü buna atf etmesinden neşet eder. Hadisat-ı ruhiyenin de zümre-i uzviyetteki tedilatıyla tahavvül ve tebeddülde pek büyük bir tesiri vardır. Bahusus bu tesiri Darvin bile akbul etmiş; altından çıkamadığı, izahına muktedir olamadığı tekâmül-i dahilîyi işâr etmek üzere tenâsüb kanununa müracaata muztarr kalmıştır."(s.120)

Bu eserin aslı olan "Wahrheit und Irrtum im Darwinismus"un 1875 yılında yayımlandığını göz önünde bulundurursak, yapılan pek çok bilimsel hatayı anlayışla karşılayabiliriz, zira o zamanlar Darwin'in ortaya koyduğu fikirlerin tam anlamıyla herkes tarafından test edilip olumlu olumsuz ayrımına gidilmemişti. Ancak bunun da ötesinde, tamamiyle pozitif bir bilimin ürünü olan evrim kavramını metafizik görüşleriyle ünlü bir filozofun bilimsel yaklaşım şemsiyesi altında incelediği bir eserin, dönemin pozitivist akımları içersinde olduğunu bildiğimiz Memduh Süleyman'ın çevirme sebebidir. Bu sebebi H.Z.Ülken, şöyle açıklamaktadır;

> "Baha Tevfik çığırına mensup bir yazarın E.V.Hartmann gibi bir metafizikçinin eserini çevirmesi, ya evrim hakkındaki görüşü zenginleştirmek ve anti-tezlerden okuyucuyu bilgili kılmak içindi, yahut Hartmann'ın kendi sistemleri ile uzlaşmadığının farkına varmamasından ileri geliyordu"[43]

H.Z.Ülken'in bu görüşünün yanına bir de pozitivistlerin, bir takım baskıları göğüsleyebilmek amacıyla, evrim görüşünün yalnız pozitif temellere dayanmadığına dair bir örnek sunmak ihtiyacı da eklenebilir. İlginç olan bir nokta da, Osmanlı aydınlarının Darwin özelinde evrim kavramını anlamakta çektikleri sıkıntıya bir de Darwin'in ortaya koyduğu kuramı irdelemekten uzak bir başka filozofun görüşlerinin dahil olmasıdır.

5. SONUÇ

Osmanlı'da Darwin kitapları dönemin fikir dünyasını anlamak açısından büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı düşünce hayatının genel olarak Fransız etkisi altında kalmış olması, Darwin ve Darwinizm kitaplarını da etkilemiş, Darwin'in tekâmül görüşü ile Lamarck'ın tekâmül görüşü arasındaki farkın idrakini zorlaştırmıştır.

Darwin'in hem Fransızlar hem de dolaylı olarak Osmanlılar tarafından uzun süre yanlış anlaşılmasının ilginç sebeplerinden biri de Darwin'in Fransa'daki ilk çevrisinin muhteviyatıdır.

1860'lı yıllarda Fransa'da hâlâ Cuvier'nin türlerin değişmezliği ilkesi savunulurken, 1862 yılında, yani Türlerin Kökeni'nin ilk baskısından üç sene sonra Clémence Royer adlı bayan, bu eserin ilk Fransızca tercümesini yapar ve içerisine kırk beş sayfalık tartışmalı bir önsöz ve son sekiz sayfasına da sosyal Darwinist pozisyonda duran görüşler eklemiştir. 1873'e kadar başka bir çeviri olmayan Türlerin Kökeni, Frankofon dünya için sosyal Darwinizmle paralel bir anlam taşımaktadır [44]. Bu ironik durum aslında Osmanlı aydınlarının talihsiz durumları hakkında da çarpıcı bir sebep sunmaktadır.

Osmanlı'da bilimsel ve felsefî bilgilerin kaynağı Fransa olması sebebiyle dönemin Fransız dünya görüşünün etkileri Osmanlı aydınları üzerinde bu kitaplar aracılığı ile de görülmektedir. Darwin'in bilimsel katkısının anlaşılmasında Lamarck ve Darwin arasındaki farkın anlaşılmasındaki zorluk kadar siyasal ve felsefî düşüncelerin Darwin'in evrim kuramını anlamakta, bilimsellikten daha önde olmasının da etkisinin büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Bilimsel ortamı, Lamarck ve Darwin'in yetiştiği ortamdan çok uzak olan Osmanlı aydınlarının Darwin ve onun Darwinizm adıyla anılan fikirlerini anlama ihtimalleri çok azdır. Darwin'i hazırlayan süreçte, uzun doğa gezileri, gözlemler, dönemin en önemli bilim adamları ile yazışmalar, bitki ve hayvan örnekleri toplama ve bunlar tasnif etmeye çabalama, deney yapma gibi Osmanlı aydınlarının hemen hiçbirinde

olmayan eylemlerin etkisi çok büyüktür. Sonuç olarak hem bilimsel bilgiye ulaşma yolları tıkalı ya da yarım yamalak hem de bilgi edindiği kaynağın bilginin kendisini uzun süre yanlış anlamış olması durumu Osmanlı aydınlarının Darwin ve Darwinizm konusunda sahip oldukları yanlış ve eksik anlayışın bir nedenidir.

KAYNAKLAR

[1] **Desmond, A., Browne J., Moore J., 2004:** “Charles Robert Darwin”, Oxford Dictionary of National Biography, Ed. H.C.G. Matthew, B. Harrison, Cilt. 15, (Oxford: Oxford University Press), ss. 177-195

[2] **The Encyclopedia Americana,** 1954: “Erasmus Darwin”, Cilt.8 (New York: American Book-Stratford Press), s.486

[3] **The Encyclopedia Britannica,** 1932: “Erasmus Darwin”, 14.Baskı., Cilt. 7 (Londra: The Encyclopædia Britannica Company), s.67

[4] **Phipps ,William E.**, 2002: Darwin’s Religious Odyssey, Harrisburg, Pa.:Trinity Press İnternational, s.1

[5] **J. Hodge, G. Radick**, 2003: The Cambridge Companion to Darwin, Cambridge University Press, s.19

[6] **Darwin, C.R., J. Browne(ed), M. Neve(ed.)**, 1989: Voyage of The Beagle: Charles Darwin's Journal of researches, Penguin Classics, ss. 4-8

[7] **Darwin, C.R., J. Caroll (ed)**, 2003: On the Origin of Species, Broadview Press, s.436

[8] **Darwin, C. R.,** 1859: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, London: John Murray, 1.Baskı, s. 484

[9] **Darwin, C. R.,** 1860: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, London: John Murray, 2.Baskı, s. 484

[10] **Richards, Robert J.,** 1987: Darwin and the Emergence of Evolutionary Theories of Mind and Behavior, University of Chicago Press, s. 4

[11] **Darwin, C. R., Burkhardt, F., Smith, S.,** 1985: The correspondence of Charles Darwin, Cambridge University Press, s.230

[12] **Darwin, C. R.,** 1869: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, London: John Murray, 5.Baskı, s. 91

[13] **Weikart, R.,** 1995: “A Recently Discovered Darwin Letter on Social Darwinism”, *Isis*, vol. 86, No.4, Aralık, s.611

[14] **Darwin, C. R.,** 1958: The autobiography of Charles Darwin 1809-1882. With the original omissions restored. Edited and with appendix and notes by his grand-daughter Nora Barlow**,** Collins: Londra, ss.108-109

[15] **Tort, P.**, 2008: Darwin ve Evrim Bilimi, Yapı Kredi Yayınları: Istanbul, 2008, ss. 131-132

[16] **Hanioğlu, M. Ş.,** 1992: "Batılılaşma", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul, s.149

[17] **Okay, O.,** 1969: İlk Türk Pozitivisti ve Natüralisti Beşir Fuad, Dergah Yayınlar, İstanbul, ss.18-19

[18] **Korlaelçi, M.,** 2002: Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, Hece Yayınları, İstanbul, s.155

[19] **Ortaylı, İ.,** 2005: İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Alkım Yayınları, İstanbul, s.24

[20] **Hanioğlu, M. Ş.**, 1985: "Bilim ve Osmanlı Düşüncesi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, İletişim Yayınları, s.346

[21] **Ekrem**, **I.,** 1985: "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, İletişim Yayınları, s.352

[22] **Mardin, Ş.,** 1985: "19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, İletişim Yayınları, s.352

[23] **Okay, C.,** 2001: Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 1-2

[24] **Ülken, H. Z.,** 2005: Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, s.113

[25] **Doğan, A.,** 2006: Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.154

[26] **Darwin, C. R.,** 1859: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, London: John Murray, 1.Baskı, s. 490

[27] **Darwin, C. R.,** 1872: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, London: John Murray, 6.Baskı, s. 429

[28] **Berkes, N.,** 2008: Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 238

[29] **Ülken, H. Z.,** 2005: Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, s.196

[30] **Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B.,** 1974: Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, Cilt 1, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s.162

[31] **Akgün, M.,** 2005: Materyalizm'in Türkiye'ye Girişi, Elis Yayınları, İstanbul, s. 306

[32] **Doğan, A.,** 2006: Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.72

[33] **Hanioğlu, M. Ş.,** 1981: Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s.174

[34] **Sami, Ş.,** 1308/1891: "Darvin", Kamüs-ül Alam, Mihran Matbaası, İstanbul

[35] **Kolcu, A.,** 2004: Musavver Fen ve Edeb Mecmuası, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s.1

[36] **Genç Kalemler Dergisi**, 1999: Türk Dil Kurumu Yayınları, haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999,

[37] **Darwin, C. R.,** 1872: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life, London: John Murray, 6.Baskı, s. xiii

[38] **Weismann, A**., 1889: Essays upon Heredity**,** Clarendon Press: Oxford

[39] **Sapp, J.**, 2003: Genesis: The Evolution of Biology**,** Oxford University Press: New York, s.68

[40] **Sapp, J**., 1987: Beyond the gene: cytoplasmic inheritance and the struggle for authority in genetics, Oxford University Press: New York, s.124

[42] **Hartmann E. V.**, 1875: Wahrheit und Irrtum Im Darwinismus, Carl Duncker pub: Berlin

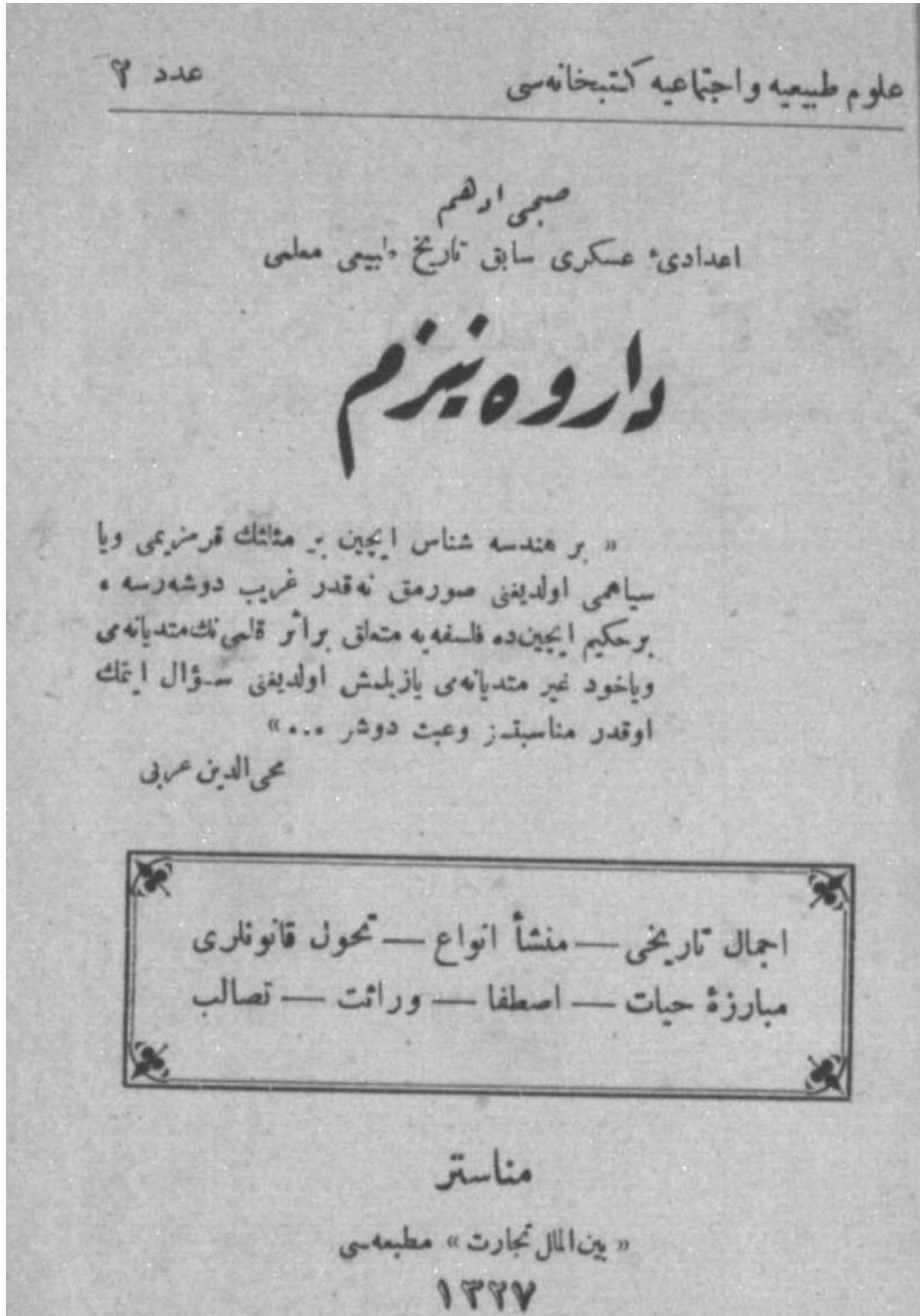
[43] **Ülken, H. Z.,** 2005: Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, s.243

[44] **Clark L. L.,** 1981: "Social Darwinisim in France", *The Journal of Modern History*, Vol. 53, No. 1, ss. D1027-D1028

EKLER

EK A.1 : Görseller

EK A.1

علوم طبیعیه واجتماعیه کتبخانه‌سی — عدد ۲

صبحی ادهم

اعدادیٔ عسکری سابق تاریخ وادبیات معلمی

داروه‌نیزم

« بر هندسه شناس ایچین بر مثلثك قرمزیمی ویا
سیاهمی اولدیغنی صورمق نه قدر غریب دوشه‌رسه ،
بر حکیم ایچین‌ده فلسفه‌یه متعلق بر اثر قلمی‌نك متدیانه‌می
ویاخود غیر متدیانه‌می یازیلمش اولدیغنی سؤال ایتمك
اوقدر مناسبتسز وعبث دوشر ... »

محی الدین عربی

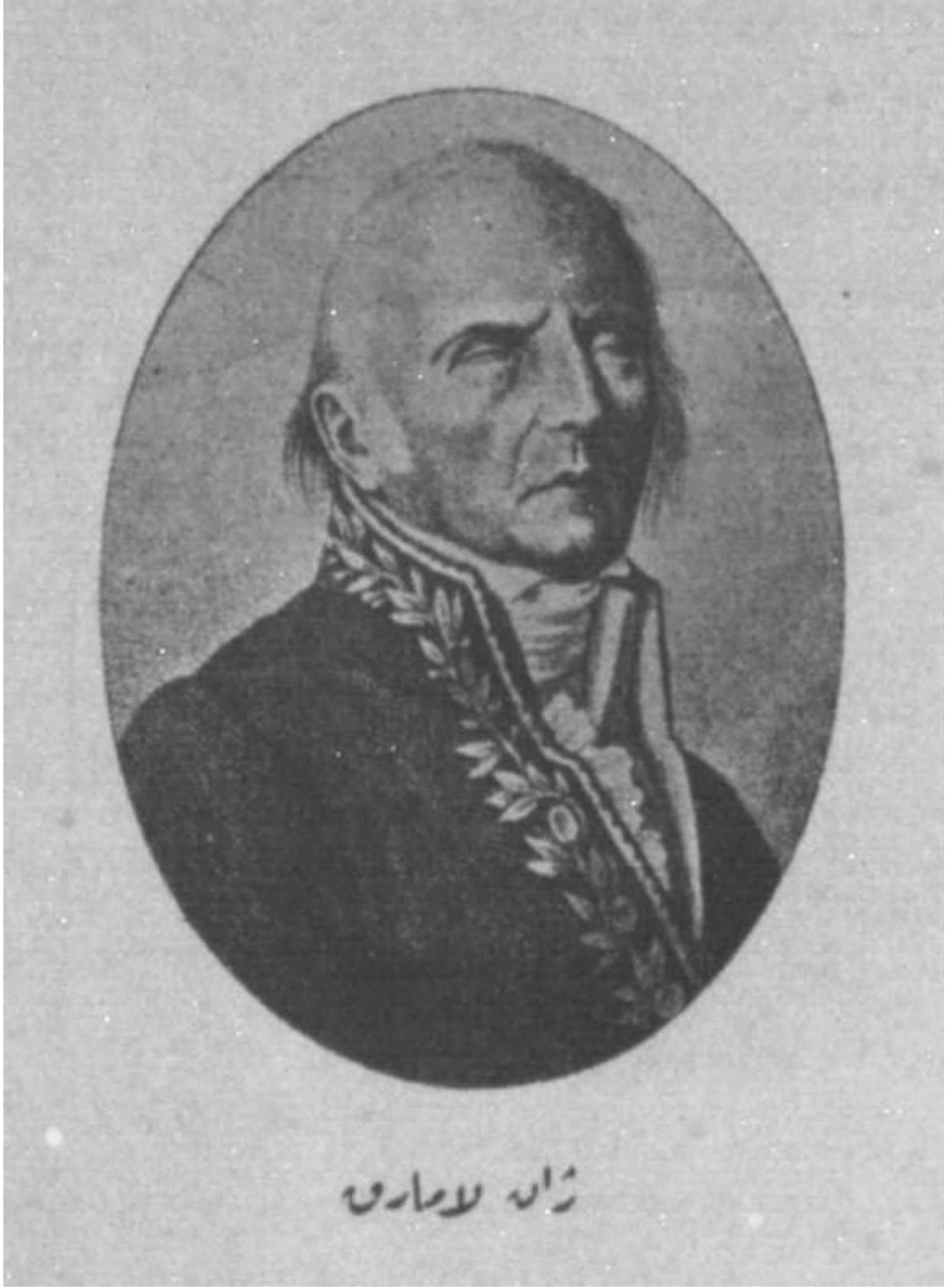
اجمال تاریخی — منشأ انواع — تحول قانونلری
مبارزهٔ حیات — اصطفا — وراثت — تصالب

مناستر

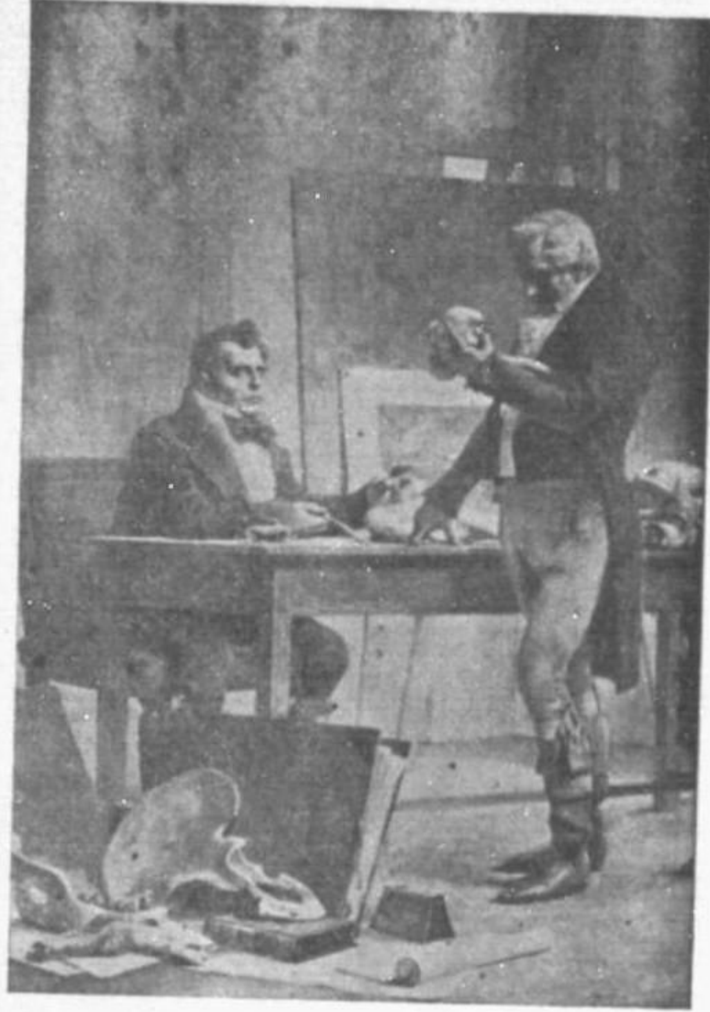
« بین‌الملل تجارت » مطبعه‌سی

۱۳۲۷

Subhi Edhem - Darvenizm

Subhi Edhem'in Darvenizim'inden – Jan Lamark

ژورژ کوویه

استقراریت نظریه‌سی مدافعی ، ادعاسنی مثبت وثیقه‌لره تطبیق ایله مشغول .

Subhi Edhem’in Darvenizm’inden – Jorj Küviye, İstikrariyat nazariyesi müdafiî, iddiasını müsbet vesikalara tatbik ile meşgul

اراسم داروين

Subhi Edhem’in Darvenizm’inden – Erasm Darven

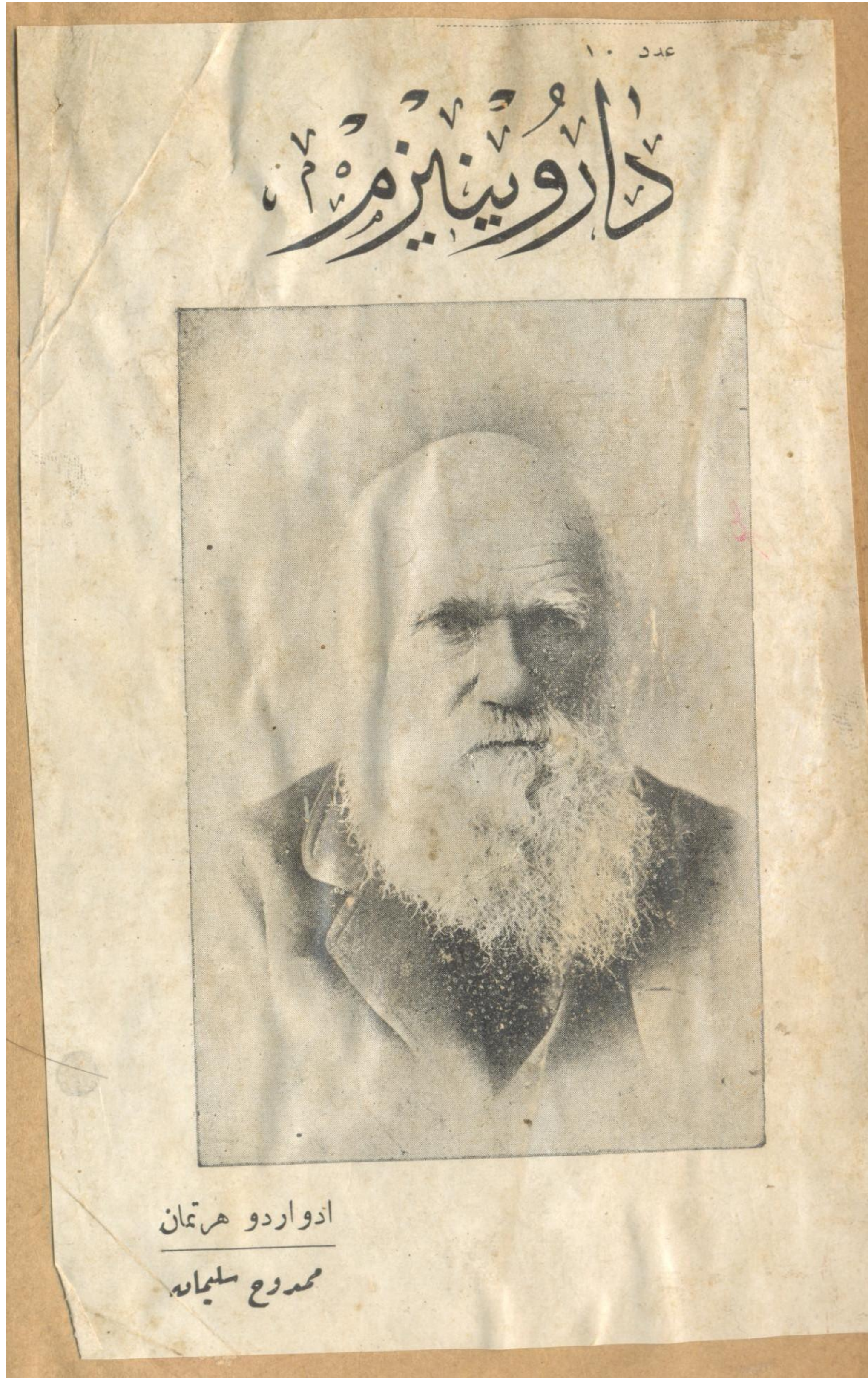
— ٢٠٠ —

ایچین ، کندیلرینك ارشادات فاضلانه‌لرینی جان قولاغیله دیکله‌ر
والی لابد کندیلرینه منتدار قاله جغمی شمدیدن عرض ایله سوزیمی
کسه‌رم .

— مناستر ، ٢٧ تموز : ٣٢٧ —

Subhi Edhem’in Darvenizm’inden – Eserin son sayfası ve Subhi Edhem’in imzası

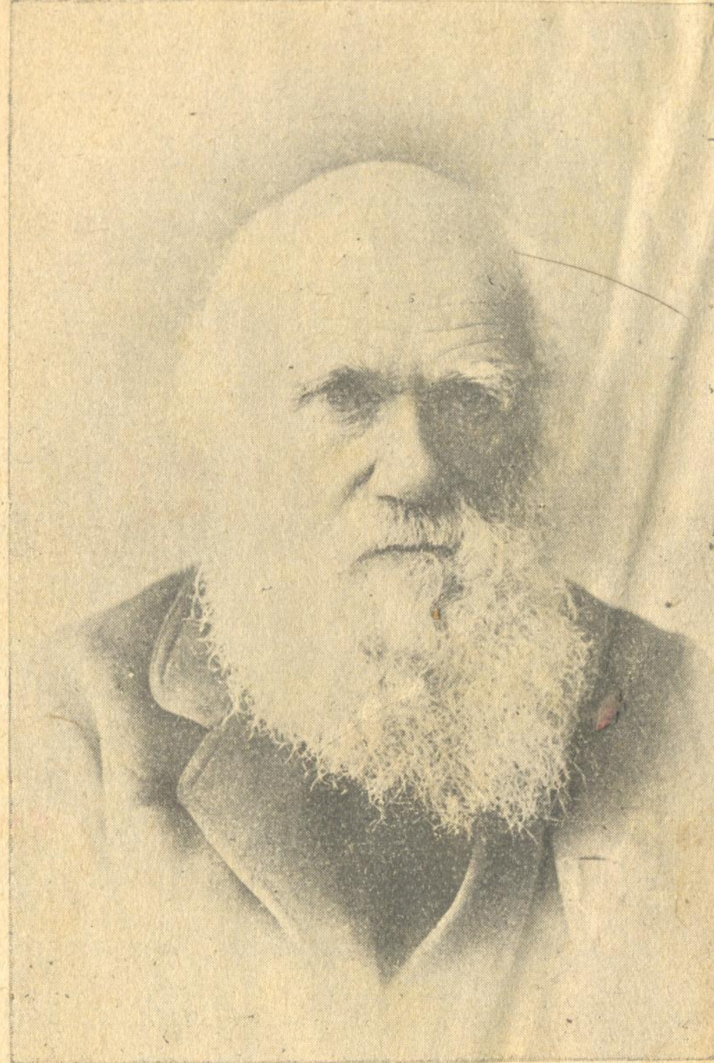

عدد ١٠

داروينيزم

ادواردو هرتمان

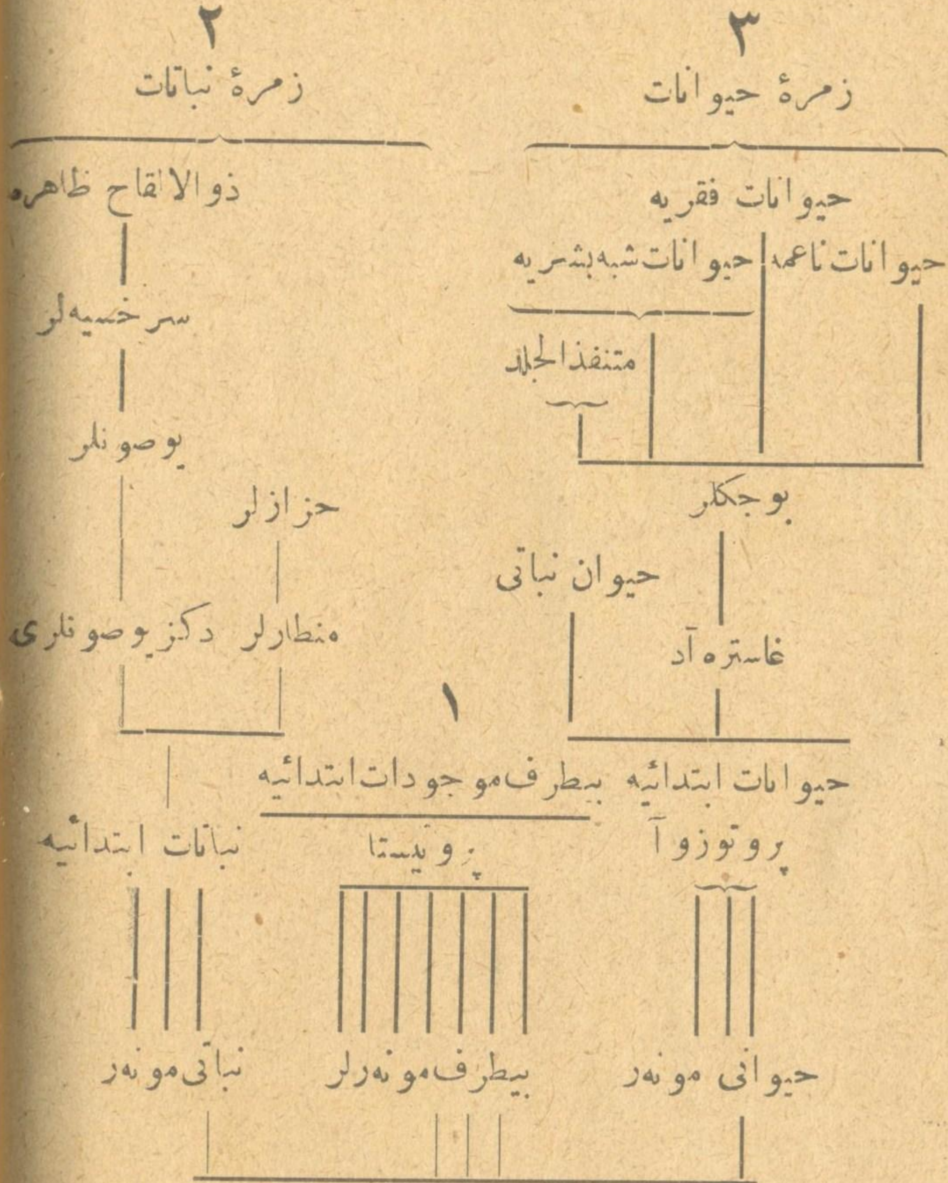
ممدوح سليمان

Eduard von Hartmann’ın Darvinizm’i – Eduardo Hartman & Memduh Süleyman

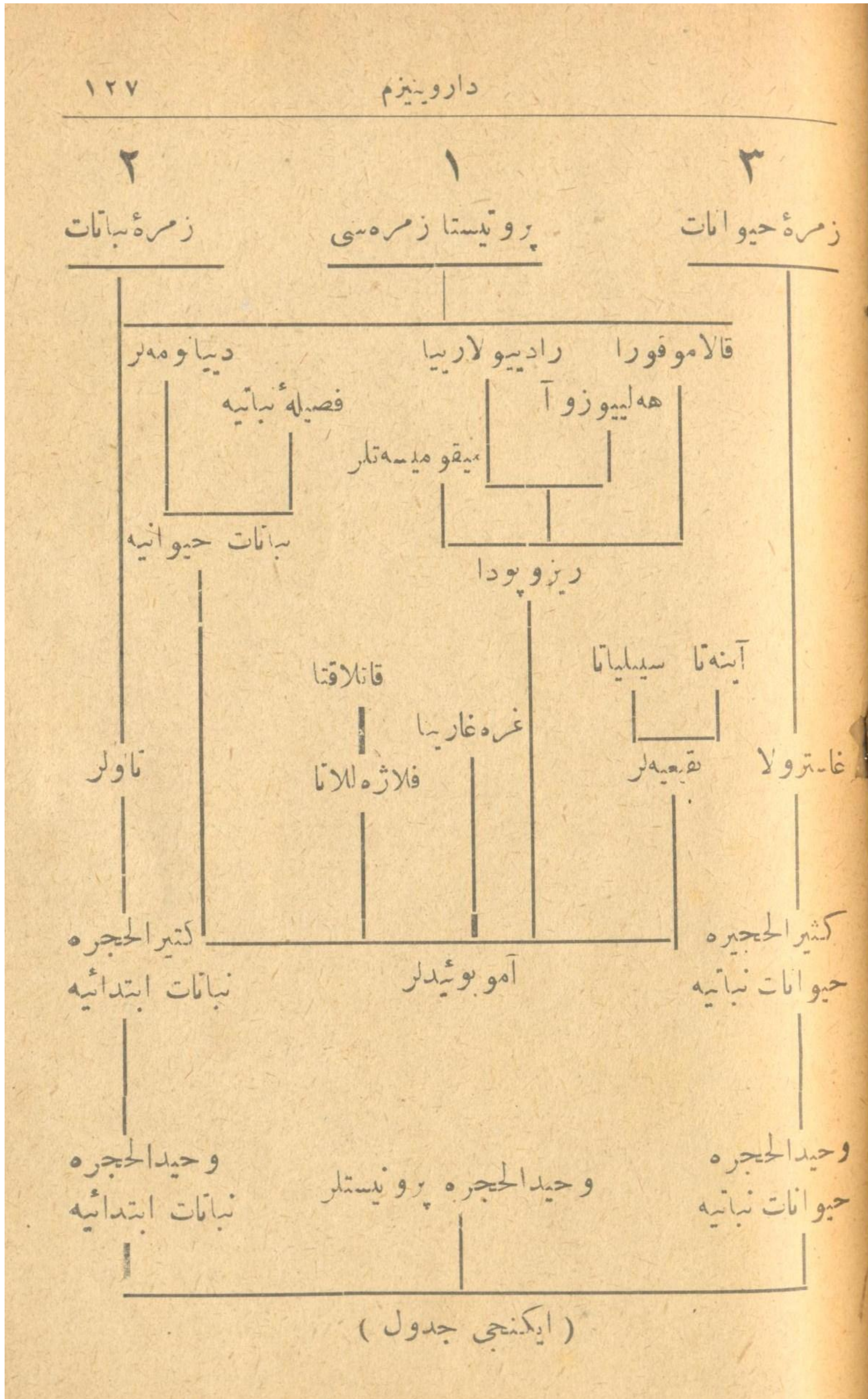

(چونس روبرت داروین) مشهور انکلیز طبیعت وپسقولوژی عالملرندن
اولوب ۱۸۰۹ تاریخنده (دوون) ده تولد ایتمش . پك كوچك اولدیغی
حالده جنوبی امریقایه کوندریلان بر سفر هیئتنه طبیعات متخصصی کبی
اشتراك ایتمش وایلك اثرلرینك مالزمه‌سنی اورادن طوپلامشدر. برچوق
مشاهده‌لرینه بناءً برمسلك تأسیس ایتمشدر. بومسلکه کندی نامنه اضافتله
« داروینیزم » دیمشلر «۱۸۸۲» تاریخنده وفات ایتمشدر .

Eduard von Hartmann’ın Darvinizm’i – Darwin’in kısa hayat hikayesi

Eduard von Hartmann'ın Darvinizm'inden - "Hayvanat ve nebatatın menşei hakkında Darvin'in esas olarak kabul ettiği tekâmülü göstermek üzere iki cetvel ilave ediyorum" (s.125)

Eduard von Hartmann’ın Darvinizm’inden - “Hayvanat ve nebatatın menşei hakkında Darvin’in esas olarak kabul ettiği tekâmülü göstermek üzere iki cetvel ilave ediyorum” (s.125)

تكامل عضوی نظريه‌سی

تكامل داخلی قانونك تظاهرات مختلفه‌سی

نوعلرك اصول قرابتی

منتظم تكاملده‌كی مشابهتلرله تعين ايدن قرابت خياليه

نسل ايله تحقق ايدن قرابت حقيقيه

بر قانونه موافق اوله‌رق جرثومه‌لك تبديل شكل ا تمسيله وقوعه‌كلن غير متجانس نسل

بر ويا خود مختلف عضويتده‌كی تعديلاتك و نشو و نمانك تناسب قانونی

غير وجدانی تفكراته نظراً ترجيح جنسی سوق طبيعيسيله اولان اصطفای جنسی

سوق طبيعينك احتياجنه نظراً اعضانك استعمال ويا عدم استعمالنك تأثيری

تأثيرات خارجيه‌نك تعديله و مقدم اولان تمايله دوغرودن دوغرويه اجرا ايتديكی تأثير

اصطفای طبيعی

بر مستوی‌يه مطابق اولان تناسب ، شدت و استقامتده‌كی تحول و تبدل قابليتی

ارثی بر قابليتك شبعيله فردی اوله‌رق اكتساب ايديلن خصوصيتلرك ارثا انتقالی .

ميخانيكيت قاعده‌سی

موجوديت ايچون مجادله‌ده‌كی اصطفا

Eduard von Hartmann’ın Darvinizm’inden – Tekâmül tablosu

WAHRHEIT UND IRRTHUM

IM

DARWINISMUS.

EINE KRITISCHE DARSTELLUNG
DER ORGANISCHEN ENTWICKELUNGSTHEORIE

VON

EDUARD VON HARTMANN.

BERLIN.
CARL DUNCKER'S VERLAG.
(C. HEYMONS.)
1875.

Eduard von Hartmann'ın 1875'te yayımlanan eserinin ilk baskısı

Systematische Verwandtschaft.

Reelle Verwandtschaft,
realisirt durch Descendenz.

Allmähliche Transmutation.

Natürliche Zuchtwahl.

Auslese im Kampf um's Dasein.	Vererbung individuell erworbener Eigenschaften durch planvolle Imprägnirung einer Vererbungsdisposition.	Variabilität in planvoll gesetzmässiger Richtung, Intensität und Correlation.	Direkte Einwirkung äusserer Umstände bei entgegenkommender innerer Modificationstendenz.	Einfluss von Gebrauch und Nichtgebrauch nach Maassgabe instinctiver Bedürfnisse oder bewusster Zweckthätigkeit.	Geschlechtliche Zuchtwahl durch den Instinct geschlechtlicher Auswahl nach unbewussten typischen Ideen.	Gesetzmässige Correlation des Wachsthums und der Abänderungen an einem und an verschiedenen Organismen.	Heterogene Zeugung durch planvoll gesetzmässige Keimmetamorphose.	Ideelle Verwandtschaft realisirt durch Analogien in der gesetzmässigen Entwikkelung.

Mechanisches Vehikel.

Verschiedene Aeusserungsformen des planvollen inneren Entwickelungsgesetzes.

Organische Entwickelungstheorie.

10*

Memduh Süleyman'ın çevirisindeki Tekâmül tablosunun aslı.

دوقتور ادهم نجدت

تکامل

قانونلری

عضویتلرده تکامل قانونلری	محیطك تأثیری، عضولرك فعالیتی، مبارزه، اصطفا، وراثت، اوصاف کسبیه‌نك ارثاً انتقالی
جمعیتلرده تکامل قانونلری	جمعیتلرك قابلیت تحولیه‌سی، جمعیتلرك استحاله‌سنك میخانیکیتی، ترقیٔ اجتماعی

ایستانبول

مطبعهٔ اجتهاد

۱۳۲۹

Doktor Edhem Necdet – Tekâmül ve Kanunları

Bibliographie :

Phylosophie zoclogpiue — Gene Lamark

L'origine des espéces — Charle Darwin

Les théorie de lévolution . — yve de la ge goldchmid

Crise du transformisme — felix le Dantec

Lamrarkiens et Darwiniens —

La transformation du monde animal

Histoire de la terre — aavini

Psycologie général Charle Richet

Les Premiers Principes — Spencer

Transformisme social — gilome greff

Précis de Sociologie —

Doktor Edhem Necdet'in Tekâmül ve Kanunları adlı eserinin sonuna eklediği bibliyografya

مصاحبۀ فنیه

داروین

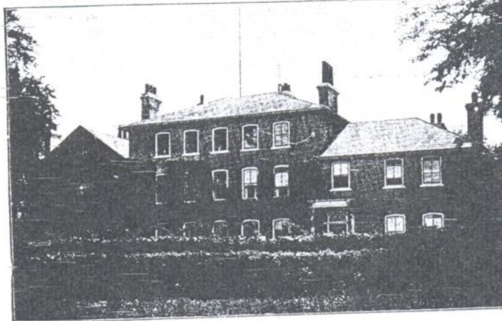
بو سنه‌نك نیسان آینده داروین وفات ایده‌لی اوتوز سنه اولیور . بو مناسبتله شهبال قارئلرینه بو بیوك حکیمك حیاتنه عائد بعض تصاویر ایله معلومات عرض ایتمك ایسته‌دی .

شارل روبر داروین ۱۸۰۹ سنۀ میلادیه‌سی شباطك ایکیسنده انکلتره‌ده « شروزبری »(۱) ده تولد ایتدی . بویوك پدری ئه‌رازم داروین ایکی معناسیله ده حکیم ، پدری روبر داروین هم طبیب هم شاعر ایدی . شارل داروینی کوچك یاشنده ، بولوندیغی شهرك مکتبنه قویدیلر . قرق سنه صوکرا دنیایی صارصاجق اولان بو چوجوق مکتبده پك فنا برشاکرد ایدی . حتی برکون پدری اوکا « سز هم عائله کز ایچون ، هم کندیکز ایچون برشین اولاجقکز » دیمشدی . . . ۱۸۲۵ ده برادریله برلکده طب تحصیل ایتمك اوزره ادینبورغه کوندرلدی . فقط طب درسلری جانی صیقیور . خسته خانه زیارتلری‌ده حکیملکدن نفرت ایتدیریوردی . برکون بر چوجوق اوزه‌رنده یاپیلان عملیۀ جراحیه‌دن قورقدی و برداها خسته‌خانه‌یه آیاق باصمادی . نهایت پدری اوغلنك حکیم اولامایاجغنی آکلایارق ایکی سنه صوکرا راهب اولمغه چالیشمق ایچون کمبریج دارالفنوننه کوندردی . لکن شارل ـ پدرندن کندیسنه چالیشمادن یاشایاجق قدر ثروت قالاجغنی اکلادیغی ایچون ـ اوراده‌ده چالیشمایور ، ینه آوله ، یاریشله ، ضیافتلرله مشغول اولیوردی . اڭ مهم مشغولیتی اعضاسندن بولوندیغی شکمبرورلر قلوبنك اجتماعاتی ایدی . . . مع هذا آرا صیرا بوجك قولکسیونی یاپمق ایچون‌ده اوغراشیردی .

داروین کمبریجده ، نباتات علماسندن هه‌نسلو ایله احباب اولمش ایدی . هه‌نسلو برکون ـ ۱۸۳۱ ده ـ داروینه ، ارض الناره قدر کیده‌جك اولان بر هیئت فنیه‌یه ملازم اولارق قیدایدیلمکی تکلیف ایله‌دی . داروینك پدری اوغلنك تنبللکنی بیلدیکی ایچون اولا مساعده ایتمه‌دی . فقط نهایت عموجه‌سنك مداخله‌سی اوزه‌رینه سیاحت قرارلاشدیرلدی . داروین « بیغل » نامنده ـ وفورتونالی برهواده پك چابوق غرق اولمغه حاضر بولوندیغی ایچون « تابوت » دینیلن ـ کوچك بر سفینه‌یه بینه‌رك ۱۸۳۱ کانون اولده حرکت ایتدی .

هیئت فنیه‌نك رئیسی ـ و علم سیماسی ، لاواته‌رك تلمیذی ـ اولان فیتج روا هر کسك روحنی برونندن آکلامق ادعاسنده بولوندیغندن داروینك برونی بکنمه‌مش واو سیاحته تحمل ایده‌مه‌یه‌جکنی ادعا ایتمش ایدی . واقعا کنج داروین سیاحت فنیه‌نك ایلك زمانلرنده دڭیز طوتماسندن چوق راحتسز اولدی ؛ حتی والپارزوده بوتون خسته‌لانارق آلتی هفته یاتدی . لکن سیاحت فنیه‌دن اڭ زیاده استفاده ایده‌ن وعالمی استفاده ایتدیره‌ن ینه داروین اولدی .

(۱) Shrewsbury .

داروینك « داون » قصبه‌سنده‌کی کوشکی (باغچه جهتی)

چارلس داروین

(انکلیز مشاهیر رساماتندن جون قولیه‌رك بر تابلوسندن استنساخ اولونمشدر .)

« داون » قصبه‌سنده داروینك کوشکی (جاده جهتی)

بو صیفه‌ده داروین ۱۸٤۲ سنۀ میلادیه‌سندن اعتباراً وفاتنه قدر اقامت ایتمش واکثر مساعیسنه ایراسی محل انکشاف اولمشدر .

بو سیاحت علمیه‌نك داروینك حیاتی اوزه‌رنده پك بیوك تأثیری کورولدی . بوتون عالم علمی دکیشدیره‌ن « اصطفای طبیعی » و « مجادلۀ حیات » نظریه‌لری هپ بو سیاحتك نتیجه‌لریدر . داروین . ۱۸۳۱ کانون‌اولنده انکلتره‌یه عودتنده آرتیق راهب اولمقدن صرف نظر ایتمش وبوتون حیاتنی علوم طبیعیه‌یه حصر ایتمکه قرار ویرمش ایدی .

سیاحت اثناسنده‌کی مشاهداتنی اولا « بیغل سفرنده علم حیوانات » نامیله ترتیب ایدیلن قولکسیونده نشر ایتمش ایدی . داروینك یازدیغی قسم ، نظر دقتی جلب ایتدیکندن تکرار طبع ایدلمکه احتیاج کورولدی و فوق العاده موفقیته نائل اولدی .

غریبدرکه ، ادینبورغ دارالفنوننده ایکن بر داها ئه‌لنه علم الارض کتابی آلمامغه نیت ایتمش اولان داروینك ایلك رسمی موفقیتی ۱۸۳۸ ده علم الارض جمعیتنه کاتب اولمقدر . ۱۸٤۱ ه قدر بومأموریت علمیه‌ده قالدی .

عودتندن صوکرا لونددره‌ده یرلشمش ایدی . فقط کندیسی بو بیوك شهرك اقلیمیله امتزاج ایده‌مدیکی کبی ـ ۱۸۳۹ ده آلدیغی ـ زوجه‌سی‌ده اورادن خوشلانمادیغندن لونددره‌یه یاقین ـ و بالاخره مشهور عالم اولان ـ داون صیفیه‌سنی صاتون آلدی . (بو صحیفه‌ده‌کی رسملره باقیکز .)

داروینك داونده کچیردیکی حیات بر داهینك نصیب اوله‌بیلدیکنی کوستریر . صحتی غایت متزلزل اولدیغی حالده هیچ برکونی چالیشمادن کچیرمزدی . ئه‌رکن قالقار ، قیصه بر تنزه یاپدقدن صوکرا اوکله‌دن صوکرا . کندی نباتات باغچه‌سنده . تجربه تارلاسنده . نباتات . حیوانات مشاهده وتدقیق ایدردی . . . کندینك اعتراف ایتدیکی وجه ایله داروین هیچ پارلاق فکرلی ، سریع الانتقال دکلدی . فقط ثباتی . سعی سایه‌سنده پك بیوك ایشلر کوردی . شو کوستریرکه دها ، یالکز ازلی براستعداد ایله دکل ، اونکله برابر بالخاصه لاینقطع چالیشمقله میدانه کلیر .

۱۸٤۲ ده مرجان قایالری حقنده براثر نشر ایتدی . بونده میدانه قویدیغی نظریه یاقین وقته قدر معتبر ایدی . صوکره « ذات الارجل السلوکیه » دینیلن حیواناته‌دائر بر کتاب یازدی . مع‌مافیه بوتون غایۀ خیالیسی اولان انواع عضویانك منشألری (On the Origin of Species) حقنده اثر مشهورینی اونوتدورمایور ؛ بوتون مساعیسی ، مشاهداتی ، تفکراتی او اثره عائد بولونیور ایدی . فقط کندی کندینه قارشی غایت موسوس اولدیغندن اثرینی نشر ایتمه‌دن یکرمی سنه دوشوندی . تجربه‌لر یاپدی . ینه قرار ویره‌میوردی . نهایت غیرمنتظر برحادثه داروینی استعجاله مجبور ایتدی : احباسندن واللاس . کندیسنی اشغال ایده‌ن موضوع اوزه‌رینه بر اثر کوندره‌دی . بواثرده واللاس عیناً داروینك دوشوندیکنه یاقین دوشونیوردی . بونك اوزه‌رینه داروین بر طرفدن افکارینك خلاصه‌سنی بر لایحه‌ده جمع ایده‌رك واللاس ایله بر زمانده « لینه » جمعیت علمیه‌سنه تقدیم ایتمکله برابر دیکر طرفدن ده ـ درت جلد اوزه‌رینه یازمق تصورندن

برده‌ای علم وفنك اوتوزنجی سنۀ انطفاسی مناسبتیله حیاتندن خاطره‌لر

(مقاله‌سی بو صحیفه‌ده .)

Şehbal Dergisi’de çıkan, Darwin’in hayatının anlatıldığı yazı.

علوم طبیعیه واجتماعیه کتبخانه‌سی عدد ٥

صبحی ادهم

لامارقیزم

«محاکمه دکل، حکایه ایدییورم...»
مونته‌نی

لامارق نظریه‌سنك اساسندن، تطابق قانونلرندن، محیطك تأثیرندن، تحول سببلرندن، تکون بذاته‌دن باحثدر. عین زمانده لامارقك علوم طبیعیه و حیات عمومیه‌ده‌کی نقطهٔ نظری مجمل بر صورتده ارائه ایدلمشدر.

درسعادت

نفاست مطبعه‌سی

١٣٣٠

Subhi Edhem - Lamarkizm

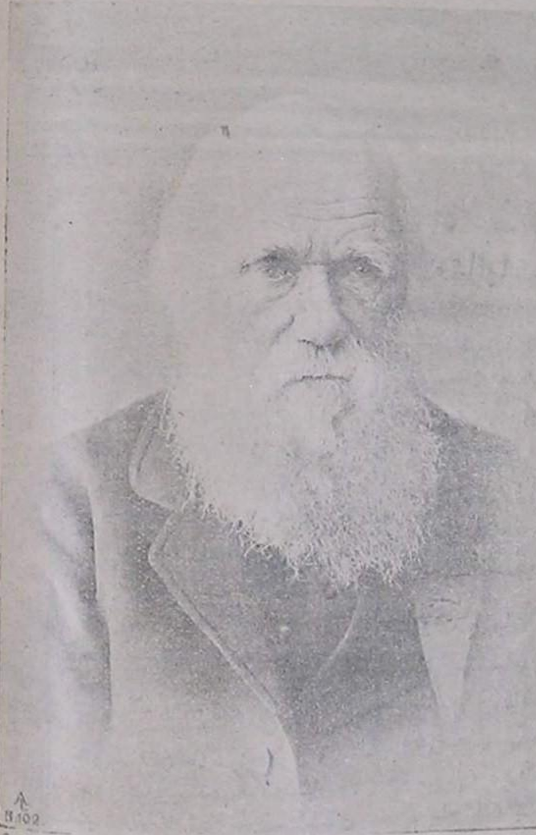
شارل داروين

(٢٦ شباط ٩٠٩ ده برلين عثمانلى قلوبنده مملكتمزك يتيشديرديكى اذكياى شباندن اكمال تحصيل ايچون چاليشان دوقتور نامى بكك داروينك يوزنجى سنهٔ دوريهٔ ولادتى مناسبتيله ويرديكى قونفرانسدر.)

شارل داروين ١٨٠٩ سنه‌سنك ١٢ شباطنده بر بازار كونى Schrewsbury ده معتبر وزنكين بر دوقتورك - Robert Darwin - ايكنجى چوجغى اوله‌رق دنيايه كلمشدر. اون يدى ياشنده بيوك برادرى Erasmus ايله پدرينك مسلكنه امتثالا تحصيل طب ايچون ادينبورغ دارالفنوننه قيد اولنور فقط پدرندن توارث ايتديكى بر ضعف اثرى اوله‌رق تشريح ميتدن، قان كورمه‌دن فوق العاده تحاشى ايدردى. بوحال ايله دوام ايده‌ميه‌جكنى تقدير ايدن پدرى الهيات تحصيلى ايچون قامبريج رهبان مكتبنه كوندرر. بوراده برنجى امتحانى ويرر برده شهادتنامه آلير. فقط داروينك دارالفنون طبيده ومكتب رهبانده تحصيل كورديكى سويلنجه بوفنلرله صورت مطلقه‌ده اشتغال ايتديكى آكلاشلمه‌مليدر. زيرا داروين نه فنون طبيه‌يى نه ده الهياتى مطلوب وجه ايله تحصيل ايلمشدر. كورديكى درسلرك هيچ برندن خوشلانماز، هله قلاسيك درسلرله اشتغالى سومز، روبجه ولاتنجه‌دن بياغى نفرت ايدردى. تشريحدن قطعياً بهره‌سى يوق. كورديكنى ترسيمدن عاجز قالمشدى. بالآخره اوتوبيوغرافيسنده بوبابده‌كى نقصانندن آچيقدن آچيغه تأسفلرله بحث ايتمش وطلبه‌لك حياتنده معلملرى طرفندن تشريح وترسيمه آليشديرلمديغى ايچون خواجه‌لرينى چوق دفعه تخطئه ايلمشدر.

داروين مكتب درسلريله اشتغال ايده‌جكنه رومان، سياحتنامه‌لرله تربيهٔ فكريه‌سنه چاليشير، تربيهٔ بدنيه‌سى ايچون‌ده دائما آوه چيقار، آته بينر، كوچك كوچك سياحتلر ترتيب ايدرك هربرنده مختلف حيوانات ونباتاتدن قولكسيون ياپمقله وقت كچيريردى.

داروينده قولكسيون ياپمق خصوصنده داهيانه بر استعداد واردى. اوتوبيوغرافيسنده يازديغى وجه ايله شو استعداد هنوز سكز ياشنده ايكن كنديسنى كوسترمش دائما چشيد اشيايى مثلا: مهر، پاره، آرى، كلبك وقورد جغزلرى طوپلامغه باشلامشدى.

شارل داروين

Bağçe Mecmuası'nda Darwin'in hayatını anlatan yazıdan bir görüntü

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:	**Cemil Ozan Ceyhan**
Doğum Yeri ve Tarihi:	**İstanbul**
Adres:	**Kuzguncuk mah. Paşalimanı cad. Nacak sok. No: ¾ P.K.: 34674 Üsküdar /İstanbul**
Lisans Üniversite:	**İstanbul Teknik Üniversitesi, Moleküler Biyoloji ve Genetik**